ערשטער נומער פון צענטן יאָר

דאָס גרויסע נייע בוך

די העלדין

פון געטא

וואָס קאָסט 5 גילדן גיבן מיר אָפּ

נאר פאר

2.50 גילדן.

קויפט אייך דאָס אינטערעסאַנטע

בוך פאַר אייער משפּחה!

בית יעקב

ליטעראריש נאציאנאל...

ארגאן פאר די אינטערעסן פון די בית-יעקב-שולן

און ארגאניזאציעס בנות-אגודת-ישראל אין פוילן

רעדאקטאר: א. ג. פרידנזאן

נומער 95/94

יאָרגאַנג 10

ב"ה, לאדזש-קראָקע-וואַרשע. — תשרי תרצ"ג

חינוך - נומער

תּוֹכן:

דאָס צענטע יאָר; ד"ר נתן בירנבוים: דער אָנהייב פון אַ מאמר; הָרַב שמואל דָוִד לאַסקי: אונדזער עטישע דערציאונג; הָרַב טובי' יהודה גוטענטאַג: די יידישע דערציאונג און איר פאלקס-באַטייט; יהודה לייב ארלעאַן: דער גימנאַזיע-אָפּגאָט; מָרדכי קנאבלעוויטש: חינוך-הַבָּנים; אליעזר שינדלער: דער אור פְּנֵי משה (שיר); שמואל נאַדלער: זייט געזונט און שטאַרק; אֶלִימֶלך שטייער: אַזוי האָט געזאָגט ד"ר פלוני-אַלמוני; א. מ. ראַגאָווי: דאָס לעבעדיקע ווינקעלע; מָרדכי באומבערג: דָוִד דער משורר; שָׂרה שענירער: אויף דער שוועל פון נייעם יאָר; אַלֶכּסנדר זושא פריידמאַן: די לימודי-קודש אין די בית-יעקב פאלקס-שולן; א. ב. עקערמאַן: אַ דאַנקבאַרע אַרבעט; אליעזר שינדלער: דאָס לערנען ביי יידן; שמואל אסטערזעצער: דאָס חינוך-פּראָבלעם אין מזרח; י. ל. גערשט: תַּכלית און וועגן פון יידישן חינוך; הָרַב טובי' האראוויץ: די דערציאונג פון יידישע עלטערן; מרים טויבע: דער אֶמתער לערער; ישעי' כלאַדניק: לאָמיר זיך גוט פאַרטראַכטן; מאיר שוואַרצמאַן: לאה האַלפּערן—די יונגע קינסטלערן; א. י. ליפּמאַנאָוויטש: אין יענע טעג; ש"י עגנון: גוטע יאָרן; בנימין מינץ: נאָטיצן צו דער געשיכטע פון יידישן חינוך; ד"ר יוסף קאַרלעבאַך: די דריי גרויסע נביאים; הָרַב אברהם אייזנבערג: אונדזערע ישיבות; ד"ר שלמה בירנבוים: אַ פּראָבלעם; פון אַלטן קהל; א. שינדלער: דער דיכטער און מאָלער אוריאל בירנבוים (שיר); שמואל שמידמאַן: אומבאַפלעקטע וועלטן (שיר); אַלטער שנור: דעם קינדס וועלטל; מלכה קוטנער: אַלע לערנען מיר פון „יידיש לָשון"; אַ פּעדאַגאָג: מעטאָדיק פאַרן יידיש לימוד אין די בית-יעקב שולן; היימישע באַמערקונגען; צווישן ביכער און שריפטן; ידיעות פון אונדזער באַוועגונג; מוֹדָעוֹת, הַכְרָזוֹת.

דאָס צענטע יאָר

מיטן היינטיקן נומער, גייט אריין אונדזער שריפט „בית-יעקב"
אין צענטן יאָר פון זיין קיום! צען יאָר כסדרדיק דערשיינין
פון א יידישער צייטשריפט אין פוילן איז עס דער ערשטער פאַל.
נישט פאַראַן היינט בכלל קיין איין יידישע צייטשריפט דאָ אין לאַנד
וואָס זאל אַרויסגיין צען יאָר בפרט, איז עס א חידוש-נפלא אין
דער יינגער גישיכטע פון דער ארטאדאקסישער פרעסע.

וואָס אונדזער שריפט, האט במשך דער לפי ערך קורצער תקופה
אויפגיטון, איז נישט דאָ דאָס ארט צו דערציילן. סיי פאַרן ארטא-
דאקסישן ציבור-לעבן, סיי פאַרן ארט. שול-וועזן, צי עס איז פאַרן
באַשאַפן א רעליגיעזער פרויען-באַוועגונג, צי פאַרן אַנטוויקלין
און שאַפן א יידיש-רעליגיעזער ליטעראַטור — איז אַלץ בית-יעקב-
זשורנאַל גיוועזן די בימה, די שטויס-קראַפט, דער מורה-דרך,
דער מוטיקער וועקער און מאָנער, און ועל-כולם דער איניציאַטאר
פון א סך דערגרייכונגין, וואָס מיט זיי שטאַלצירט היינט דער
גאַנצער חרדישער כלל. אי"ה גאַנץ בפרטיות וועלן מיר זיך
דערויף אָפּשטעלן אין הונדערטסטן נומער פון „בית-יעקב"
צו וואָס מיר דערנענטערן זיך שוין.

ווי אַזוי „בית יעקב" האט גיקענט ממשיך זיין ניין יאָר דער-
שיינין און נאך אריינגיין אין א צענט יאָר, דאָס איז אויך א
גאַנץ באַזונדער קיפּיטל פאַר זיך. אַז מיר קוקן הינטער זיך,
שטייען מיר אליין פאַר א גרויס רעטיניש... בלויז דאָס לעצטע
יאָר, האט דער טיראַזש פון אונדזער שריפט גיליטן אַזאַ מוראדיקע
ירידה, אַז מיר האבן אליין נישט גיזעען קיין שום מבוא, ווי אַזוי
צו קענין זיך נאך ארויפהייבן צו א שטיקל מדריגה.

אבער צונ-ערשט דער בטחון אין די גרויסע סייעתא דשמיא, וואָס
באַגלייט אונדז די אַלע יאָרן און דערנאָך דאָס ביסעלע גיטרייע
פריינט, וואָס הגם קליין אין צאָל, אבער שטאַרק באַוואוסטזיניק
אין זייער אחריות, האט אונדז ווידעראַמאָל גימוטיקט און אט
גיבן מיר אונדזערע ליבע לייענערנס און לייענער אין זייערע
הענט אריין דעם ערשטן נומער פון צענטן יאָר.

א סך זענין מיד גיוואָרן, פיל זענין במשך דער צייט אָפּגישטאַנין.
גיזעען אַז ס-גייט עפּיס נישט אַזוי לייכט, האבן זיי פון זיך אראָפּ-
גיוואָרפן דעם עול און פאַר יוצא וועגן אָפּגיפּטרט זיך מיט אַנ-
התנצלות-בריוו: עס גייט נישט, דער עולם וויל נישט, די חברות
קויפן נישט, קריזיס. אַלץ כדי עס זאל באַקוועמט זיין!

אַז מע דאַרף מלחמה האַלטן מיט שטערונגין, אַז מע טאָר נישט
אראָפּוואַרפן פון זיך דעם עול, אַז מע פאַרראַט אַנ-אידעע, וועגן
מע גייט נישט פאַר איר מיט מסירת-נפש, אַז נישטאָ עפּיס
שטאַרקערס ווי דער רצון אַליין, דאָס האבן זיי נישט איבער-
גירעכנט.

בית-יעקב-זשורנאַל הייבט אָן אַרויסגיין דאָס צענטע יאָר! ווער עס
וועט פאַרשטיין דעם באַטייט דערפון וועט זיין מיט אונדז. ווער
עס וועט אָפּשאַצן דאָס חשיבות דערפון, וועט פאַרשטאַרקן זיין
פריינטשאַפט צו דער זאך. אונדזער אַרבייט וועט בע"ה ווייטער
זיך צוואַקסן און דער, וואָס וועט זיך באַמיען צו האָבן א חלק
אין דער דאזיקער וויכטיקער זאך, וועט אַליין קענין תמיד זיין
שטאַלץ.

אצינד ווענט זיך א סך אין די צאָל פּיאָנערנס, ווען פון יעדן
ארט לפּחות ווי עס איז דאָ א „בנות" וועט זיין א מיטגליד אין
פּיאָנערן-פאַרבאַנד, וואָס וועט אויספירן איר התחייבות,
וועט בית-יעקב-זשורנאַל זיין גישיצט אין זיין קיום און קענין
אַנטוויקלין זיך צו א וואכן שריפט! • • •

ד"ר נתן בירנבוים

דער אָנהייב

פון א מאמר, וואָס איך דאַרף אים נאך שרייבן.

לאָמיר זיך נישט שפּילן מיטן חינוך. גאָר נישט אַזאַ פּשוטע זאך,
ווי ס-זעט אויס אין דער ערשטער רגע.

צי גיפינט זיך צווישן אונדז נאך אַזוי פיל גידולד, קוראַזש און
באַשעפערישער כוח, כדי צו גיין אויף נייע וועגן צו דעם אַלטן
ציל, און טאַקע ביז צום סוף?

צי ווייסן מיר, אַז ס-גייט דערין, פון אונדזער קאַלט גיוואָרינע
יידישע הערצער מיט אונדזערע שוואַך גיוואָרינע יידישע לונגין
אריינצובלאָזן יינגע התלהבותין אין די הערצער פונים יינגין
דור? אדער דאַכט זיך אונדז אפשר אויס, אַז אונדזערע יידישע
הערצער זענין נאך גינוג וואַרים און אונדזערע יידישע לונגין
זענין נאך גינוג שטאַרק? דאַן וואָלט בעסער גיוועזן, מיר זאָלן
גאָר נישט אָנהייבן צו קלערן וועגן חינוך, ווייל קיין קיומדיקע
אַרבייט וואָלטן מיר נישט גיקענט אויפטון.

און דעריבער וואָלט על כל פנים גלייך גיוועזן, אויב מיר קלערן
וועגן חינוך בנים ובנות, אַז מיר זאָלן אין איינים אויך קלערן וועגן
דעם חינוך פון אונדז אַליין, וועגן דעם, וואָס מיר דאַרפן טון, כדי
מיר זאָלן ווערן ראוי, מגדל און מחנך צו זיין אונדזערע קינדער צו
וואָס מער יידישקייט, צו פירן זיי אויף וואָס העכערע מדרגות פון
קדושה.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אונדזער עטישע דערציאונג

פון שמואל דוד לאַסקי אבד"ק סאמפּאַלנע

די אומגיהויערע-באַדייטונג פון דערציאונג אויף דער גישטאַלטונג פון מענטש-
לעכן דענקן און לעבנס-אַרט, איז א זאך וואָס אונטערליגט ביי קיינים קיין
ספק נישט, טראָץ דעם וואָס דער מענטש בלייבט שטענדיק א פרייער בעל
בחירה, פאַרשווינט אבער קיין מאָל נישט די גידאַנקן-פאַרמירונג וואָס האט זיך
ביי אים אין דער יוגנט איינגישטעלט, נאָר זי שוועבט שטענדיק אין דער
פאַרבאַרגנהייט פון זיין פסיכיק און ווען זי ווערט נישט צושטערט דורך
א שטאַרקערן מחשבה-דרוק, באַוועגט זי דעם גידאַנקן-לויף צו ענלעכע גי-
שטאַלטונגין. שפּורן פון די יוגנטלעכע גידאַנקן-אַטראַקציעס לאָזן זיך תמיד
באַמערקן. אפילו אין די עלטסטע צייטן פון מענטש, דאָס אייגינע איז אויך אין
דער גיפילן-ספערע, ווי די יוגנטלעכע עמפּפינדונגין פאַרבלייבן שטענדיק דער
שטאַרקסטער אביעקט פון מענטשלעכן פיל-סיסטעם. פאַראַן ווידער אַזעלכע
גידאַנקן-פאַרמאַציעס און גיפילן-סטרוקטורן, וואָס קאָנין אויף אייביק פאַרשלאָפן
בלייבן ביי פיל מענטשן, אויב זיי וועלן אין דער יוגנט נישט באַקומין קיין
אויסערלעכע אָנרעגונג צו זייער אַנטשטייאונג, די דערציאונג צילט דעריבער
אַרויסצובאַקומין ביים קינד די נוצלעכע גיפילן, צו פאַרמירן זיין גידאַנקן-
לויף דעם גיווינטשינים שטייגער און דורך דעם כסדרדיקן איבערחזרן זיך פון
אט די סטרוקטורן און פאַרמירונגין אין פאַרשידינע צוזאַמינשטעלן אויסצובילדן
אין דער פּסיכיק פון דערצויגינים די אייגנשאַפט פון ענלעכע גידאַנקן און גי-
פילן-גישטאַלטונגין.

וואָס שייך עטישער און זיטלעכער דערציאונג, דערווייזט די פּעדאַגאָגישע
פּראַקטיק, אַז דער גרעסטער דערפאָלג קאָן דערגרייכט ווערן נישט דורך
לעקציס, וואָס זאָלן ספּעציעל גיווידמיט זיין די דאזיקע געגנשטאַנדן, נ.ג.ר
דורך דעם אַריינפלעכטן פון די לערן און אַנדערע געגנשטאַנדן, דורך גי-
לעגנהייטלעכע שמועסן וואָס ווערן אָנגיקניפּט בעת די שעורים, דאָס פאַרפירן
א גילעגנהייטלעכן שמועס וועגן א גיוויסן מאָראַלישן אדער עטישן פּרט אין
צוזאַמינהאַנג מיט א גילערנטער שטעלע אין טעקסט ברענגט שטענדיק מער
תועלת ווי דאָס האַלטן ספּעציעלע פאַרטראָגן אויף דעם גיביט. דאָס לאָזט זיך
פאַרשידן דערקלערן: ערשטנס איז די פאַרטרעגערישע פאָרים צופיל שאַבלאָניש
און ווערט מיט דער צייט גלייכגילטיק פאַר דעם קינדערישן צוהערער. אויסער
דעם איז אויך די שטופּע פון דער פּסיכישער אָנגיצויגנקייט א פיל העכערע
בעת דעם לערנין א טעקסט ווי בעת דעם הערן א פאַרטראָג. די לערע וואָס
ווערט דערהאַלטן בעת דעם לערינין קריצט זיך דעריבער טיפער אַריין אין דער
קינדישער מחשבה, ווי די, וואָס ווערט דערהאַלטן אין דער פאָרים פון א פאָר-
טראָג. פונקט ווי מיר זעען עס אויך ביי דערוואַקסינע, וואָס וועלן שטענדיק
בעסער גידענקן דאָס וואָס זיי האבן גילערנט, אדער, לכל הפחות, גילעזן ווי
דאָס, וואָס זיי האבן גיהערט דערוועגן פאַרטראָגן, ווייל די אויפמערקזאַם-
קייטס-שטופּע ביים לערנין אדער לעזן איז א גרעסערע ווי ביים הערן.

צום גונסטן פון די גילעגנהייטלעכע דערקלערונגין ווירקט אויך די אייגנשאַפט
פון אַסאָציאַציע, פון דעם פאַרבונדן זיך פון גידאַנקן, זאגאָר דורך דעם צו-
פעליקן צוזאַמינטרעפן זיך. ווען מיר רעדן, למשל, אַמאָל וועגן צוויי זאַכן אויף איין
ארט, אדער מיט דעם זעלבן מענטש, אפילו ווען די צוויי זאַכן האבן לגמרי
נישט קיין שייכות איינע מיט דער אַנדערער, און מיר וועלן א צווייט מאָל
רעדן וועגן איינער פון די צוויי זאַכן, וועט ביי אונדז, נישט-ווילנדיק אויפ-
שוועבן אין גידאַנק אויך די צווייטע זאך, וועגן וועלכער מיר האבן דעמלט
צוזאַמין גירעט, נאך דערצו ווען די צוויי זאַכן האבן א גיוויסע געגנזייטיקע
שייכות, איז זייער אַסאָציאַציע-אייגנשאַפט נאך א גרעסערע און דערוועקן זיך
פון איינער דורך דער אַנדערער קומט פאַר נאך אין א שטאַרקערער און
קלאָרערער פאָרים.

וואָס וויניקער גידאַנקן עס ווערן מיט א מאָל אַרויסגיזאָגט, אַלס שטאַרקער
ווערן זיי איינגיקריצט אין זכרון און אַלס שטאַרקער איז זייער אַסאָציאַציע.
ווען דער מלמד אדער לערערן פאַרבינט, למשל, די האַרבקייט פון דער זינד
פון רויב און אומרעכט מיט דער פּרשה פון מבול, און באַמיט זיך דורך קורצע
און וואַגיקע ווערטער צו דערוועקן אין דעם קינד דאָס גיפיל פון עקל צו
גיוואַלט און מיסברויך, אדער, למשל, דאָס פליכט-גיפיל פון מסירת נפש פאַר
אלקות דורך שטאַרקע און איינדרינגינדע ווערטער מיט דער פּרשה פון עקדת
יצחק, וועט דאָס פיל מער ווירקן אויף דעם קינד ווי א לאַנגע דרשה וועגן
די ענינים. קודם כל, ווייל דער גידענק-שטאָף איז קלענער און ווערט מער
נקלט אין זכרון און אויך דערפאַר, ווייל די אַסאָציאַציע צווישן דער פּרשה
און דעם גידאַנק איז אַנ-ענגערע. און שטענדיק ווען דער דערצויגינער וועט
לערנין אדער הערן די דאזיקע פּרשיות, וועלן אויפשוואַונגין אין זיין גידאַנק
די לערן וואָס זענין מיט זיי פאַרבונדן. דער גילעגנהייטס-אונטערריכט איז
דעריבער פון גרויס באַדייטונג פאַר די עטישע און מאָראַלישע דערציאונג פון
אונדזער יוגנט.

א גרויסער שאָד אבער, וואָס אונדזערע מלמדים און צום טייל אויך אונדזערע
ב"י לערערנס זענין נישט אומשטאַנד אט די גילעגנהייטס-מעטאָדע ווי גי-
העריק אויסנוצן. נישטאָ קיין בעסער מאַטעריאַל פאַר דעם אונטערריכט פון
דעם מין ווי די לימודים פון תנ"ך, אבער צום באַדויערן ווערט א סך מאָל ביי
אונדז פאַרוועגריט די ענערגיע און אויפמערקזאַמקייט פון דעם קינד אויף זאַכן
פון קנאַפּערער באַדייטונג און דאַגעגן די אַקצענטירונג פון זייער וויכטיקע
עטישע און מאָראַלישע סענטענציעס ווערט דורכגילאָזן.

די סבה דערפון איז פּשוט, דאָס וואָס עס פעלט ביי אונדז א הילף-בוך, וואָס
זאל אין קלאָרע און דייטלעכע דבורים געבן דעם שטאָף צו גילעגנהייטלעכע
דערקלערונגין פון דעם מין. דער מאַנגל פון אַזאַ הילף-בוך לאָזט זיך באַזונדער
פילן אין די ב"י שולן. ווי די לערערן מוז זיך דעם שטאָף אַליין פאַרשאַפן
און דאָס באַשווערט זייער איר אַרבייט, אַזאַ בוך, וואָס וואָלט אָנגיוויזן אויף
יעדע שטעל אין טעקסט ווי עס לאָזט זיך אָנקניפּן אַנ-ערציערישער שמועס
און אָן גיקינצלטע דרשות נור אין קורצע און שטאַרקע ווערטער גיגעבן דאָס
מאַטעריאַל צו אט די שמועסן. וואָלט זייער נוצלעך גיווען פאַר אונדזער ערצי-
הונגס-וועזן, אפשר וואָלט זיך ווער פון די וואָס זענין דערצו מוכשר גינומין
צו דער דאזיקער אַרבייט, איך מיין, אַז זי וואָלט גיוועזן א דאַנקבאַרע.

א בשורה טובה פאַר מחנכים און לערערשאַפט!

פון קומידיקן חודש אָן אי"ה הייבט אָן דער-
שיינין א ספּעציעלע פּעדאַגאָגישע צייטשריפט

„חורב"

— פּעדאַגאָגישע בלעטער פאַר די ענינים פון רעליגיעזן חנוך —

ביי דער מיטאַרבייטערשאַפט פון רעליגיעזע
פּעדאַגאָגן-שרייבער, מחנכים און לערערשאַפט.

„חורב" וועט זיין א וועג-ווייזער פאַר מחנכים און חדרים, תלמוד-תורהס און פאַר לערערנס אין די בית-יעקב שולן.

„חורב" וועט אויך זיין די טריבונע פון מחנכים און לערערשאַפט, וואו זיי וועלן קענין זיך קעגנזייטיק באַדינין און דורכשמועסן אין אַלע ענג-פּעדאַגאָגישע ענינים.

„חורב" ווערט רעדאַקטירט דורך א רעדאַקציע-קאָלעגיע ביי דער מיטאַרבייט פון מנהלים און מחנכים פונים באַרימטן לאָדזשער מוסטער - חדר „חורב" און ביי א פאַרטרעטונג פון דער בית-יעקב לערערשאַפט אונטער דער רעדאַקציע פון א. ג. פרידנזאָן.

„חורב" וועט שטיין אין ענגער פאַרבינדונג מיט דער חנוך-צענטראַלע פון אגודת-ישראל און שול-אָרגאַניזאַציע „בית יעקב".

„חורב" וועט אַרום זיך קאָנצענטרירן אַלע פּעדאַגאָגישע ארטאָדאָקסישע כוחות פון לאַנד און אויסלאַנד, וועלכע האבן שוין ציגיזאָגט זייער מיטאַרבייט.

„חורב" איז א נייע וויכטיקע דערשיינונג, וואָס וועט זיכער באַגריסט ווערן פון אַלע וואָס ווילן זעען דעם יידישן רעליגיעזן חנוך אויף גאָר א הויכער מדרגה.

דאָס ערשטע העפט דערשיינט אין חודש חשון אין גרויסן בוך פאָרמאַט.

אַדרעס פון רעדאַקציע: Red. „CHOREW" Łódź, skrz. poczt. 146.

די דערציאונג און איר פאלקס - באַטייט

פון הרב טובי' יהודא גוטענטאַג אבד"ק סאכאַטשין

(לויטן ספר „טל לישראל")

דער חוב צו לאזן לערנין די קינדער אין שול איז גיווארן אין דער לעצטער צייט א מלוכה־גיזעץ אין רוב אייראפעאישע לענדער. אלע בירגער פון לאנד זענין מחויב, לויטן אומבאדינגטן גיזעץ פון דער מלוכה, צו שיקן זייערע קינדער אין דער שול און זיי לאזן לערנין. דאס לשון פון פאלקדי גישיכטע זיינע און זיך פארפולקאמין אין פארשידינע ידיעות, לויט די כשרונות פון די שילער. דאס דאזיקע גיזעץ, וואס איז שוין היינט אזוי פארשפרייט ביי אלע ציוויליזירטע פעלקער, האט, אויסער זיין ריין קולטורעלן ווערט, אויך א באזונדער נאציאנאל חשיבות, זייענדיק א באדייטנדער פאקטאר פאר דער אויפבליאונג פון לאנד אין זיין מלוכהשער און גייסטיקער אויפשוואונג.

די לעצטע פראקטיק האט טאקי דערוויזן, אז די אלע, וואס זענין דערצויגן גיווארן אין נאציאנאל־קולטורעלן גייסט פון באטרעפנדן פאלק, האבן דערנאך גיקעמפט פאר זיינע נאציאנאלע גיטער מיט דער גרעסטער מסירת נפש און התלהבות. דאקעגן דער עלעמענט, וואס איז נישט גיווארן דערצויגן אין נאציאנאל־קולטורעלן גייסט פון זיין פאלק — דער האט נישט ארויסגיוויזן קיין שום גיפיל פון איבערגעבנקייט ביים פארטיידיקן די פארשידינע נאציאנאלע פאזיציעס. ס־איז אגב באקאנט דאס כאראקטעריסטישע ווארט אז „דער דייטשער דארפס־לערער האט באזיגט פראנקרייך ביי סעדאן". אזעלכע מאטיוון האבן טאקי באוואויגן גאנץ אייראפע צו פארשפרייטן נעצן פון אלגימיינע שולן פאר די ברייטע שיכטן פון פאלק.

דער דאזיקער סוד, וואס איז ערשט אנטפלעקט גיווארן צו די אומות העולם פון צוואנציקסטן יאר־הונדערט, איז נאך גיוועזן גוט באקאנט אונדזערע חז"ל נאך מיט טויזנטער יארן צוריק. אונדזערע חכמים זאגן טאקי אין א ברייתא: „ר' שמעון בן יוחאי האט גילערנט: אויב דו זעסט, אז יידישע שטעט ווערן אויסגיריסן פון זייער ארט אין ארץ ישראל — טא זאלסטו וויסן, אז דאס איז דערפאר, ווייל זיי האבן נישט אויסגיהאלטן קיין מלמדים פאר זייערע קינדער" (מד"ר איכה). אויף א צווייטע שטעל זאגן אויך אונדזערע חכמים: „ירושלים איז חרוב גיווארן צוליב דעם, ווייל אירע מענטשן האבן גישטערט ס־לערנין פון די קינדער אין חדר" (שבת קי"א). מיר גיפינין א שטעל אין דער גמרא גיטין נ"ח: „פיר הונדערט שולן זענין גיוועזן אין ביתר, אין יעדער שול איז גיוועזן פיר הונדערט מלמדים פון קינדער און יעדער מלמד האט גיהאט פאר זיך פיר הונדערט קינדער. ווען ס־איז אויף זיי אנגיפאלן דער שונא, האבן זיי אים גיפלעגט דערשטעכן מיט די טייט־העלצלעך. ווען די רוימער האבן אפגינומין ביתר, האבן זיי די קינדער איינגיוויקלט אין די ספרים און פארברענט". אין פלוג איז די זאך שווער ווי אזוי האבן עפיס די שוואכע אומבאוואפנטע קינדער גיקענט זיך א קייגן שטעלן א שטארק באוואפנט הייל? מיר האבן דא אוודאי א סימבאלישע אנצוהערינריש וועגן דעם אופן ווי אזוי יידן פלעגן בכלל מיט זייערע קליינע שוואך־באוואפנטע ארמייען זיך פארטיידיקן אקייגן די ריזיקע רוימישע חיילות און נאך אפהאלטן איבער זיי נצחונות. די מפלות פון רוימישן חייל ביי ביתר זענין טאקי גיוועזן אזוי גרויס, אז לויט דיאקאסיוסן האט אדרינוס אין זיין בריוו צום רוימישן סענאט איבערן פאלק פון ביה"ר נישט באנוצט זיך מיטן גיוועינלעך אנגינומינים נוסח: „איך און מיינע חיילות זענין ארויס בשלום".

די חז"ל האבן טאקי אין דער דאזיקער אגדה אונדז גילאזט הערן, אז די גרויסע קראפט וואס די יידישע קעמפער האבן ארויסגיוויזן קייגן דער רוימישער אומגיוויינטלעכער איבערמאכט, איז גיוועזן צוליב דער העלדישקייט פון זייער יידישער יוגנט, וואס האט זיך אויסגישולט אין בית המדרש, אזוי, אז מיט די טייטהעלצער האבן זיי פשוט באזיגט דעם שונא.

דערפון קען מען זעען דעם חילוק פון די אמאליקע דורות ביי יידן און היינט. אויב אין ביתר איז גיוועזן אזוי פיל הונדערטער שולן און תלמידים, טא זענען אונדזערע היינטיקע שטעט כמעט אויסגיליידיקט פון יידישע קינדער, וואס זאלן לערינין תורה און קאנין פארטיידיקן זייער פאלק אין אן־עת צרה.

מיר האבן שוין אנגיוויזן, אז דער אלגימיינער שול־חוב, וואס איז היינט איינגיפירט ביי אלע ציוויליזירטע פעלקער, האבן מיר אים שוין גיהאט נאך פון די אוראלטע צייטן. ווין דאטע ציט זיך נאך פונים אלטן תורה־גיבאט: „ולמדתם אותם את בניכם". אפער ביז יהושע בן גמלאס צייטן זענין, אין דער אמתן נאך נישט גיוועזן אפיציעלע לערן־אנשטאלטן פאר קינדער, וואס זאלן אויסגיהאלטן ווערן פון דער מלוכה און די עלטערן זאלן גיצוואונגין זיין, אונטער א ספעציעלער שטראף, זייערע קינדער דארטן אהין צו שיקן. אבער יעדער יידישער פאטער פלעגט אבער אויך דעמלט אליין פרייוויליק שיקן זיין קינד אין חדר און אויסהאלטן די הוצאות פון זיין אייגינער טאש — אלס צוליב דער מצווה פון „ושננתם לבניך". ס־איז גיוועזן דעמלט, אזוי צו זאגן, אן־אלגימיינער שול־פליכט אן צוואנג. ערשט אין די צייטן פון יהושע בן גמלא בעת די צדוקישע ממשלה האט זיך פארשטארקט ביי יידן און דער לימוד התורה איז גיווארן באדייטנד אפגישוואכט — ערשט דעמלט האט דער תנא שמעון בן שטח גיפינין פאר נייטיק ארויסצונעמין דאס שול־וועזן פון פריוואטע הענט און עס איבערגיגעבן אין רשות פון ציבור. יעדע יידישע שטאט האט אלזא גימוזט עפינין זיך א גינוגנדע צאל שולן פאר קינדער, וואס זאלן ווערן אויסגיהאלטן אויפן חשבון פון כלל און דערביי זאלן די עלטערן זיין גיצווינגין זייערע קינדער דארט אהין צו שיקן. דעם דאזיקן גראנדיעזן אויפטו האט עס שמעון בן שטח פארווירקלעכט דורך דער מיטהילף פון כהן גדול יהושוע בן גמלא, וואס איז גיוועזן זייער באפריינדיט מיט ינאי המלך און האט עס ביי אים אויסגיפועלט אזא גיזעץ.

אויך היינט לעבן מיר א מגיפער אין אזא שווערער צייט, ווי די פון יהושע בן גמלא און שמעון בן שטח. די לינקע פארטייען באמיען זיך אויך ווי אמאל די צדוקישע כיתות, צו פארלענדן ח"ו דעם לימוד התורה און צו דעם צוועק עפינין זיי אומיטום זייערע שולן, כדי צו פאנגין אין זייער נעץ די יידישע קינדער און זיי אנשטאפן מיט זייער גיפערלעכע אפיקורסיש - הפקרדיקע תורות.

מיר דארפן דעריבער אויך יעצט נאכטון דעם ביישפיל פון שמעון בן שטח און יהושע בן גמלא און גרינדן אומיטום יידישע אנשטאלטן פאר אונדזערע זין און טעכטער און באזונדערס אויך, ווי ווייט מעגלעך, עפינין א בחנמדיקע שול־נעץ וואס זאלן זיין צוגענגלעך אויך פאר דעם ארימין עולם, כדי אזוי נאך צו ראטווין דעם חינוך פון יינגין דור פון די צדוקיש־אפיקורסישע שולן.

חעלן מיר דאס טון, וועט אויף אונדז גיזאגט ווערן: „אשרי ילדינו שלא בישו את זקנינו" — וואויל איז די קינדער וואס האבן נישט פארשעמט זייערע אבות.

ריַין ווי פּעֶרל

ד"ר נתן בירנבוים שליט"א מיט כוח"ט ברכות
און מיט גרויס יראת הכבוד.

דײַן הִתְגַלוּת זאָלן מײַנע אויגן זעֶן,
מײַנע אויערן, דײַנע בשורות העֶרן.
הײַסע זאָלן מײַנע תּפילות זײַן,
און רײַן ווי פּעֶרל מײַנע טרעֶרן. —

מײַן האַרץ זאָל תָּמיד דײַן קדושה פּילן,
מײַן נשָמה דײַן באַגעֶר פאַרשטײַן;
און דינין זאָל איך מיט הַכְנָעה
אײַנציקער, נאָר דיך אַלײַן. - - —

א. שינדלער.

בערלין, ז' אלול תרצ"ב.

דער גימנאַזיע־אָפּגאָט

פון יהודה לייב ארלעאַן

ווידער שטייען מיר פאַר אַ נײַ שול־יאָר. ווידער איז אַקטועל די פראַגע: וואָס טוט מען מיט אונדזערע פּירצעניעריקע אַביטוריענטנס, מיט אונדזערע יונגע טעכטער, וואָס האָבן גיענדיקט די עלעמענטאַר־שול? וואָס לערנט מען זיי? וואוהין שיקט מען זיי? וואָס מאַכט מען פון זיי?

מיטן ערשטן גידאַנק קומין אַלע אויף איין עצה: גימנאַזיע. מצד אַלעמין ווערט גימנאַזיע באַטראַכט פאַרן איינציקסטן וועג צו גליק. קיין אַנדער באַשעפטיקונג — האַלטן אונדזערע עלטערן — קאָן נישט געבן אזוי פיל שאַנסן פאַר אַ צופרידן לעבן, ווי גימנאַזיאַל־בילדונג. ווער שמועסט נאָך אַ מאַטורע־צייגניש, דאָס איז דאָך גאָר נישט אָפּצושאַצן. די גרעסטע קרבנות לוינט דערפאַר צו ברענגין. אַ קלייניקייט! די גימנאַזיע פירט דאָך אַריין אינים היכל פון דער וויסנשאַפט, בילדיט אויס פאַר אַ קולטור־מענטש, גיט די צוגרייטונג פאַר גייסטיקע באַרופן, גאַראַנטירט אַ בכבודיקן אָנזען אין דער אייראָפּעאישער גיזעלשאַפט און מאַכט פריי דעם וועג צו דער העכסטער קאַריערע. ווי קאָן מען זיך עפּיס אָפּזאָגן פון אַזעלכע גלענצנדיקע פּערספּעקטיוון?

נישט אַלע אַבער קאָנין דערצו אַזוי לייכט צו קומין. נישט פאַר יעדן איז די גימנאַזיע צוגענגלעך. ביים היינטיקן עקאָנאָמישן קריזיס איז גימנאַזיאַל־בילדונג אַ צו טייער אַרטיקל. נישט יעדער קאָן פאַרגרעסערן זיין קאַרגן הויזבודזשעט, וואָס ווערט יעדן טאָג איפּסניי אַרומגישניטן מיט אַ נייער הוצאה.

שווער אַבער פאַרט פאַר טאַטע־מאַמע זיך אָפּצוזאָגן מיט אַזאַ לייכט גימיט פון זייער קינדס גליק. חשבונט מען, קאָמבינירט מען און מע־באַטראַכט אַלערליי מעגלעכע פּלענער ביז מעקומט ווידער אויפן אייגינים — אויף גימנאַזיע.

וואָס זאָל מען דען טון? — שמועסן צווישן זיך די עלטערן. מיט שטוביקער אַרביט פאַסט דאָך נישט זי צו פאַרנעמין. איבריקנס, זי איז דערצו גאָרנישט נייטיק. אין קיין פאַך־שול קאָן מען דאָך זי אוודאי נישט שיקן. וואָס וועט מען פון איר מאַכן, אַן־אַרביטס־מיידל? ס־איז דאָך אַ חרפה פאַר דער משפחה, באַקאַנטע און שכנים. לאָזן זי לגמרי אָן באַשעפטיקונג, איז דאָך אוודאי נישט אויסגיהאַלטן. ליידיק־גייעריי ביי יוגנט איז דאָך אַ גינסטיקע גילעגנהייט אויף אַלערליי סכנות. וואָס זאָל מען פאַרט טון מיטן יונגן מיידל?

פאַרפאַלן — אַנטשליסן זיך די ראַטלאָזע עלטערן — נישטאָ קיין אַנדער עצה! אַ קינד איז פאַרט טייערער פאַר אַלימין. מע־וועט דעם ביסן פון מויל אָפּשפּאָרן און די טאָכטער אין דער גימנאַזיע אַריין שיקן.

די פאַרמעגלעכע ווי די אומפאַרמעגלעכע זעען דאָס גאַנצע גליק פאַר זייער קינד אין דער גימנאַזיע. ס־איז זייער איינציקער און זיכערער דערציאונגס אידעאַל. נישט מער, די לעצטע קומט עס אָן אַ ביסל שווערער. מוזן ברענגין מאַטעריעלע קרבנות. וואָס טוט מען אַבער נישט פאַר אַ קינד?

מערקווירדיק איז אַבער דערביי, וואָס אַפילו די עקסטרעם־פרומע און קנאישע יידן פאַלט נישט איין אויף אַ האָר צו צווייפלען אין דער נוצלעכקייט פון גימנאַזיאַל־בילדונג אָדער מאַטורע־צייגניש פאַר זייערע טעכטער. אויב עס קרענקט זיך אַמאָל עמיצער פון די פרומע עלטערן מיט דער גימנאַזיע, איז עס נאָר צוליב די אַנטי־יידישקייט טענדענצן, וואָס הערשן דאָרטן. דער גימנאַזיע אַבער בעצם איז ער נישט דאַעגן. צום גימנאַזיאַל־פּראָגראַם האָט ער גאָר נישט. זאָל נאָר גילדנגין אויף די גימנאַזיע־טירן מזוזות אָנצוקלאַפּן, די תּלמידות מיט סידורים צו פאַרזאָרגן און דעם לימודים־פּראָגראַם מיט עטלעכע גישיכטע־טראַפּנס צו פאַרשמעלצן און ס־וועט שוין אַלץ זיין כשר — לדעתם — על צד היותר טוב. דער רעליגיעזער דערציאונגס אידעאַל וועט שוין דערמיט דערגרייכט זיין — אַ רעליגיעזע גימנאַזיע למהדרין מן המהדרין! צו ג־ט און צו לייט! תּורה און בילדונג! מיט אַ רואיק גיוויסן וועט מען שוין קאָנין איבערגעבן די גיצערטלטע טאָכטער אין דער גימנאַזיע. טאַטע־מאַמע וועלן שוין קאָנין דערלעבן „אמתן נחת" פון זייערע קינדער. דאַווינין, בענטשן און דערצו נאָך עטלעכע ווערטער איבער „יעזאַיאַש" אָדער „יערעמיאַש" — וואָס דאַרף מען נאָך בעסער?! אַ מאַטורע מיט אַזאַ מאָס יידישקייט איז דאָך אַן־אומדערשעצבאַר גליק. דאָס איז דער זיסטער חלום פון אונדזערע היינטיקע פרומע עלטערן. דאָס איז דער העכסטער פּונקט פון זייער דערציאונגס אידעאַל.

ערגער איז נאָך דאָס, וואָס די דאזיקע קליינקעפּדיקע השגה אין חינוך־ענינים איז אויך דאָמינירנד אין די אָפיציעלע קרייזן פון אַ טייל באַוואוסטזיניקע אַגודיסטן. די גאַנצע אומצופרידנקייט זייערע איז נאָר גיווענדט אַ קעגן דעם אַנטי רעליגיעזן גייסט, וואָס הערשט היינט אין אַלע גימנאַזיעס. צו דער עצם גימנאַזיע האָבן זיי גאָר נישט.

מילא, פון די עקסטרעם־רעכטע אגודה־קעגנער איז דאָך אָפּגירעט. זיי מיידן דאָך בכלל אויס דעם קאַמף פאַר דער רעליגיעזער אויפלעבונג ביי דער יידישער פרוי. זענין זיי טאַקי פּרינציפּיעל קעגן בילדונג בכלל. אַבער אונדזערע אגודיסטן, וואָס פאַרשטייען יאָ דאָס חשיבות פון רעליגיעזער פרויען־דערציאונג, ווי אַזוי כאַפּן זיי זיך עס אָן אין גימנאַזיע, ווי אין אַ כשרער מטבע? מ־האָט נאָך ביז היינט נישט גיהערט קיין גיזונט קריטיש ווארט קעגן גימנאַזיאַל־בילדונג. אַדרבה! ס־איז גאָר ביי זיי דער חלום פון שלמותדיקן חינוך.

צוקוקנדיק זיך אַבער עטלעכע יאָר צום אַנטוויקלונגס גאַנג פון אונדזער עלעמענטאַר שול „בית יעקב", האָב איך נישט קיין שום אויסזיכט אויף דערפאַלג בדרך הטבע ווי לאַנג די מאַניע אויף גימנאַזיע וועט אָנהאַלטן אין די חסידישע היימין. ס־איז נישט וויכטיק צי אַלע אַביטוריענטנס פון דער עלעמענטאַר־שול גייען אַריין אין דער גימנאַזיע, צי נאָר אַ קליינער טייל פון זיי. גינוג איז, וואָס דער יראת הכבוד צו דער גימנאַזיע בלייבט ביי אַלעמין. גינוג איז, וואָס דאָס גיבליבענע מיידל ווערט מצד די אַרומיקע באַנעבעכט איבער איר אומגליקלעכן גורל. פאַרקערט. ביי די, וואָס קאָנין זיך צו דער גימנאַזיע נישט דערשלאָגן, שטאַרקט זיך נאָך דער דראַנג צום מאַטורע - תּכלית פיל מער, ווי ביי די גליקלעכע. זיי שאַפן ערשט די אַטמאָספערע פאַר גימנאַזיאַל־בילדונג אין אונדזערע היימין. אַלע מאַמיס, וואָס זענין גיבליבן שטעקן אויפן וועג פון זייער יוגנט־אידעאַל, רייצן זיי ערשט דערצו דעם אַפּיטיט ביי זייערע קינדער.

מיט אַ יאָר צוריק האָב איך אויף די שפאַלטן פון „טאָגבלאַט" אָנגיהויבן צו פאַרעפנטלעכן אַ גרעסערע אַרביט א. נ. „דאָס פּראָבלעם פון בילדונג", כדי אויפצוקלערן אַלזייטיק, ווי אומזיניק ס׳איז צו געבן אונדזערע פּירצעניעריקע קינדער גימנאַזיאַל בילדונג. דער ברייטער עולם ליינער פון אַ טאָג־צייטונג האָט אָבער נישט קיין צײַט און קיין גידולד זיך אַריינצולאָזן אין אַ זעלכע לאַנגע און אויספירלעכע חקירות. איך האָב דעריבער גימוזט עס אין דער מיטן איבעררייסן. דאָך קאָן איך מיך אַבער נישט באַפרייען פונים מאָראַלישן חוב, על־כל־פּנים צו געבן אונדזערע יידן אַ קורצע התראה: אַנטלויפט פון די גימנאַזיעס!

ס׳בלוטיקט מיר פשוט דאָס האַרץ, צוקוקנדיק, ווי הונדערטער און טויזנטער חסידישע יידן ווערן אַריינגיצויגן אין דער פאַרכישופטער נעץ פון „קלאַסן", מאַטורע, אוניווערזיטעט וכדומה. לבי, לבי על חללי בת עמי! אונדזערע עלטערן קענין נישט די גימנאַזיע, ווייסן נישט דעם פּראָגראַם, האָבן נישט די מינדסטע אָנונג ווי ווייט די השפּעה אירע גרייכט. מ׳ווייסט נישט מער: גויים האָבן דערפאַר דרך־ארץ. און דאָס איז גינוג אויף צו אויסצאַפּן פון זיך דעם מאַרך פון די ביינער, אַבי דער טאָכטער פאַר אַזאַ שטייגער גליקלעכע צו מאַכן. אונדזערע יידן דאַרפן פשוט אַלאַרמירט ווערן איבער די אָן אַ שיעור אומגליקן, וואָס די גימנאַזיע, מעג זי זיין די בעסטע, און אַפילו די רעליגיעזסטע, ברענגט אויף אונדזערע טעכטער.

איך וואָלט נאָך אונדזערע יידן פאַרשטאַנין, ווען זיי חאַלטן זייערע טעכטער אין דער גימנאַזיע גיגעבן צוליבן ריין מאַטעריעלן תּכלית. פאַר אַ צוועק אין לעבן. פאַר פּרנסה וועגן מוז מען אַלץ טון, מוז מען אַלע כוחות אָנווענדן. אַ פאַך צו לערינין קינדער גיהער צו די חשובסטע פליכטן פון די עלטערן. און וואָס איז דען דער אונטערשיד, זאָל זיין אַ גייסטיק פאַך. ביי היינטיקער עקאָנאָמישער סטרוקטור, מוז יעדער יונגער מענטש, וואָס פריער ווערן זעלבסטשטענדיק, וואָס פריער אַריינטרעטן אין דער מלחמה פאַרן אייגינים עקזיסטענץ. עלטערן מוזן ווידער זאָרגן דערפאַר צו קאָנין, וואָס פריער אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם עול פון מפרנס זיין זייערע קינדער. פאַרוואָס זאָל מען טאַקי נישט, ווי לאַנג מ־האָט נאָך דעם ביסן פון מויל אָפּשפּאָרן, אַבי דער טאָכטער מיט אַ תּכלית צו פאַרזאָרגן?!

ווען דאָס וואָלט גיוועזן די איינציקע כונה פון אונדזערע גימנאַזיע־אָנהענגער, וואָלט אונדז לייכט. גאָר לייכט אָנגיקומין זיי אויפצוקלערן דעם מוראדיקן טעות, וואָס זיי האָבן מיט אַזאַ שטייגער חשבון. סוחרישע יידן קענין זיך גוט

אויף צו פירן און פארדינסט-קאלקולאציעס. זאל נאר יעדער פון זיי אויסרעכינין, וויפל די מאטורע דארף אפקאסטן (אבער גינוי רעכנין, מיט אלע קליינע הוצאות אפילו) און וויפל די טאכטער זיינע וועט באווייזן דערנאך דערמיט צו פארדינען, וועט ער שוין אליין איינזעען וואסער פאלשע אויסרעכנונג ס-איז דערין פאראן.

ביי היינטיקע באדינגונגין איז די צאל גייסטיקע בארופן, צו וועלכע די יידישע יוגנט קאן זיך דערשלאגן, א גאר מינימאלע. וויל מין נאך דערביי בלייבן א שומר מצוה (אין דאס ווילן דאך גיוויס אונדזערע יידן) ווייס איך נישט, אויב ס-וועט זיך גיפינין נאך איין בארוף א חוץ לערעריי אין די יידישע שולן. ווי גרויס ווידער ס'איז דאס גליק פון וועלטלעכער לערעריי קאן אילוסטרירן פאלגנדיקער פאקט:

צו דער נייער ב"י-שול, וואס האט זיך היי-יאר גידארפט עפינין אויף פראגע (ביי ווארשע), זענין בסך הכל נייטיק גיוועזן פיניף וועלטלעכע לערערנס. אויף דעם זענין איינגיפלאסן נישט מער, ווי פיניף און פופציק אפערטן פון ערשטקלאסיקע קוואליפיצירטע פעדאגאגנס. כדאי צוצוגעבן, אז דער פארדינסט פון אזא פאסטן באשטייט פון הונדערט פופציק זל. א חודש. דאס איז נאך אבער נישט אלץ. די צאל פאסטנלאזע לערערנס איז א פיל גרעסערע. צו אונדז האבן זיך נאר גיווענדיט די האלבוועגס רעליגעזע, וואס זענין פראטעזשירט גיווארן פון רעליגעזע מענטשן. צו אזא גליק האט מין גימוזט ארביטן אויף מאטורע, פעדאגאגישן סעמינאר, אוניווערזיטעט וכדומה. אזא שאנס פון פיניף אויף פיניף און פופציק איז נאר גיוועזן היי-יאר, ווען ס'האט זיך גיעפנט א נייע שול. ווען מ-זאל נאך נעמין אין באטראכט, אז פיר יאר האט זיך קיין נייע שול נישט גיעפנט, קומט די אויסזיכט אויס אויף איינס פראצענט. דאכט זיך, אז אויף א לאטעריע-צעטל צו גיווינין, איז שוין דער שאנס א פיל גרעסערער. וואלטן אונדזערע יידן צוגיגאנגין דערצו נאר מיט סוחרישן חשבון, וואלטן זיי שוין זיכער איינגיזעען וואסער אבסורד ס-איז, ביי אזעלכע קליינע שאנסן פון מאטעריעלן „גליק" צו שטעלן אין זיכערער סכנה די נשמה פון זייער קינד.

דער אמת איז אבער, אז גאנץ אנדערע מאמענטן באוועגן אונדזערע יידן צו געבן זייערע טעכטער אין דער גימנאזיע. אין הונדערטער שמועסן, וואס כ-האב גיהאט מיט פרומע עלטערן וועגן גימנאזיע, האב איך פון קיינים כמעט נישט גיהערט אנגעבן דייטלעך דעם מאטעריעלן מאמענט. די, וואס האבן שוין יא וועגן דעם דערמאנט, האבן עס באטראכט, ווי א מהיכי-תיתי-דיק פארדינסט. דער עיקר איז אבער ביי זיי די השכלה. מ-דארף זיין וועלטלעך גיבילדיט. אן דעם — קומט לויט זיי אויס — איז מין קיין מענטש נישט. דא ליגט דער הונט באגראבן. אין דעם באשטייט די גאנצע צרה.

זאלן אונדזערע עלטערן נישט פרואוון פארענטפערן זיך מיטן פוילן תירוץ: „די קינדער ווילן, וואס קאנין מיר טוען? אדרבה, פועלט ביי זיי נישט צו גיין אין גימנאזיע!" ווען אונדזערע יידן וואלטן נישט גיקנ'ט פאר א דיפלאמירטן, ווען זיי וואלטן נישט באקומין קיין קעלבערנע התפעלות פאר א שטיקל בילדונגס צייגניש, וואלטן די קינדער דערצו זיך אזוי נישט גיריסן. ביי יעדן פון זיי אין הארצן גליט די תאוה צו וועלטלעכער בילדונג, אפשר נאך מער, ווי ביי די קינדער. יארן-לאנג האט מין אין דער קינדערס אנוועזנהייט גיגעבן פארשידינע אויסדרוקן פון אט א דעם באהאלטינים גיפיל. פארוואס-זשע זאלן עס די קינדער יעצט דערפון אזוי לייכט זיך אפזאגן? מ-האט דא ביי אונדז נאך צו בילדונג אנ'איבערגלייבערישע באציאונג. וואס-זשע איז דער וואונדער, ווען פון איין זייט איז צו אונדזער קינדער-טריישאפט נישטא קיין גלייכן ביי קיין אומה ולשון און פון דער אנדערער זייט שטויסן מיר בידים אונדזערע קינדער אינים תהום אריין?!

צי גלייבט טאקע אונדזערס א ייד, אז גימנאזיע-יארן מיט אייראפעאישער קולטור האבן נישט קיין השפעה אויף דער גיזינונג און גיפילס-אויסלעבונג פון זיין טאכטער?

צי גלייבט טאקע אונדזערס א ייד, אז עלף יאר גויאישע ליטעראטור מיט אידעען פון ערן-גייץ, דועלן, בלוט-ריטערלעכקייט און ברודיקער תאוה לאזן נאך איבער אן-ארט פאר אלע יידישע מדות טובות?

צי גלייבט טאקע אונדזערס א ייד, אז די מאגערע פיניף שעה א וואך יידישע לימודים אויף זעקס און דרייסיק אלגימיינע זענין בכוח צו דערציען מסירת נפש פאר מקיים צו זיין א יידישן דין, אפצוהיטן א יידישן מנהג?

צי גלייבט טאקע אונדזערס א ייד, אז דאס מיידל וואס טרינקט זיך אן מיטן גייסט פון האמערן, שעקספירן, געטהען און שענקעוויטשן וועט דערנאך בכוח זיין צו אכטן אינערלעך מיטן גאנצן הארצן איר מאן דעם מאן אויב זי וועט אים שוין יא נעמין)?

צי גלייבט טאקע אונדזערס א ייד, אז דאס יונגע מיידל, וואס קנעלט די אייראפעאישע ווערק ביטאג און ביינאכט, מעג זי דערביי אפפרעפלין דאס דאווינין, הערן עטלעכע ווערטער איבער „יעזאיאשן", וועט שפעטער אלס מוטער בכוח זיין אפצוגעבן איר געניאל קינד אויסשליסלעך דעם לימוד התורה?

צי גלייבט טאקע אונדזערס א ייד, אז דאס מיידל, וואס ליגט ראשה ורובה אין וועלטלעכער בילדונג, וועט נישט האלטן די זיידיס און באביס פאר פשוטע בארבארן? זיי האבן דאך קיין גימנאזיע נישט באזוכט, קיין מאטורע נישט באקומין, ווי קאנין זיי גיהאלטן ווערן פאר קולטורעלע מענטשן?!

אויב ער גלייבט יא אזוי, אויב ער מיינט, אז זיין טאכטער וועט מיט אזא טרוקינער נשמה פון יידישקייט בלייבן טריי דעם יידנטום, איז א גרויס רחמנות אויף אים מיט זיין נאאיוויטעט אדער אומוויסנקייט אין חינוך.

אונדזערע יידן מוזן אנהייבן פארשטיין, אז די היינטיקע גימנאזיע, מעג זי אפילו איינפירן שטרענג רעליגעזע פארמין, וועט זי בשום אופן נישט אויסהעמערן אין די יונגע מיידלעך קיין רעליגעז יידישע וועלט-השקפה מיט אן אינערלעך רעליגעז לעבן. דאס רואיקע דורכשניטלעכע מיידל וועט אפשר בלייבן ביים מקיים זיין צערמאניאל מעסיג גיוויסע יידישע דינים. די אינטעליגענטערע, די ריריוודיקע וועלן ענדלעך דאס אויך אוועקווארפן. לכל היותר טוען עס לפנים פאר די עלטערן. ווער עס רעט זיך איין אויף גרעסערע רעזולטאטן נארט זיך זייער ביטער.

ס'איז שווער אין אנ'ארטיקל אויספירלעך צו באגרינדן די פילזייטיקע שעדלעכקייט פון דער גימנאזיע, כדי צו זעען דערפון, אז אייגנטלעך בין איך גאר נישט קיין געגנער פון וועלטלעכער בילדונג. אדרבה, לויט מיין מיינונג דארף עס זיין דאס גיווער אינים קאמף פאר דער עקזיסטענץ און פאר יידישקייט. ס-איז נאר א פראגע אין וואסער פארים, אין וואסער מאס און אין וואסער עלטער. דאס גימנאזיאל פראגראם פאר פירצניעריקע מיידלעך, אן א גיזונטן יידישן גרונט, איז אפילו מיטן רעליגיעזן צושמעלצעכץ, ממש סם-המות. מיר קאנין בשום אופן נישט נעמין א בילדונגס פראגראם, וואס איז צוגימאסטן פארן גויאישן קינד. מיט דער עלעמענטאר-שול איז עס נאך צו דערליידן. מיט דער מיטל-שול מאכן מיר פון אונדזערע טעכטער גייסטיקע קאליקיס אין פשוטן זין פון יווארט.

אויב אונדזערע יידן ווייזן ארויס אזא פיעטעט פאר דער גימנאזיע, איז עס נאר, ווייל זיי האבן אין דער גימנאזיע נישט גילערנט. ווייל זיי האבן דעם טעם פון א מאטורע נישט פארזוכט. ס'איז נאר א סימן פון עקסטער בטלנות. זאל אזא ייד פרואוון א שמועס טון מיט א פארנונפטיקן מענטש פון דער גויאישער אדער אייראפעאיזירטער וועלט. וועט ער גאר הערן א שפאר ביסל שארפע דבורים קעגן דער גימנאזיע. נישט מער פאר אונדזערע יידן, מעגן זיי זיין, לומדים, חסידים און רבנים, איז גימנאזיע א מין גיהייליקטער אפגאט, פאר וועמין מען בוקט זיך פאר התפעלות און מ-איז מקריב די טייערסטע קרבנות. ס'איז דער מאדערנער געטש, וועמין מ-דינט מיט גרעניצלאזן פאנאטיזם.

אויב די פראגע: „וואס טוט מין מיט אונ'זערע פירצניעריקע קינדער?" שטייט אזוי שארף פאר אונדזערע אויגן, איז עס נאר, ווייל מיר האבן זיך נישט אויסגיניכטערט פונים השכלה-שיכרות. ווען נישט דאס פארפירערישע ליכט פון דער גימנאזיע, וואלט מין שוין זיכער גאנץ לאנג גיפונין דעם עכט אריגינעלן יידישן דערציאונגס וועג. די פראגע פון אונדזערע קינדער וואלט זיכער שוין נישט גיוועזן קיין סיבה אומצובדענגין זיי בידים פארן השכלה-מולך.

מ-מוז דעריבער אנהייבן אנ'אויסראטונגס אקציע פון דער **מאדערנער עבודה-זרה**. „הסירו אלהי הנכר מקרבכם" מוז ווערן די לאזונג פון אונדזערע חינוך-עסקנים. לאמיר עס זאגן יעדן אפן! לאמיר קיינים נישט שוינין! ס-איז אונדזער שאנד! נאך אזוי פיל יארן אגודה-ארביט, זאל מין זיך נאך נישט האבן באפרייט פון השכלה-עבודות?! אין אונדזערע אגודיסטישע קרייזן קודם-כל מוז דערפילט ווערן מיט דער גאנצער שארפקייט די צחוקלאזיקייט, שעדלעכקייט און פחיתות פון גימנאזיאל-בילדונג. ס-מוז צוגיגרייט ווערן די יידישע היים אויפצונעמין דעם רוף פאר אמת יידישער דערציאונג. פאר אמת יידישער בילדונג!

מרדכי קנאבלעוויטש (דארטמונד)

חינוך הבנים?

די גמרא דערציילט: (ב"ב כ"א) „ס־זאגט רבי יהודא אינים נאמין פון רב: נא״ת זאל דער מענטש גידענקט ווערן צום גוטן, ער הייסט יהושע בן גמלא, ווען נישט ער, וואלט די תורה פארגעסן גיווארן פון ישראל. פריער האט איינער גיהאט א פאטער, האט ער מיטן קינד גילערנט, האט ער נישט גיהאט קיין פאטער, האט ער נישט גילערנט... ביז ס-איז גיקומין יהושע בן גמלא און האט איינגיפירט, אז יעדע שטאט וואס האט קינדער, מוז האבן א מלמד".

אמת, אזא מענטש ווי יהושע בן גמלא איז ווערט גידענקט צו ווערן צום גוטן. א מענטש וואס האט שוין פאר אן-ערך פון 2000 יאר צוריק אונדז מזכה גיווען מיט פאלקס־שולן, בשעת די אנדערע פעלקער, אפילו שוין די ציוויליזירטע, האבן עס ערשט מיסד גיווען אין די לעצטע הונדערט יאר. פארדינט ער מע זאל אים גידענקין צום גוטן.

וינט דעמלט איז טאקי נישטא קיין שטאט, ווי ס־זאל נישט זיין קיין מלמד. אומיטום ווי ס-זענין נאר גיווען יידישע קינדער, האבן זיי גיהאט א מקום צו לערינין. אין די יידישע קבוצות איז ביז דער לעצטער צייט נישט גיווען צו גיפונין א ייד וואס זאל, לכה"פ, נישט קאנין דאווינין. מיר ווייסן אויך וואס עלטערן האבן גיטון כדי די קינדער צו לאזן לערינין, זיי האבן גיזארגט דערפאר מיט מסירת נפש, אפגישפארט פון ברויט פאר שכר-לימוד.

יא, יעדער האט גיזארגט, אז זיינע קינדער זאלן לערינין.

איך דערלויב מיר אבער די שאלה: האבן מיר, האט דער כלל גיזארגט פאר חינוך הבנים? נאר פאר לערינין האט אויך גיקאנט זארגן יעדער פאטער, יעדער יחיד, אדער א פאר יחידים צוזאמין, פאר חינוך האט אבער נאר גיקאנט זארגן דער כלל. דער כלל האט אבער אין די לעצטע צייט, כמעט גארנישט גיטון דערפאר.

אזוי איז גישעען די שרעקלעכע זאך: גילערנט האבן אלע קינדער, חינוך האבן אבער א גאנץ קליינער חלק גיקריגן. לערינין הייסט: זאמלין ידיעות התורה. מילא, א מענטש וואס האט די נייטיקע ידיעות, דערצו האט ער נאך א כוח הסברה, קאן ער דעם קינד אריינברענגין די ידיעות וואס ער האט אליין. דער „לערנער" זארגט נישט דערפאר, אז דעם קינדס נשמה זאל קריגן אן-השפעה פונים לערינין, זאל מיטנעמין יידישקייט, מדות. פאר אים איז גינוג, אז דאס קינד זאל פארשטיין מיטן שכל, וואס ס־האט גילערנט.

לאז לערנין דיין קינד נאר אין א רעליגיעזער שול!

גאנץ עפיס אנדערש איז דער מחנך. פאר אים ליגט נישט דער גאנצער תכלית נאר אינים לערינין. נישט דאס וויסן איז אלץ. דער תכלית איז, אז דאס קינד זאל ווערן איינס מיטן תוכן, זאל דעם תוכן פארשטיין נישט בלויז מיטן שכל, נאר אויך מיטן הארץ. דער מחנך זארגט דערפאר, אז דער תלמיד זאל קריגן א יידישע הכרה, דערקאנין דאס נצחיות פון דער תורה און דער עיקר, דאס לעבן מסדר זיין הן במחשבה, הן במעשה נאך ־עם גילערנטן.

ווי איז אבער גיווען ביי אונדז יעדער, וואס האט זיך נאר א ביסל פארטראכט איבערן חינוך-פראבלעם ווייסט, ווי שרעקלעך דער מצב איז. ווער ווייסט נישט, אז מלמדות איז גיווען א הפקר־זאך. דער מענטש וואס האט פאר קיין זאך נישט ניטויגט, איז גיווארן א מלמד. איבער דעם איז דער נאמין „מלמד" גיווארן א שם-נרדף פאר א לא יצלח. ס-איז באמת א בושה, אז ס־האט ביי אונדז יידן גיקאנט זיין אזעלכעס. ס-איז גארנישט צו פארשטיין, אז דאס איז מעגלעך גיווען. קינדער און אייניקלעך פון דעם פאלק, וואס האט צוגערשט פאר פעלקער איינגיפירט פאלקס־שולן, זאל אין א צייט, ווען אלע פעלקער האבן איינגיזעען, אז חינוך איז א כלל-זאך, איינגיזען, אז דאס פאלק מוז זארגן פאר חינוך, איז ביי אונדז דער ענין א הפקר-זאך. ווי איז דאס מעגלעך גיווען, אז בשעת אויף שחיטה און הוראה האט מין גימוזט האבן א קבלה פון א מומחה, פאר וואס נישט אויך פאר מחנך צו זיין קינדערז איז דען דאס אומנות פון חינוך אזוי לייכט, אז יעדער, אפילו איינער, וואס איז פארגרעבט זאל דאס אויך קאנין. אוממעגלעך צו באגרייפן, אז דער כלל האט גיקאנט זיין אזוי בלינד און נישט גיזעען, אז אזא מצב איז עלול ח״ו חרוב צו מאכן די יסודות פונים פאלק.

ווער ס־האט נאר א שטיקל חוש הכרה, מוז דאך דערקענין, אז אין די גרויסע ירידה פון יידישקייט ביי אונדז אין די לעצטע צייטן איז דעם גרעסטן חלק שולדיק דער שרעקלעכער מצב-החינוך, וואס האט גיהערשט ביי אונדז. איז זיך דען צו וואונדערן, אז א גרויסער טייל פון יונגן דור האט פארלאזט דעם דרך התורה? מיר האבן גילעבט אין דעם טעות, אז יינגע קינדער פארשטייען נישט, זענין נישט קיין מבינים אויפן מלמד.

דאס וואס מיר האבן זייער אפט גיזעען, אז די קינדער ווילן בשום אופן נישט גיין אין חדר אריין, מע מוז זיי טראגן מיט גיוואלט, האבן מיר גימיינט, פשוט, קינדער האבן נישט קיין חשק צו לערינין. ניין, דאס איז א טעות, יינגע קינדער לערינין, צום גרעסטן טייל, מיט שמחה. דא איז אבער גיווען א גאנץ אנדערע זאך: דעם קינדס גיזונטער שכל האט אין פנימיות פארשטאנין, אין דעם פרט, מער ווי די גרויסע, אז דאס איז דער פאסיקער מלמד. א קינד פון 5 יאר פארשטייט שוין זייער א סך, אין די פסיכאלאגיע איז דאס א באקאנטער פאקט. מילא, ווי דער מלמד איז פארן קינד גיווען א מוראדיקער מענטש, איז אויך נישט קיין פלא. דאס וואס עס האט דעם מלמד גיפעלט אין פעדאגאגיק האט ער גימוזט משלים זיין דורך חכמת היד... איז ארויסגיקומין, אז אפילו אזעלכע ענינים, ווי למשל: די ספרי התורה, אדער נביאים, וואס פארשאפט די קינדער די גרעסטע שמחה, אויך דאס איז פאר זיי גיווען א קוואל צו לערינין. קינדער לערינין נאר גערן ביי א מענטש, וואס זיי האבן אים ליב, וואס פארשטייט זייער נשמה. נישט בחנם זאגט די גמרא: „כל המלמד את בן חברו תורה כאלו ילדו". יא, דאס קינד מוז צום מלמד פילן אן-אהבה ווי צום אייגינים פאטער.

אז די קינדער זענין א ביסל עלטער גיווארן, גיזען אין וואס פאר א מוראדיקן גיזעלשאפטלעכן מצב ס-גיפונט זיך דער מלמד; פון דער אנדערער זייט גיזעען ווי דער „לערער" איז פון די חשובסטע מענטשן אין זיין סביבה, קאן יעדער פארשטיין, וואס פאר א רושם דאס האט גימאכט אויפן קינד. ס־איז לייכט צו פארשטיין, אז כבוד התורה איז דורך דעם זייער שטארק גיפאלן ביים קינד. אז דער וואס לערנט מיט אים תורה, ווערט נישט גיהאלטן בכבוד, פארלירט אויך די תורה, וואס ער לערנט, איר כבוד. מילא, די מענטשן וואס האבן גיהאט די זכיה ווייטער צו לערינין און האבן פארשטאנין, אז אינים מצב המלמדים איז די תורה גאר נישט שולדיק, האבן די שלעכטע זייטן פונים חדר פארלוירן זייער השפעה. ביי דעם חלק אבער, וואס האט נאך די חדר־יארן גאר נישט גילערנט, א פשיטא שוין, ווען איינער האט זיך גינומין צו בילדונג, פאר דעם זענין ווידער ארויסגישווימין פון דער „אונטערשטער הכרה" די בילדער פון חדר־לעבן און האבן א סך מיט גיהאלפן דעם מענטש אוועקצורייסן פון אונדז.

די מאדערנע פסיכאלאגיע לערנט אונדז, אז קינדער־זכרונות, אפילו אזעלכע, וואס מע מיינט, אז מע האט זיי שוין פארגעסן, דערוועקן זיך אפילו נאך צענטליקער יארן און זענין זייער שטארק משפיע אויף דעם מענטשנס לעבן. די השפעה איז אזעלכע, אז ער ווייסט אפילו אליין נישט, אז דאס וואס ער דענקט יעצט אלץ דערוואקסינער מענטש, שטאמט נאך פון זיינע קינדער-יארן. זאגט דען נישט די גמרא אויפן מאמר אין אבות (ב׳ י״א) „וואויל איז די וואס האט אים גיבוירן" (אשרי יולדתו) דאס וואס ר׳ יהושע איז גיווארן אזא גרויסער מענטש האט ער צו פארדאנקין זיין מוטער, „ווייל פונים טאג, וואס ער איז גיבוירן גיווארן, האט זי נישט ארויסגינומין זיין וויגעלע פון בית המדרש, כדי אין זיינע אויערן זאלן נאר אריינגיין ווערטער פון תורה". זעען מיר דאך אז דאס, וואס אזא קליין קינד הערט, האט אן-השפעה אויפן גאנצן לעבן. (אינטערעסאנט, אז דאס וואס אונדזערע תנאים האבן שוין גיוואוסט פאר טויזנטער יארן, דאס האט ערשט יעצט מגלה גיווען איינער פון די גרעסטע פסיכאלאגן. ס-איז אויך נישט קיין וואונדער „סוד ה׳ ליראיו"). דא מוז מין רעדן פון נאך אנ־ארט מענטש, כ־מיין דעם טיפ „שנה ופירוש". איינער וואס האט גילערנט און איז קאליע גיווארן. דאכט זיך ס־איז אונדזער חוב א מאל נאך צו קלערן פארוואס ווערן די יינגע מענטשן קאליע.

דער מדרש דערציילט דאך, אז משה האט גיזעען, אז א שעפסל לויפט אוועק פון דער סטאדע, אזוי איז ער אים נאכגיגאנגין און האט גימוזט וויסן פארוואס ס־לויפט אוועק (זע מדרש רבה שמות אויפן פסוק ומשה היה רועה). אז מענטשן לויפן אוועק איז עס נישט בחנם. זיכער, ס־זענין אויך גיווען מענטשן,

וואָס זענען קאַליע גיוואָרן מחמת קלות אײדער אַנדערע טעמים, וואָס דער כלל האָט עס נישט גיקאָנט פאַרהיטן. דאָס איז אָבער נאָר אַ קלײנער חלק. דער גרעסטער חלק איז אָבער קאַליע גיוואָרן פון שלעכטע חברים אײדער פון די סביבה. מיט די סביבה מײן איך אויך די השפּעה פון שלעכטע ביכער.

אַ בית-המדרש־בחור האָט נאָר גיברויכט צו לײענען אַ ליאַדע ביכל פון אַ נאַ. רישן משכיל, שוין האָט ער אָנגיהויבן קאַליע צו ווערן. פרעג איך: ווי איז דאָס מעגלעך? אַ מענטש וואָס איז אויפגיצויגן אין דער וועלט פון נביאים און תנאים און אַזעלכע געטלעכע חכמים, זאָל נתפּעל ווערן פון יעדן נאַרישן ביכל אײדער פון די חכמים פון עפּיס אַ מאָדערנע בחור? אַ פּשיטא שוין ווען אַ ביהמ״ד בחור איז גיווען גיצוואונגען אויסצואוואַנדערן פון מזרח קײן מערב. זעען מיר, אַז, כמעט, דער גרעסטער חלק האָט פון זיך אַראָפּגיוואָרפן דעם עול היהדות (אַ קלײנער חלק פון זײ אויך מחמת קלות;) וואו ליגט די סיבה פון דער שרעקלעכער מחלה?

דאַכט זיך, ווען נע קוקט אַ ביסל אַרײן אין דער זאַך און מע באַקאַנט זיך מיט דעם מהוּת פון אונדזערע פאַרלוירענע ברידער, זעט מען, אַז צום גרעסטן חלק איז אין דעם קאַליע ווערן שולדיק ד׳ר שלעכטער חינוך, אדער לאָמיר בעסער זאָגן דאָס וואָס די מענטשן האָבן בכלל נישט גיהאַט קײן חינוך, אין ריכטיקן מײן פון וואָרט.

וואָלטן מיר מחנך גיווען די קינדער אַזוי, אַז עס זאָל פאַר זײ אַרויסלײכטן דאָס „ליכטיקײט פון דער תורה״, וואָלטן זײ נישט גישטרויכלט גיוואָרן דורך אַ ביסל פינצטערקײט. וואָלטן מיר מיט זײ אַזוי גילערנט, אַז זײ זאָלן דערקאָנען דאָס אמתדיקײט, נצחיות פון דער תורה, די גיוואַלטיקע ווערטער פון די נביאים די אומגיהײערע שײנקײט פון כתובים, דאָס עמקות פון ש״ס ופוסקים, דעם טײערן אוצר פון אונדזערע געטלעכע משוררים און ספרי מוסר, אַזוי וואָלטן זײ גיווען גיפּאַנצערט קײגן אַלעם שלעכטן. ווי קען דען אַ מענטש, וואָס האָט באמת דערקענט די תורה אַוועקגײן פון איר.

ווען ס-וואָלטן גיווען יחידים, וואָס זענען נוטה צו קלות, קאַליע גיוואָרן, אַזוי וואָלטן זײ מיט דער צײט בעסער גיוואָרן. דאָס „ליכטיקײט פון דער תורה״ וואָלט זײ צוריק גיפירט צום גוטן, אַפילו דער וואָס וואָלט נישט גיפונען דעם וועג צוריק, לכל הפּחות וואָלט ער גיהאַט דרך ארץ פאַר דער תורה, זי מכבד גיווען. ער וואָלט דאָך גימוזט מודה זײן: „משה איז אמת, זײן תורה איז אמת נאָר מיר זענען ליגנער״ (דאָס זענען די ווערטער פון קרחן נאָך זײן תשובה).

וואָס דערלעבן מיר אָבער הײנט? אונדזערע פאַרלוירענע ברידער האַלטן „אַ מישפּעט איבערן כײדער״ און זענען דערבײ ר״ל אַזוי מבזה די תורה. נײן, אַזעלכיס האָט נישט גיטאָרט גישעען, וואָלט נישט גיברויכט צו גישעען! דער חילול כבוד ה׳, דער חילול כבוד התורה, שרײט צום הימל! וואָלטן די מענטשן גיקריגן אַ ריכטיקן חינוך און גיזעען וואָס די תורה איז, וואָלטן מיר קײנמאָל נישט דערלעבט אַזעלכע מוראדיקע זאַכן.

מיר זעען אַ פאַקט. אין אשכנז, ווי מ-איז מחנך די קינדער נאָך די שיטה פון הירש זצ״ל. די שיטה וואָס זאָרגט דער עיקר דערפאַר, אַז דער ײנגער מענטש זאָל קריגן די ריכטיקע ײדישע הכרה; זענען טאַקי ב״ה לפי ערך ווייניק מענטשן פאַרלוירן גיוואָרן פון פרומין לאַגער. אַ מענטש, וואָס קריגט דאָ זײן חינוך, האָט בײ זיך פעסטקײט, שעמט זיך נישט מיט זײן ײדישקײט, נאָר איז שטאָלץ דערמיט. ער ווערט נישט נתפּעל פאַר דעות כוזבות. מע מוז נאָך באַמערקן, אַז דאָס איז אַפילו בײ אַזעלכע מענטשן וואָס אין זײ איז דאָ ווײניק תורה און דאָך האָבן זײ בײ זיך אַזאַ פעסטקײט אין ײדישע זאַכן.

כ־וויל דאָ נישט מיטמאַכן די מאָדע פון די מענטשן, וואָס זעען אין מערב־ײד אַ מענטש מיט אַלע מעלות, און ווילן דעם שטײגער חינוך פון מערב ווי ער גײט. און שטײט איבערנעמען נאָך מזרח. דאָס וואָלט גיווען אַ גרויסער פעלער אַ חוץ דעם, וואָס דער חינוך אין מערב האָט אויך זײנע פעלער. דאָס ווײסן גוט אונדזערע ברידער אין מערב און זעען טאַקי דאָס מתקן צו זײן. למשל אין פּרט, אַז מע זאָל מער תורה לערנען. ב״ה, אַז ס־האָט זיך דאָ שוין אַ סך גיבעסערט. אַ חוץ דעם אַלים איז אַ פעלער אָנצונעמען אַ סדר־החינוך פון אַ פרעמד לאַנד. יעדיס לאַנד האָט זײן אײגינים שטײגער לעבן. דער חינוך מוז זײן צוגיפּאַסט צום מהות פונים מענטשן. אַנ־אָרט חינוך, וואָס איז גוט פאַר אײן לאַנד קען פאַר אַ אַנדער לאַנד זײן זײער שלעכט. דאָס ווײסט יעדער מענטש, וואָס האָט נאָר אַ שטיקל ידיעה אין פּעדאַגאָגיע. כ׳האָב גיהאַלטן פאַר וויכטיק אויף דעם פּרט מ־מו צו זײן. אײנס קענין מיר אָבער לערנען פון מערב: אַז מע מוז די קינדער מחנך זײן!

מע קען נישט אין אײן מאמר אַלץ דערקלערן, וואָס מע ברויכט מתקן צו זײן בײ אונדז אין דעם ענין חנוך הבּנים. כ־וויל דאָ נאָר גאַנץ בקיצור אָנווײזן אַ פאָר יסודות, וואָס מע ברויכט פאַלד בײם אָנהײב.

ראשית, מלמדים, ווײל מין האָבן חנוך מוז מין האָבן מחנכים, קודם כל מוז מין שאַפן אַ מלמדים (מחנכים) סעמינאַר.

דאָרטן זאָל מין נאָר אַרײננעמען אַזעלכע מענשן, וואָס האָבן אַ גרויסע מאָס ידיעות התורה. די ידיעות אַלײנס, אַזוי ווי מיר האָבן אויוון גיזעען, זענען נאָך נישט גינוּג מ־זאָל קענין זײן אַ מחנך. ער מוז פאַר אַלעם ווערן אויסגיבילדיט, קודם, אַז דער מלמד אַלײנס זאָל קריגן אַ ײדישע השקפה איבער די וועלט און מענשן.

אַזוי וועלן זײ די תלמידים זײן פאַרבונדן מיט די תורה פאַרן גאַנצן לעבן, וועלן קעמפן פאַר איר מיט מסירת נפש. „דערצ:ען דאָס קינד נאָך זײן שטײגער אַפילו ס־וועט אַלט ווערן וועט די תורה זיך נישט שײדן פון אים״ בײ אַ ריכטיקן מחנך וועלן די קינדער אײך גערן לערנען. דאָס סעמינאַר מוז גיבויט ווערן פון גאַנצן כלל. דאָס איז זײן חוב און נאָר דער כלל קאָן עס אויספירן? לפי דעתי, וואָלט זײער גלײך גיווען דאָס סעמינאַר זאָל טראָגן דעם נאָמין „בן גמלא״ ער איז דאָך גיווען דער ערשטער, וואָס האָט מוסד גיווען „בתי ספר״ יעדער מוז מיטהעלפן בײ אַ זאַך, וואָס איז נוגע דעם קיום התורה פון עתיד. הײנט איז נישט אמאָל. די סכנה פון אַפּיקורסות איז ר״ל זײער גרויס.

אַז דער מחנך וועט זײן אַ מענטש וואָס פאַרשטײט זײן אומנות וועט מין, אים אויך בכבוד האַלטן. וועלן די קינדער אויך האָבן דרך ארץ פאַר אים. (נישט מורא) די בתי ספר מוזן אויך ווערן אַ זאַך פאַרן כלל. דער רמב״ם פּסקנט דאָך: אַז אין אַ שטאָט וואו ס־איז נישטאָ אַ בית הספר אַזוי לײגט מין זי אין חרם אַרײן. איז דאָך אַ סימן, אַז די שטאָט מוז עס בויען. מילא אַז ס־וועט זײן אַ שטאַטישע זאַך וועט עס נישט מער זײן הפקר פאַר יעדן. די שטאָט וועט נאָ־נעמין אַ מלמד וואָס איז אויסגיבילדיט, מע וועט וויסן אַ מלמד אָן קבלה איז ווי אַ שוחט, אַ רב אָן קבלה. אַזוי אַרום וועט אויך דער מלמד, אַז ר־וועט קריגן זײן זיכערע פּרנסה קענין אַרבּיטן באמונה. וועט ער נישט ברויכן יעדען זמן אַרומצולויפן זוכן תלמידים.

דאָס וועט אויך העלפן צו דערהײבן דעם מצב המלמדים און במילא אויך דעם כבוד התורה. מיר מוזן שוין אָנהויבן צו טון, יעדער טאָג איז אַ שאָד. כ־ווײס דאָס איז נישט קײן קלײניקײט מיסד צו זײן אַ סעמינאַר, בפּרט נאָך הײנט. נאָר „אין דבר שעומד בפני הרצון״ דאָס ב״י סעמינאַר האָבן מיר ב״ה אויך גיבויט וועלן מיר דאָס אויך בויען!

מיר שטײען יעצט פאַר די „פאַרכטדיקע טעג״ מיר בעטן צו השי״ת ר־זאָל דערהערן אונדזערע תּפלות „למען תינוקות של בית רבן״ מוז מין אין די תּפלה דער־הערן דאָס בת קול וואָס רופט צו אונדז „טוט, טוט אַלץ למען תינוקות של בית רבן״.

דער סעמינאַר זאָל שטײן אויף אַזאַ מדרגה ר־זאָל וויסן: „הפך בה והפך בה דכלא בה״, אַז אין די תורה ליגט דער אמתר אוצר החיים. זיכער מוז ער דאָרט אויך קריגן די יסודות פון פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיע. וועט דער מחנך האָבן די אויסבילדונג הן תּוכן, הן אין די צורה פון חנוך אַזוי וועט ער ממילא זײנע תלמידים אויך מחנך זײן אויף אַזאַ אופן, אַז זײ זאָלן דערקענין די תּורה אין איר גאַנצן פאַרנעם.

אליעזר שינדלער, מינכען.

דער אוֹר־פְּנֵי־משֶׁה.

אין דער בחינה פון כָּלְתָה־נַפְשִׁי,
האָסטוּ גישריבן די הײליקע ספָרים
פאַר דער שכינתא־קדִישתא.

דײַן התְלַהֲבות פון דבֵיקות־הַקוֹדש,
האָט פאַרבאָרגן גיפלאַקערט,
גיבּרענט ווי דער סנֶה אין דער מִדְבָּר.

און שטיל, בִּיְחִידות, בְּמִסְתָּרִים
ביסטוּ גיגאַנגען פון הֵיכל צו הֵיכל. —

זײט גיזונט און שטאַרק!

פון ש. נאַדלער

פאַר ג–ט און פאַר לײט, און פאַר דער כנסת ישראל, דעם פלאָם פון מײן בלוט, נעם איך אויף מיר די פולע אַחריות פאַר די ווערטער וואָס איך גײ דאָ זאָגן.

*

איך ווענד מיך אויך, און קודם כל, צו דער מאַמין פון די פרומע מײדלעך, צו שרה אם טובים, פרוי שענירער פון קראָקע.

בנוהג שבעולם, אַז אַ מאַמע זאָרגט פאַר דעם גיזונט־ און שטאַרק־זײן פון אירע קינדער; האָט איר דעם דאָזיקן חוב ממלא גיווען?

*

ווער ס־זיצט און לערנט גמרא, ווי ג–ט האָט גיבּאָטן, דערזעט, ווי דורך איר, דורך תלמוד בבלי און ירושלמי, גײט דורך ווי אַ רויטער פאָדים־זײל, דאָס אָנערקענין דעם גוף און זײנע רעכט. די חכמים ז״ל וואָרינין פאַרן גריכישן סטאַדיאָן און פּוסט־קולט. אָבער אויך פאַר קריסטלעכער נזירות און קלאָש־טארגים וועלט־אַנטלויפן.

קום און זע.

„דער פאָטער איז זוכה פאַר זײן זון שײנקײט און כּוח״; „די שכינה רוט אויף הויך-ניוואָקסינע מענטשן״; „אין די סנהדרין טאָרן נישט זיצן נאָר הויכע מענטשן און שײנע מענטשן״; דער אײבּישטער באַרימט זיך מיט די הויכע״; „ועצמותיך יחליף — דאָס איז די בעסטע פון די ברכות״; „אַ טאַטע דאַרף לערנין דאָס קינד שווימין״; „ווער ס־וויל זײן גיזונט, זאָל זיך באָדן זומער און ווינטער״; „שײנקײט און כּוח זענין שײן פאַר די צדיקים און שײן פאַר דער וועלט״; (עדיות ב׳ ט׳; שבת צ״ב; סנהדרין י״ז; בכורות מ״ה; ברכות פ״א; קידושין כ״ט; גיטין פ׳ ח׳; ירושלמי סנהדרין פ׳ א׳.) אטי כי רוכלא איחשב ואיזל?

*

לאָמיר נעמין אַ פּרט: הויכקײט. (כ־מײן נישט די „גײסטיקע״, וואָס איז גיוואָרן אַנ-אָנגיבּלאָזינע פּראַזע און וואָס יעדער חדר־ײנגל האַלט זיך ראוי צו קלאַ־סיפיצירן איר גראַד). די גמרא זינגט אַ הימן צו די בעלי קומה. די גרעסטע מענטשן ברוחניות ווערן דערמיט גילויבּט. משה רבינו איז הויך גיווען צען אײלן. אבא שאול, ר׳ טרפון, ר׳ מאיר, רבי... זענין גיווען די העכסטע אין זײער דור. דאָס שוואַכער ווערן פון די דורות באַצײכנט די גמרא מיטן קלע־נער ווערן פון וואוקס (בכורות מ״ד; נדה כ״ד; כתובות ע״ה וכו׳).

לעצטנס פאַרעפנטלעכן אַנטראָפּאָלאָגן ידיעות וועגן קלענער ווערן פון ײדישער דורכשניטס־הויך. היטלעריסטישע פּראָפעסאָרן זעען אין דעם אַ סימן מובהק פון דער ײדישער ראַסע. מינדערווערטיקײט, דעגענעראַציע, אונטערגאַנג.

קום און זע.

די ײדישע מײדלעך ווערן שוואַך, קלײן, אַנטאַרטיק. צי דאַרפן מיר וואַרטן ביז מיר וועלן ווערן דורות פון קאַרליקעס, אַ ראַסע פון קרעטינעס, וועלכע שמין פון פיזישער דעגענעראַציע.

ספּאָרט איז מותּר מן התּורה,
און אַ מצווה מדרבנן.
און אַ חוב פון אונדזער לאַגע.

*

ספּאָרט איז נישט דווקא משמע אָלימפּיאַדע. און נישט אַפילו איר ממזר: מכּביאַדע. די העלענישע קליפּע: וועטלויף, איבּעריאָגן, איבּערשטײגן, מיטן דגש אויף „איבּער״, — האָט מטמא גיווען דעם היכל הקודש. די סקאַנדאַלן פון לאָס אַנדזשעלאָס, מעשה נורמי, טור דע פראַנס או״וו. האָבן גימאַכט ללעג ולקלס די צבועישע „אַמאַטאָרישקײט״ פון אײראָפּע. איר פאַרקויפטע נשמה האָט, אַזוי ווי אַלעס, אַזוי אויך דעם ספּאָרט אויסגיבּיטן אויף — געלט.

אָבער — אַז מ־איז ברוגז מיטן חזן, טאַנצט מין נישט קײן קדוש?

*

אין בית יעקב ווערן דערצויגן קינדער אין עלטער פון רײף ווערן. דאָס איז דער גיפערלעכסטער איבּערגאַנגס־פּעריאָד, ווען די חושים הײבּן אָן וואַך צו ווערן. דער „סעקס עפּיל״ הײבּט אָן צו רופן. אמת, מיר גלײבּן, אַז די אמונה און דערציאונג וועלן פאַרקיריוון די שטורים-כוואַליע אין דעם רײנים שטראָם פון ײדישער צניעות און משפּחה־לעבן. אָבער פאַקטן דערצײלן וועגן קרבּנות, וואָס זענין גיפאַלן אין דער דאָזיקער שלאַכט: פיזישע מומים, פּסיכישע דער־שיטערונגען א״א.

די יוגנט וועט נאָר דעמלט גיזונט זײן, ווען די שפע פון אויפקוועלנדיקער ענערגיע וועט זיך אויסלאָדן אין גיזונטער אַרבּיט פון גוף.

•

אין בית יעקב ווערן דערצויגן די, וואָס וועלן מאָרגן זײן ײדישע מוטערס, ד מוטערס פונים ײדישן מאָרגן. און איך זע די לאַנגע קײטן דורות פון די נאָך נישט גיבוירינע קינדער. און איך הער דעם כאָר פון זײערע קולות.

איר זענט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אונדזער גיזונט און שטאַרקײט.

איר זענט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר יעדן אונדזער מום.

איר זענט פאַראַנטוואָרטלער פאַר יעדן אונדזער בײנדל און פאַר יעדן אָדער און איבר.

איר זענט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אונדזער כּבוד אַלס מענטשן און קיום אַלס אומה!

און ײדישע מאַמיס וואָס הערן נישט דאָס דאָזיקע קול, זענען נישט ווערט צו טראָגן דעם נאָמין: ײדישע מאַמיס.

•

סך הכּל:

גוף־דערציאונג מוז אַרײנגינומין ווערן אין פּראָגראַם פון בית יעקב.
און דאָס, אין דער סאַמע מזרח־וואַנט.

אַזוי האָט גיזאָגט דר. פלוני־אַלמוני...

אלימלך שטײער

(שטריכן)

א.

אויף די טונקעלע שויבּן פונים לויפּידיקן צוג אין דער נאַכט, האָבן טראָפּנס רעגן זיך צושפּרענקלט.

אויפן פלושינים בּענקל אין אַ ווינקל פון דער צווייטער קלאַס איז ער גיזעסן אײנגיטוליעט אינים אויפגישטעלטן קראַגן.

ער, דאָקטאָר פלוני־אַלמוני, אַנ־אָרטאָדאָקסישער טוער פון מדינת אַשכּנז, אַ פּעדאַגאָג פון פאַך.

ג׳יזעסן מיט אַנ־אָפן מויל און הויך גישנאָרכט אין שלאָף, מיט אַנ־אַראָפּגיהאַנ־גיהאַנגינער געל־גיקרײזלטער באָרד, וואָס האָט מיך דערמאָנט, כ־ווײס נישט סאָר וואָס, אין די שײן־גיפלעגטע צוגישניצטע פאַקשיוו־בײמעלעך מיט גישוי־רענע קעפּ, וואָס כ־האָ: ערגיץ גיזעען אין אַ גרויס־שטעטישן טיר־גאָרטן...

מיר זענין צוגיפאָרן צו אַ סטאַציע פון אַ מיטל־גרויסער שטאָט...

אַנ־אויסגיקרומטער עלעקטרישער לאָמפּ האָט בלײך גיפינקלט פון דער ווײטנס.

ס־איז גיווען שפּעט בײ נאַכט. דער רעגן האָט גירינין פון וואַגאָן־דאַך, גי־קלאַפּט אויף די שויבּן. אויפן פּעראָן איז תּחילת גיווען לײדיקלעך. נאָר פלוצים מיטן אָנקומין פון צוג, האָבן זיך מיט אַ מאָל אַרײנגישיט אַ כאַפּטע ײנגוואַרג מיט צויאַכמיטע פּנימער און פאַרוקטע קאַשקעטלעך אין אַ זײט.

דער לאָקאָמאָטיוו האָט שווער־אָטימדיק גיסאָפּיט, ווי ער וואָלט זיך זײער גי־אײלט צו אַנטלויפן. און דער רעגן האָט שפּאָריוודיק גיגאָסן.

ס־איז גיוואָרן אַ לויפעניש, אַ גישרײ און אַ גיטומל. מע האָט גיזוכט דעם „חשובן גאַסט״, וועלכן מע האָט דאָ גידאַרפט אָפּוואַרטן בײם אַדורכפאָרן. מע האָט גיגרײט אַ „קבלת פּנים״.

צי איז עס גיווען ער — דער דאָקטאָר פלוני־אַלמוני, אַנ־אָרטאָדאָקסישער טו־ער פון מדינת אַשכּנז, אַ פּעדאַגאָג פון פאַך, מיטן גישניצטן פאַקשיוו־בּערדל?

ער דער „חשובער גאַסט!״..

כ׳־ווייס נישט עד היום.

אבער אין דרויסן האט זיך גיטומלט.

און דאקטאר פלוני-אלמוני איז ווייטער גילעגן אויסגיצויגן אויפן פלושינים זעסל, גישנארכט מיט אַן־אָפן מויל און מיט אַן־אַראָפגיהאנגינים געל-גקריייזלטער באָרד, וואס האט מיך דערמאָנט כ׳־ווייס נישט פאר וואָס אין די שיין־גיפלעגטע צוגישניצטע פאקשיווע־ביימלעך, וואָס כ׳־האב ערגיץ גיזעען אין אַ גרויסשטעטישן חיות־גאָרטן...

צום סוף האב איך אים גיזעען, ווי ער איז גישטאַנין ביי דער נאָסער שויב אַ פאַרבליפינער מיט צוכראַשטשיטע האָר און אַ ברייט צושמייכלט גיגעניצט. און יונגוואָרג האט זיך גישטופט צו ד׳ פענצטער און מיט אַמאָל אַרויס מיט אַ התלהבותדיקן גיזאַנג:

„הקבצו אחים צעירי יהודה
כל גבורי רוח המתנדבים בעם״...
(פאַרזאַמלט אייך ברידער, ייִנגילייט פון יהודה
אלע גייסטיקע העלדן, וואָס באַווייליקן אין פאלק״...)

די ייִנגיטשקע קולעכלעך זענין גיוועזן אַ ביסל הייזעריקלעך־פאַרכריפּיט און דער רעגן האט אַן אויפהער גיקאַפּיט אויף די זייטיק־פאַררוקטע קאַשקעטלעך.

מענטשן זענין גישטאַנין און גיגאַפּיט.
„מאַרצות פזוריכם התקבצו לאגודה
ממזרח ומתימן, מצפון ימים...״
(„פון די לענדער פון אייער צושפּרייטיניש
פאַרזאַמלט אייך צו אַ בונד
פון מזרח, דרום, צפון און מערב...״)

מיטאַמאָל האט זיך אַרויסגירוקט אַ צוועלף־יעריק ייִנגעלע, מיט שוואַרצע גרויסע צושראַקינע אויגן און צושאַקלטע הענט.

אַ „באַגריסונגס־רעדע״.

ס׳־איז גיוועזן צוגיגרייט, אויסגילערנט מיט אַלע פּיטשיווקיס.

אבער צי האט ער זיך דערשראָקן פאַרן פרעמדן פּנים פון דייטשן דאקטאר מיטן אַראָפּגיהאנגינים גיקרייזלטן בערדל, וואָס האט שווייגיוודיק אַריינגישמייכלט אין דער נאָסער שויב, צי איז ער גיוועזן צוטומלט פון עולם וואָס האט זיך גישטופט, צי ווייל דער צוג האט מיטאַמאָל אַנגיהויבן פייפן, אט־אט און ער רייסט זיך אָפּ פון ארט.

ס׳־איז גינוג, אַז דאָס צוועליף־יעריקע ייִנגעלע האט זיך פאַרלוירן און זיין צושמייכלט ייִנגלעריש פּנים האט זיך גינומ׳ן פאַלדיווין, און ער האט זיך אָנגיהויבן פלאָנטערן:

„...די גאָלדינע קייט... פאַראייניקט מזרח און מערב... די כוואַליעס בושיווין... אויטאָדאָפע...״

ס׳־זענין גיפאַלן ווערטער אויסן ווינט, ווי אָפּגישינדינע שטיקער קאָרע פון אַנ־אַלטן דעמב — כריק... כריק...

דער צוג איז גילאָפן. דער עלעקטרישער לאָמפּ פון דער ווייטנס איז גיוואָרן פאַרשאָטנט.

שטיקער ווערטער האב זיך נאָכגיפלאָנטערט.

דאקטאר פלוני-אלמוני, דער אָרטאָדאָקסישער טוער פון מדינת אשכנז, אַ פּעדאַגאָג פון פאַך, האט צוריק באַהאַלטן די פאקשיווע־באָרד אין פלושינים זעסל־פאַרלוירן דעם שמייכל פון די וואָנסיס, פלוצים גיוואָרן ערנסט און גיזאָגט אַזוי צו זאָגן:

— „הם... ביי אייך אין פּוילן... די קינדער ווערן דאָ פריצייטיק אלט... פריצייטיק ערנסט...

צי וואָס לערנט איר קליינע קינדער אַזעלכע גרויסע ווערטער? זיי פאַרשטייען עס איצט סיי־ווי גאָרנישט און שפּעטער ווערן זיי ביי זיי ביליק, צוליב גיוואוינהייט אָפּגינוצט און אויסגיהוילט...

די קינדער זענין ביי אייך מיט אַ שטאַרקער איינגיבוירינער אינטעליגענץ. לאָזט זיי אַ ביסל זיין קינדער.

ווערטער, גרויסע ווערטער בלייבן נאָר ביי קינדער הענגין אין דרויסן, אין דער לופטן אומבאַהעפט, דערגרייכן נאָך נישט צו זייער באַוואוסטזיין...

...יאָ, זעט איר, גיזאַנג, אַ וואָרט פון אַ ליד, צושטופּטע לאַכידיקע ווערטער, זיי קאָנין באַהעפטן נשמות, אויסלייטערן, בלייבן אייביק העפטן און גימיט פון קינד, ווירקן אויפן גימיט... הם... גרויסע ווערטער לאָזט איבער אויף שפּעטער דערוואַקסינערהייט... הם...

היט זיך צו שטעלן אייערע קינדער אויף „אויסשטעלונג״ מיט זייערע אויסגיוואַקסינע ווערטער...

אַזוי האט גיזאָגט דר. פלוני אלמוני...

ב.

אַ קליין שטעטלדיקע בית יעקב-שול.
די קינדער האבן זיך נאָר־וואָס צושאָטן אויפן הויף.
פויזע
ס׳־איז אַ זומערדיק־הייסער טאָג.

פעלדער שטייען מיט גיבויגינע זאַנגין און פון דער ווייטנס טרוקנט גאָלדן זאַמד און אַ פערד וואַלגערט זיך אויפן רוקן. די פענצטער פון שול זענין אויפגיפּראַלט. פון דער קייגנאַיבערדיקער וואַנט בלאָזט אַראָפּ אַ גיקינדלטער „שוויתי״, גיקינצלט בחורישע וואָילקענוודיקע הענט.

ס׳־לאַכן אַראָפּ פון די ווינקלין אויסגיציירטע בילדער פון עפּיס אַ רבין אין אַ קאַפּעלוש און פון דער צווייטער זייט אַ דייטשער דאקטאר אין אַ שמאָל קאַפּל. „רעט יידיש״, „שרייבט יידיש״, „לייענט יידיש״. און די קינדער טומלין אויפן באַגראָזטן הויף. אַ לוסטיק־צוויאַכמיטע גאַלעריע קעפּלעך, גאָלדינע און טונקעלע, דרייען זיך אין ראָד, אַזעלכע ווי זיי זענין אויפגימאָלן אין „שער בלאַט״ פון „קינדער־גאָרטן״, וואַרפן זיך אין גראָז, שפּרונגין אונטער, טאַנצן.

די לערערן אַ לוסטיק־צושטיפּטע. וואַרפט אַ פילקע
הויכע גילעכטערס. אַ גיטומל.
לוסטיק און לעבידיק רייסט זיך אַ גיזאַנג.
„מיר זענין ווי רויזן אין גאָרטן
מיר זענין ווי בלומין אין פעלד...״
און פלוצים איז גיוואָרן שטיל.

קינדערישע צושמייכלטע פּנימלעך זענין גיוואָרן ערנצט שטייף. מ׳מאַכט גלייך די קליידלעך.

ער, דער „חשובער גאַסט״ איז דאָ.
מע וועט פּרוּאוון. מ־דאַרף זיך פאַרשטעלן, באַגריסן.
עמיץ פּרוּאוון אַ זינג־טון:
„מיר וועלן זיך באַמיען—
בית־יעקב זאָל בליען...״
אָבער די לערערין פאַרבייסט די ליפּן, ווינקט פאַרלעגן.
שטיל און שטייף. דער „חשובער גאַסט״ איז דאָ.
די בעסטע שילערן רעט.
מיר דאַרפן שטרעבן צו פולקומנהייט.
מיר דאַרפן שטרעבן, אַז ס׳זאָל הערשן ג—טס הערשאַפט אויף דער ערד...
מלכות שדי...
אונדזער אויפגאַבע...
אַ קינד פון צוועלף יאָר.
ביי קליינע פּנימל פאַלדיוויט זיך. טראָפּנס שוויס.
דער טאָג איז אַ זומערדיק־הייסער...
פון... פון...

און פאַר מיר איז, כ׳־ווייס נישט פאַרוואָס, מיטאַמאָל אַרויסגישווימין פון ערגיץ צונערשט אַ געל־גיקרייזלטע באָרד, וואָס האט מיך דערמאָנט אין די שיין־צוגישניצטע פאקשיווע־ביימלעך מיט גישווירינע קעפּ, וואָס ערגיץ אין אַ גרויס־שטעטישן און דערנאָך אַ פלאָשן בענקל אין אַ פאָרנדיקער צוג.

און אַ רעגן וואָס האט גיפּלאַסקיט אין די שויבן כ׳־האב דעם כבוד פאַרצושטעלן. דאקטאר פלוני־אלמוני, אַנ׳אָרטאָדאָקסישער טוער פון מדינת־אשכנז.

אַ פּעדאַגאָג פון פאַך.
— הם... ביי אייך אין פּוילן...
די קינדער ווערן דאָ פריצייטיק אַלט, פריצייטיק ערנצט.

צי־וואָס לערנט איר קליינע קינדער אַזעלכע גרויסע ווערטער? זיי פאַרשטייען עס איצט סיי־ווי גאָרנישט — און שפּעטער ווערן זיי צוליב גיוואוינטקייט ביי זיין ביליק, אָפּגינוצט און אויסגיהוילט...

די קינדער דאָ ביי אייך פאַרמאָגן אַ שטאַרקע, איינגיבוירענע אינטעליגענץ — לאָזט זיי אַ ביסל זיין קינדער! ווערטער, גרויסע ווערטער, בלייבן נאָר ביי קינדער הענגן אינדרויסן, אינדערלופטן אומבאַהעפט — דערגרייכן נאָכנישט צו זייער באַוואוסטזיין.

יאָ, זעט איר גיזאַנג, אַ וואָרט פון ליב, צושטופּטע — לאַכיקע — ווערטער קענין באַהעפטן נשמות, אויסלייטערן, ווירקן אויף קינדערישע גימיטער אויף אייביק... ביי...

גרויסע ווערטער לאָזט איבער אויף שפּעטער און אייער גאַנצער פרישקייט, דערוואַקסינערהייט... המ... היט אייך צו שטעלן אייערע קינדער „אויף אויסשטעלונג״ מיט זייערע אויסגיוואַקסינע ווערטער...

אַזוי האט גיזאָגט דר. פלוני־אלמוני...

דאָס לעבעדיקע ווינקעלע

צום אַרויסגיין פון די ביכער „יידיש לשון״

פון א. מ. ראגאווי

עס איז ממש אַ נחת צו קוקן ווי אַזוי אונדזער בית־יעקב־באַוועגונג צוואַקסט זיך אין דער ברייט און טיף. דאָס גאַנצע יידישע גיזעלשאַפטלעכע לעבן גיפונט זיך אין די לעצטע צייטן ווי אין אַ הינערפּלעט. מע קאָן זאָגן, אַז דאָרט וואו עס רירט זיך יאָ עפּיס, איז עס נישט גילעבט, נאָר גיזשיפּיט. אַלץ וואָס עקזיסטירט, איז נישט מער ווי אַן־איבערבלייביניש פון די אַלטע צייטן, די צייטן פון „שטורים און דראַנג״. ווען אין יידישן לעבן האָב גיצאַפּלט אימפּולסיווע כוחות, וועלכע האבן זיך גיריסן צו לעבן, צו אויפשוואונג.

אַזאַ קורצע תקופה האט דאָס נאָך־מלחמהדיקע פּוילישע יידנטום גיהאַט און דעמאָלט איז גישאַפן גיוואָרן דאָס, וואָס עס איז גישאַפן גיוואָרן. די דאָזיקע שאַפונגס־תקופה האט אבער נישט מער אָפּגיהאַלטן ווי אַ קליינע פאַר יאָר. די גישאַפינע פּאָזיציעס, גיזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע, האבן אַפילו נישט באַוויזן אויסצוואַקסן, צו ווערן פול־בלוטיק ביז צו דעם מאָמענט, ווען עס איז אַריינגיטרעטן די סטאַגנאַציע און אַלץ האט גינומין איינשרומפּן. עס איז דאַכט זיך קלאָר פאַר יעדן, אַז מיר לעבן יעצט איבער אַ גיזעלשאַפטלעכן קריזיס. די יידישע מאַסן זענין אינגאַנצן אינדיפערענט צו גיזעלשאַפטלעכע לייסטונגין. בלויז אין אַ מאָמענט פון וואַל־פיבער קאָן מין נאָך אויפפלאַמין די מאַסן צו אַקטיוויטעט, בלויז דער חשק צו מחלוקת איז נאָך ביי אונדז אַ גינוג־שטאַרק טרייבנדער כוח. צו שטילער אַרבעט, קולטורעלער, ווי עקאָנאָמישער איז מער נישטאָ קיין מיטלין, וואָס זאָלן אויפמינטערן די התלהבות אימפּולסן.

דאָס אַגודה־לעבן איז אין דעם פּרט נישט קיין אויסנאַם. אויף אַלע גיביטן פון לעבן האט די אַגודה גימאַכט אַ דריסת הרגל, אומיטום איז שוין קענטיק איר השפּעה, איר כוח. די גיזעלשאַפטלעכע סטאַגנאַציע האט אבער אויך אונדז נישט אויסגימיטן. זי שטייט אונדז ווי אַ דאָרן אויפן וועג פון שלמות.

בלויז איין גיביט איז דאָ ביי אונדז ווי מיר שטייען נישט, ווי עס ווירקן ביי אונדז לעבידיקע כוחות, ווי עס פּערמענטירט פּשוט מיט עקספּערימענטאַלן חשק, ווי מע שאַפט און מע וואָגט, ווי די פרישקייט און ענערגיע שפּאַרט פון אַלע זייטן — דאָס איז די בית־יעקב־באַוועגונג, דער פאַקטאָר פון עכט־יידישער טעכטער־דערציאונג, די פּאָז׳ציע געגן אַפּינער און פאַרשטעלטער אַסימילאַציע, די קוזשניע אויף וועלכער עס ווערט גליענדיק גיהעמערט אמתדיקער מסירת־נפש פאַר תורה און יידישקייט.

נישט גיקוקט דערויף, וואָס אַלע בית־יעקב־מוסדות לעבן איבער שרעקלעכע קריזיסן און דער פינאַנציעלער צוזאַמענבּרוך דראָט יעדע מינוט ווי דעמאָקלעס שווערד — שפּריצט עס דאָ מיט לעבן און מיט אַלץ נייע אויפטוען, וואָס־פירן צו האַרמאָנישער שלמות.

כמעט ווי אומבאַמערקט פאַר אונדזערע אויגן איז אויסגיוואַקסן אַ ליטעראַרישע און פּעדאַגאָגישע בית־יעקב־ליטעראַטור וואָס רופט אַרויס אַנערקענונג און באַוואונדערונג אַפילו ביי זייטיקע. די דאָזיקע ליטעראַטור אָטעמט מיט פרישקייט און איז באַהויכט מיט חדוה פון דער גרויסער אייביקייטס־אידעע, וואָס באַגייסטערט אונדז.

עס איז שווער נישט צו רעדן וועגן רעדאַקטאָר פרידנזאָן, ווען מע רעט וועגן דער בית־יעקב־ליטעראַטור. זיינע פאַרדינסטן אויף דעם גיביט זענין נישט אָפּצושאַצן. מע קאָן אים דרייסט אָנרופן דעם מעצענאַט פון אַלע אונדזערע שעפערישע כוחות אויף דעם גיביט. ער איז דער איינציקער ביי אונדז, וואָס דערפילט מיט זיין רעדאַקטאָרישן חוש וואו ערגיץ עס איז פאַרבאָרגן אונדזערס אַ שטיקל טאַלאַנט, אָדער עפּיס אַ פּאַרטיקע יצירה, כדי עס אַרויס־צוברענגין לאור־העולם. פרידנזאָנס שטוב איז גיוואָרן דער אמתדיקער בית־ועד פאַר אַלע אונדזערע שעפערישע כוחות און זיינע ליטעראַרישע אויסגאַבן זענין פולסטן זין פון וואָרט אַן־אַכסניא פאַר אַלע אונדזערע „תופשי־עט״, פאַר אַלע די, וואָס האבן אַן־אינערלעכן דראַנג צו כאַפּן אַ פּען אין האַנט.

אין אונדזער בית־יעקב־באַוועגונג זענין דאָ אַ פּאָר גיציילטע מענטשן, וואָס זענין איר נשמה. עס זענין דאָ טויזנטער יידישע קינדער, וואָס לערנין אין די בית־יעקב־שולן, וואָס האבן נאָך אַט די מענטשן נישט גיזעען פאַר די אויגן. זייערע נעמין זענין אבער אַזוי איינגיבאַקן אין די קינדערישע הערצלעך, אַז זיי ווערן דערמאָנט אין אַ טאָן, ווי מע דערמאָנט אַלטע גוטע און ליבע באַקאַנטע.

דעם ערשטן אָרט פאַרנעמט נאַטירלעך פרוי שרה שענירער. עס איז פאַר אַ זייטיקן גאָר נישט פאַרצושטעלן זיך ווי אַזוי די בית־יעקב־קינדער רעדן וועגן שרה שענירער. די האַרציקע ליבשאַפט פון די קינדער צו איר איז זיך גאָרנישט משער צו זיין. פאַר די אויגן פון די קינדער שטייט זי ווי אַ מוסטער פון אַן־אידעאַלן לעבן, וואָס באַגייסטערט און צינט אָן אין די הערצער התלהבות צו תורה און צו כבוד הלאום. נאָך איר זענין באַליבט די נעמ׳ן פון רעדאַקטאָר פרידנזאָן, אליעזר שינדלער און אונדזער ייִנגין און באַגאַבטן חברה־מאַן שמואל נאַדלער.

איך דערמאָן זיך אַ כאַראַקטעריסטישן פאַל. אין דער בית־יעקב-שול וואו איך בין טעטיק, איז אַמאָל פאַרבעטן גיוואָרן רעדאַקטאָר פרידנזאָן, וועלכער האט גיהאַלטן אַ שיינע און פּעדאַגאָגיש־אויסגיהאַלטינע רעדע פאַר די קינדער. מיר איז אויסגיקומין פאַרצושטעלן דעם גאַסט פאַר די קינדער, גראָד פון די ייִנגערע קלאַסן. איך האב זיי גיזאָגט, אַז דער גאַסט איז דאָס דער, וואָס שיקט אונדז צו אַלע חודש אַ נייעם „קינדער גאָרטן״ און „פרישע בלימעלעך״. די פּאָר ווערטער זענין גינוג גיוועזן אַרויסצורופן ביי די קינדער אַ שטורים פון באַגייסטערונג און דאַנקבאַרקייט צוגלייך. זענין דאָך די דאָזיקע אויסגאַבן אַזוי ווי אַן־אַפּפרישנדער טוי אין לעבן פון אונדזערע שולן. די קינדער לייענין נישט די דאָזיקע באַחנטע ביכלעך, נאָר נאַשן זיי. איך האב איין מאָל בייגיוואוינט אַ לעקציע, בעת ווען די לערערן האט גראָד גילייענט פאַר די קינדער שמואל נאַדלערס אַ מעשהלה פון אט די ביכעלעך, האט זיך ממש דער סופיט גיבראַכן פאַר כרייד און איך האב גיהאַט דעם איינדרוק ווי זיבן זונין וואָלטן אַריינגישטראַלט אין דעם מיט פיר ווענט פאַרמאַכטן לערן־זאַל. אַזאַ באַגייסטערונג קאָן נאָר אַרויסרופן אַ דיכטער, וואָס די נשמה פון קינד אַנטפּלעקט זיך אים אין זיין קינסטלערישער אינטואַציע.

עס איז דעריבער צו באַגריסן די איניציאַטיוו און אַרבעט פון רעדאַקטאָר פרידנזאָן אַרויסצוגעבן לערן־ביכער א. ג. „יידיש לשון״, פון וועלכע די יידישע בית־יעקב־קינדער זאָלן לערנין יידיש לשון און אויך — שמירת־הלשון, אַזוי ווי עס פּאַסט פאַר יידישע טעכטער, וואָס זענין אין זייער גאַנצן מהות אַדורכגידרינגין מיטן גייסט פון אַ התלהבותדיקן תורה־לעבן.

דער ערשטער און צווייטער באַנד פון אט דעם נייער בוך־סעריע פאַר שול־קינדער איז שוין ערשינין, רעדאַקטירט פון א. ג. פרידנזאָן און ביי דער מיטאַרבעט פון שול־דירעקטאָר נ. י. בערלינער, אליעזר שינדלער און שמואל נאַדלער. ווע[?] ביכלעך קאָן מין זאָגן, אַז עס איז „בתכלות היופי והשלמות״ ממש אַ צאַצקע אין פּעדאַגאָגישן און עסטעטישן זין. בערלינערס מאַסיוו־גיטאַקטע קורצע שירים, שינדלערס לירישע זאַנפטיקייט באַהויכן די קינדער מיט אַ טל של ברכה.

די עיקר־מעלה איז אבער דאָס, וואָס די מחברים זענין מענטשן, וואָס לעבן ראשם ורובם אין דער בית־יעקב־באַוועגונג און זענין אַדורכגידרינגין מיט אירע איידלסטע ניואַנסן און צאַפּלינישן.

במשך דער גאָר לעצטער צייט איז אונדזער פּעדאַגאָגישע ליטעראַטור זייער רייך אויסגיוואַקסן. עס איז גינוג צו דערמאָנען די ביכער: „די יידישע נשמה״ פון אליעזר שינדלער, „יידיש לעבן״ פון א. ז. פרידמאַן און י. ל. אָרלעאַן און ואחרון חביב „יידיש לשון״ פון פרידנזאָן, בערלינער, שינדלער און נאַדלער.

עס בלייבט נישט מער איבער ווי צו ווינטשן, אַז „יידיש לשון״ זאָל איינגיפירט ווערן אין אַלע בית־יעקב־שולן און דאָס דאָזיקע „לעבידיקע ווינקעלע״ דער פאַרלאַג „בית יעקב״ זאָל זיך ווייטער צובליען און וואַקסן און אָנשטעקן מיט בליעניש און צוואַוואַקסיניש אַלע אַגודה צווייגן.

שטאַרק די אַרבעט פון פאַרלאַג „בית יעקב״ און פיר איין פאַרן יידיש־לימוד נאָר די ביכער „יידיש לשון״

מרדכי באומבערג.

דוד דער משורר

(פון אַן אריינפיר צום ספר תהלים).

מיר האָבן אַ שוואַכקייט זיך צו גרויסן און צו שטאָלצירן דערמיט, וואָס דער, אדער יענער נישט־יידישער דיכטער־קריטיקער זאָגט זיך אַרויס מיט אַנטציקונג וועגן דעם, אדער יענים קיפּיטל תהלים.

איינים גיפעלט, למשל, דאָס קיפּיטל ק״ד, אַ צווייטן — אַ צווייטס. כ׳האָב אַמאָל גיהאַלטן אַ פאָרטראַג וועגן תהלים. האָט אַ צוהערער, אַפילו אַ האַלב־אינטעליגענטער מענטש, מיר גיוואָלט אַ טובה טון און פאַרשטאַרקן מיינע אַרגומענטן מיט אַ צווישנבאַמערקונג: די גרויסקייט פון תהלים זעען מיר אויך דערפון, וואָס דער פוילישער דיכטער קאָכאַנאָווסקי האָט איבערזעצט תהלים. מיר יידן דאַרפן נישט נתפעל ווערן, אויב דוד דער משורר איז אנערקענט פון די אומות העולם, אַפילו פאַרן גרעסטן דיכטער פון דער מענטשהייט. אַלכסנדר פון הומבאָלד זאָגט: אַזוי ווי מיר קענין זיך נישט פאָרשטעלן די וועלט אָן דער שיינקייט פון דער זון, אַזוי קענין מיר זיך נישט פאָרשטעלן די וועלט אָן דער שיינקייט פון דער תהלים־פּאָעזיע. און נאָך אַזעלכע לויב־שפּרוכן אין די צענטליקער גיפונין מיר ביי די אומות העולם. אָבער דאָס אַלס דאַרף אונדז יידן נישט וואַרימין. נישט דער תהלים וואַקסט אויס פאַר אונדז שענער און ערהאַבינער דורך אַזאַ כאַראַקטעריסטיק, און נישט מינדערווערטיקער וואָלט ער גיקענט זיין ביי אונדז, אָן די מיינונגין פון נישט יידן. זיי, די אומות העולם זעען אין תהלים די פּאָעזיע, דאָס שיינקייט פונים מענטשלעכן גייסט, אַזוי ווי זיי באַוואונדערן דאָס שיינקייט פון דער זון. מיר אָבער זעען אין תהלים דאָס געטלעכע, דעם רוח הקדש. מיר פאַרגלייכן נישט דאָס תהלים־שיינקייט צו דער שיינקייט פון דער זון, מיר זאָגן, אַז אויך דאָס שיינקייט פון דער זון, איר גלאַנץ און פּראַכט, איז נאָר אַ שטראַל פונים אור־אלקים, פונים אור אין־סוף, אַן־אָפּגלאַנץ פון דער געטלעכקייט, אַ פונק פון דעם, וואָס האָט גיזאָגט: „יהי אור״! און דאָס זעלבע זעען מיר אין תהלים. אין תהלים הערן מיר דעם קול אלקים, וואָס הילכט אָפּ אין דער גאַנצער וועלט־באַשאַפונג. דוד דער תהלים־דיכטער באַוואונדערט נישט די נאַטור אַליין, נאָר איר באַשעפער. נישט פאַר דער אינסטרוקציע זינגט דוד לויב־לידער, נאָר פאַר דעם אינסטרוקטאָר, פאַרן מי שאמר והיה העולם.

דודס וואונדער־פידעלע האָט גיהאַנגין איבער זיין בעט, און אין האַלבער נאַכט — אַזוי ווערט דערציילט — האָט אַ קיל ווינטל באַריערט אירע זייטן, וועלכע האָבן באַלד אַרויסגיגעבן די זיסטע קלאַנגין, די איידעלסטע טענער. איז אַ מתיקותדיקע מעלאָדיע וועקט אויף דעם דיכטער־קיניג פון זיין נאַכט־שלאָף. דער גאַנצער פּאַלאַץ איז פאַרזונקן אין שלאָף, און דער קיניג כאַפּט זיך אויף און גייט אַרויס אינום גאָרטן אַריין. ער באַטראַכט דעם הימל, די לבנה, די שטערן, „כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך״ (תהלים ח׳) און זעט די געטלעכע האַרמאָניע, וואָס הערשט אין דער פּלאַנעטן־וועלט, און זיינע ליפּן הייבן זיך אָן צו באַוועגן מיט אַ רוח־הקודשדיק לויב־ליד צו זייער באַשעפער. („הללו את ה׳ מן השמים, הללוהו במרומים, הללוהו כל כוכבי אור״, תהלים קמ״ח). און דער געטלעכער משורר איז אַזוי פאַרטיפט אין זיינע הייליקע גידאַנקין ביז אין דערפרי, ווען דאָס שטערן ליכט פאַרגייט און דער מזרח הייבט אָן רויטלין, וואַרפט דער דיכטער זיין בליק צום אויפוואַכן פונים מאַרגן. ער פילט ווי די זון, דאָרט אין איר אהל, וואַשט שוין גישווינט אָפּ איר פנים פון דעם נאַכט־שלייער, און זי איילט זיך צו טון דעם רצון פון איר באַשעפער. ער זעט די מעשי בראשית, וואָס גאָט איז מחדש יעדן טאָג, און זיין האַרץ ווערט פול מיט פרישן רוח הקדש און זינגט אויס: „מיין האַרץ איז גרייט, אַ גאָט, מיין האַרץ איז גרייט, איך וועל זינגען און שפּילן. דערוואַך, אַ מיין כבוד,*) דערוואַך האַרפע און פידל; איך וועל מיט מיין גיזאַנג און שפּילן דעם מאַרגנשטערן אויפוועקן״ (תהלים נ״ז). און אַז די זון באַשטראַלט שוין מיט אירע גאָלדלאַקן די ערד, און זי מאַכט שוין אירע פרייליכע ריזן טריט, זינגט אויס דוד, דער הייליקער דיכטער: „והוא כחתן יוצא מחופתו, ישיש כגבור לרוץ ארח״ (י״ט). דער דיכטער וואַרפט זיין בליק איבער גאָרטן און פעלד. ער זעט ווי אַלץ באָט זיך אין אַ ים פון ליכטיקייט, די בלומין דערהייבן זייערע מיט טוי־באַריליאַנטן באַהאַנגינע גיקרייזלטע קעפּעלעך צו די זונין־שטראַלן, און ער פילט ווי אַלץ: די פרישע גרעזעלעך, די גאָלדינע זאַנגין, די צעדער ביימער און די זינגינדיקע פייגעלעך עפינין זייער מויל מיט לויב און שירה צו זייער באַשעפער. און אַ פרייד־גירויש באַזעלט דעם קיניג־דיכטער און מיט פרייד־ציטערדיקע הענט, באַרירט ער די זייטן פון זיין פידעלע און שפּילט אויס: „הללו את ה׳ מן הארץ, עץ פרי וכל ארזים (קמ״ח). און פון זיין טיף־פילנד האַרץ רייסט זיך אַרויס אַן־אויפרוף צו אַלע באַשעפינישן: „כל הנשמה תהלל קה!״ אַלץ וואָס אָטעמט דאַרף לויבן ג־ט!

דוד דער משורר פילט דעם אייביקן פּראַכט אין דער נאַטור, און די אומענדלעכע פרייד, וואָס קלאַפּט און רוישט אין די רערן פון דעם באַהאַלטינים לעבן וואָס פליסט פונים מקור פון דעם אייביק־לעבנדיקן. און אויך זיין נשמה ווערט פול פרייד פון אנערקענין דאָס אי״ ייט אויס: „יהי כבוד ה׳ לעולם, ישמח ה׳ במעשיו״ (ק״ד).

דיכטער, פּאָעטן האָבן אויך אַנדערע פעלקער. אַ פּאָעט איז דער קינסטלער פון וואָרט, פון סטיל, אדער גאָר פון גייסט. ביי אַ פּאָעט איז די פאָרים, דער סטיל אַ גיקינסלטער, אַ פּראָדוקט פון מענטשנס שכל. און ווי יעדער קינסטלער איז אויך דער פּאָעט נישט פריי פון דער קריטיק, פון דעם מענטשנס באַאורטיילונג. דוד המלכס דיכטונג איז אַ ריין געטלעכע. דאָ פעלן אַלע מאָסשטאַבן פון דער קריטיק. דער משורר דוד האָט זיך נישט אָוועקגיזעצט ביי אַ שרייבטיש עפּיס אויסצודיכטן, אדער ביים פאָרטעפּיאַן עפּיס אויסצושפּילן (אין די מוזעאומס ווייזט מען די שרייב־טישן און די מוזיקאַלישע אינסטרומענטן פון דיכטער און מוזיקער). דוד המלך, איידער זיינע ליפּן הייבן זיך אָן צו באַוועגן, בעט ער פריער: ג—ט עפן אויף מיינע ליפּן, און מיין מויל זאָל קענין אַרויסזאָגן דיין לויב! (ל״ד).

ביי די אומות העולם האָט יעדער פּאָעט זיין נאָמין. איינער הייסט דער פּאָעט פון טראַגעדיע, פון ליידן און פון מעלאַנכאָליע. אַ צווייטער — דער פּאָעט פון קאָמעדיע, פון לויב־שפּיל און פריידן. (למשל, עסכילאָס און ספּאָקלאָס ביי די גריכן). דוד המלכס הייליקע פּאָעזיע, האָט נישט איר ספּעציעלן נאָמין. ער ווייסט איבערהויפּט נישט פון טראַגעדיעס אין לעבן. דאָס קיפּיטל ג׳, וועלכעס ער האָט גיווידמיט זיין אַנטלויפן פאַר זיין זון אבשלום, דאָס קיפּיטל ו׳, וועלכעס ער דיכטעט אין אַ צייט פון שרעקלעכע פיזישע און גייסטיקע יסורים, אין מאָמענטן פון גרעסטער פאַרצווייפלונג און פּעסימיזם, וועלכע האָבן באמת לויט די באַמערקונג פון די חז״ל גידאַרפן הייסן קלאָג־לידער („קינה לדוד״), האָט זיי דאָך דער דיכטער באַטיטלט מיטן אַזוי קלינגינדיקן נאָמין: „מזמור לדוד״— גיזאַנג־ליד.

דוד, דער געטלעכער משורר זעט אַלץ אין די ליכטיקסטע פאַרבן, ווייל אַלץ וואָס גישעט איז פון ג—ט. דער באַשעפער פון דער שיינער נאַטור, פונים מקור הרחמים און חסד. ער זאָגט, אַז „טוב ה׳ לכל״, און „צדיק ה׳ בכל דרכיו״ (קמ״ה) און נאָך: „חסד ומשפט אשירה״ (ק״א), צי דו ג—ט טוסט מיר גינאָד צי דו שטראָפסט מיך, וועל איך אַלץ זינגין צו דיר.

פון די לויב־לידער, וואָס די אומות העולם זינגין פאַר דוד דעם דיכטער, „דעם פּסאַלמיסט״, איז פאַר אונדז ליבער אַ קליינער מאמר חז״ל: „למה נקרא שמה רות? שיצא ממנה דוד שרוה להקב״ה בשירות ותשבחות״ (ברכות ח׳). רות איז די עלטער־באָבע פון דוד המלך. איר נאָמין קלינגט סימבאָליש פאַר איר אור אייניקל, ווייל ער האָט „זאַט״ גימאַכט (רות פון רוה — זעטיקן) דעם וועלט־באַשעפער מיט זיינע לויב־ און רום־לידער. דוד האָט פאַרשטאַנין ווי אַזוי צ לויבן דעם בורא עולם. דוד שוין אַלס פּאַסטוכל אויף די רייכע ברויט פעלדער אַרום בית־לחם, אין דער שויס פון דער ג—ט־גיבענטשטער נאַטור, זינגט הייליקע לויב־לידער און תפלות צו ג—ט. די גאַנצע נאַטור זינגט אָן אויפהער אַ הימן צו ג—ט. אַפילו דער שלאַנג, דער פאַרשאַלטינער פון ג—ט, האָט זיין לויב־שפּראַך אינים פרק־שירה, מוז דאָך דער מענטש, דער קרוין פון דער גאַנצער בריאה אוודאי און אוודאי אויסשרייען אָן אויפהער: „מה אדיר שמך בכל הארץ״ (ח׳) ווי ריזן־שטאַרק קלינגט אָפּ דיין נאָמין אויף דער גאַנצער וועלט!

דוד ווערט אָנגירופן: „משיח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל״ (שמואל ב׳ כ״ג). דער ג—ט גיזאַלבטער קעניג און עקזאַלטירטער פּאָעט. דודס תהלים האָט דאָך נבואה־קלאַנג. און ביי אים ווי ביי ירמיהו הנביא ווערט גיזאָגט: „ומלתו על לשוני״ (שמואל ב׳ כ״ג). ג—טס וואָרט ליגט אויף זיין צונג. דוד הייסט אויך „איש אלקים״ (דברי הימים ב׳, ח׳) אַזוי ווי משה רבינו. דוד המלך, דער תהלים־דיכטער איז אַלזאָ באַשטימט גיוואָרן פון דער השגחה צו זיין דער נעים זמירות ישראל, נאָך איידער ער איז אויף דער וועלט גיקומין, און אַזוי ווי ירמיהו הנביא ביי וועלכן ס־ווערט גיזאָגט: „ובטרם תצא מרחם הקדשתיך״ (ירמיהו א׳) נאָך איידער, דו ביסט גיבוירן גיוואָרן האָב איך דיך גיהייליקט פאַר אַ נביא, אַזוי זאָגן די חז״ל וועגן דוד המלך: שדר במעי אמו ואמר שירה. (ברכות י׳).

*) אויף אַ סך שטעלן אין תהלים גיפינט זיך דאָס וואָרט „כבודו״. דור מיינט דערמיט זיין שטעלונג אַלס קיניג. פאַר זיך אַליין בעט ער נאָר. ווען זיך זאָגט ער־ „וכבודו לעפר ישכן״ אדער „עד מה כבודי לכלמה״. ער בעט אָבער, אַז ג־ט זאָל שיצן דעם קרוין, וועלכן ער טראָגט דעם כבוד פון פאָלק ישראל. אויך דאָ מיט די ווערטער „עורה כבודי״ מיינט ער צו זאָגן, אַז גישט ער איז חערט לויב־לידער צו זינגין, נאָר זיין כבוד, דער גיקרוינטער און גיזאַלבטער קיניג פון פאָלק ישראל.

אויף דער שוועל פון נייעם יאָר

פון שרה שעניער

אַ יאָר איז אַוועק און מיר גרייטן זיך ווידער אויפצונעמין דאָס נייע פאַר אונדז פאַרהוילינע יאָר. דאַרפן מיר זיך טאַקע אָפּגעבן אַ דין וחשבון ווי מיר האַלטן עפּיס אין דער וועלט.

ס׳ליגט פאַר מיר דאָס לעצטע ב״י העפט און כ׳לייען דאָרט דעם מאמר פון איינע פון מיינע ערשטע צוהעלפערנס רייזל ראָזאַ. גרויס איז מיין שמחה זעענדיק, אַז די ערשטע פּיאָנערנס שטייען נישט אָפּ ח״ו נאָר ווילן פאַרקערט, נאָך אונדזער אַרבעט צו דערפירן צו אמתער פאָלקאָמינקייט. כ׳בין אָבער נישט מסכים מיט איר באַמערקונג, אַז גלייכגילטיקייט און אַפּאַטיע האָבן זיך אָנגיהויבן צו באַווייזן אין אונדזער באַוועגונג. אָט האָב איך באַזוכט דאָס יאָר קרוב פערציק שטעט און כ׳האָב, גילויבט השי״ת, באַגעגנט אַ גאָר וואונדערליכע רירעוודיקייט אויף אַ סך גיביטן. אַ סך בנות־חברות אַרבעטן ממש מיט מסירת נפש פאַר אונדזער זאַך, נישט קוקנדיק אויף דער שלעכטער עקאָנאָמישער לאַגע אין וועלכער זיי גיפינין זיך מער ווייניק. אויפלעבונג אין אַ באַוועגונג מוז זיך נישט דווקא אויסדרוקן אין קאָנפערענצן און צוזאַמינפאָרן. וויכטיקער פון דעם איז נאָך די שטילע אַרבעט. אין יעדער שטאָט און שטעטל און אין יעדער יידישער חיים, ווי ס׳ווערט פאַרשטאַרקט און פאַרפעסטיקט אונדזער אידעאַל.

כדי אָבער די דאָזיקע שטילע אַרבעט זאָל זיך ווי גיהעריק אַנטוויקלין איז נייטיק, אַז יעדע „בנות״־גרופּע זאָל זיך פעסטשטעלן אַ קלאָרן און סטאַבילן אַרבעטס־פּלאַן. יעדע „בנות״־חברה דאַרף זיך קלאָר מאַכן, אַז איר ציל אינים גיהערן צו „בנות״ איז טאַקע נישט אַנדערש ווי דער אַלטער יידישער ציל: „לעשות רצון אבינו שבשמים״, צו דערפילן די ג־טלעכע מצוות מיט דער גרעסטער גיטריישאַפט און איבערגעגעבנקייט. צו דעם איז נייטיק זיך באַזונדערס באַקאַנט צו מאַכן מיט די אַלע יידישע דינים, וואָס זענען נוגע דאָס גאַנצע יידישע לעבן. אַ יידישע טאָכטער דאַרף זיך אויסלערנין צו קענין די דינים פון שבת, ל״ט מלאכות, פון יום טוב, פון פירן אַ כשרע ווירטשאַפט, כשרות, צניעות וכדומה. די אַלע פאַרשידינע פאַרשריפטן, וואָס זענען נייטיק צו וויסן יעדן יידישן ייד.

אָבער נישט בלויז וויסן זיי דאַרף מען, נאָר טאַקע אויך זעען זיי ווי גיהעריק אויסצופירן, וואָס דאָס איז דאָך אונדזער הויפּט־אויפגאַבע.

צו דעם לימוד פון דינים קומט דערנאָך צו דאָס לערנין די טעאָרעטישע ספרים איבער יידישקייט ווי אַ שטייגער: מסילת ישרים, חורב וכדומה. אויסער פאַרשטייט זיך, תנ״ך, פירוש התפלה, גישיכטע א. א. וו. ס׳דאַרפן אויך פון צייט צו צייט סטאַביל איינגיאָרדנט ווערן פרייע חברישע צוזאַמינקונפטן און פאַרלעזונגען אויף יידישע טעמים — אַלץ כדי צו שטייגן וואָס אַמאָל מער אין דער אַרבעט פאַר יידישקייט.

דאָס וואָס מאַנכע מיטגלידערנס דעזערטירן אַמאָל פון אונדזערע אָרגאַניזאַציעס דאַרף אונדז נישט ח״ו אָפּשרעקן. דאָס ווייזט נאָר, אַז זיי זענין גיווען אַזוי שוואַך מיט אונדז פאַרבונדן, אַז ביי דער ערשטער גילעגנהייט זענין זיי אַנטלאָפן. מיר דאַרפן דערפון נאָר אַרויסלערנין, אַז צו פאַרבונדן זיך מיט אונדז הייסט נישט דאָס בלויזע איינשרייבן זיך אַלס מיטגלידערן, נאָר דאָס לערנין די וועגן פון יידישקייט מיט איבערגעגעבנקייט און אמתער גיטריישאַפט.

די „בנות״־פירערנס אין יעדן אָרט דאַרפן דאָס אַלץ גוט גידענקין, כדי צו וויסן ווי צו פירן די אַרבעט און נישט פאַרלירן ח״ו דעם מוט און מסירת נפש, ווען ס׳ווייזן זיך זיי פאַרשידינע מעגלעכע מכשולים און שוועריקייטן.

יעצט וואָלט איך מיך ווידער ווענדן צו אונדזערע יידישע מאַמעס. עס איז דאָך דער יעצטיקער ב״י־נומער אַ חינוך־נומער טאַ לאָמיר זיך טאַקע וועגן דעם אַביסל פאַרשטענדיקן.

שוין אין פריהערדיקן ב״י־העפט האָב איך אָנגיוויזן אין מיין מאמר, אַז יידישע מוטערס דאַרפן נישט מיינין, אַז דערמיט, וואָס זיי שיקן דאָס קינד אין דער ב״י שול האָבן זיי שוין זייער דערציאונגס־חוב דערפילט. ניין, דאָס איז נאָך זייער ווייניק! די יידישע מאַמע מוז אין דער היים פּסדר שטיין אויף דער וואַך צו זעען, אַז ס׳קינד זאָל דערפילן, וואָס די שול לערנט עס. באַזונדערס דאַרפן טאַקע די יידישע עלטערן אַליין דעם קינד חלילה נישט לאָזן אויפפירן זיך אַזוי, וואָס זאָל זיין אין סתירה צו דער לערע פון דער שול.

„חֲנוֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ״ — זאָלסט דערציען דאָס קינד לויט זיין שפּעטערן לעבנס־וועג — שטייט אין ספר משלי. דער חשובער דערציאונגס־כלל צו גיוויינין דאָס קינד פון קליינערהייט אָן צו יידישע פירונג דאַרף אייך דינין אַלס שטענדיקער וועג־ווייזער. ש. ר. הירש זצ״ל האָט גיזאָגט, אַז נאָך אין וויגל דאַרף מען ס׳קינד גיוויינין צו גיהאָרכזאַמקייט. טוט מען אָבער נישט אַזוי, נאָר מע פאַרלאָזט די ערשטע יאָרן צו גיוויינין און דערציען ס׳קינד צו גוטער יידישער פירונג טאַ איז שוין דערנאָך גאַנץ שווער דאָס אויסצובעסערן. כ׳גידענק מיין פאַרוואונדערונג בעת כ׳בין גיווען אין פראַנקפורט ביי דער פאַמיליע פון ד״ר לאַנגע און צוגיזעען די אויסגיצייכנטע יידישע אויפפירונג פון די מיידלעך. די מוטער האָט מיר דערביי דערציילט ווי זי פלעגט יעדן טאָג אין דער פרי אָפּגיסן די הענטלעך פון אירע קינדער מיט וואַסער נאָך בעת זיי זענין אַלט גיווען דריי חדשים, שפּעטער, ווען זיי זענין אַלט גיוואָרן אַן ערך זעקס חדשים האָבן זיי שוין אַליין די הענטלעך אויסגישטרעקט. אין הירשס שול האָב איך, למשל, באַמערקט ווי אַ מיידל פון זעקס יאָר עסט ברויט אָן ברכה. האָב איך גימיינט, אַז ס׳האָט צופעליק פאַרגעסן צו מאַכן אַ ברכה. ווי פאַרוואונדערט בין איך אָבער גיבליבן ווען כ׳האָב גיהערט, אַז דאָס מיידל האָט זיך גיוואַשן אין דער היים צום ברויט איידער ס׳איז גיגאַנגין אין דער שול.

זעט איר, אַלזאָ, יידישע מאַמעס, ווי מע קען גיוויינין אַ קינד באַלד פון קליינערהייט צו מצוות און גיהאָרכזאַמקייט, מיר דאַרפן זיך באַמיען נישט אָפּצושטיין אין דער דאָזיקער נישט שטענדיק־לייכטער אַרבעט און די גוטע פרוכטן דערפון וועלן שוין ממילא קומין. אויף אַזאַ אופן וועט מען קענין גיוויינין אייערע קינדער צו אמתער פרומקייט, און גוטער אויפפירונג, אַפילו דעמלט ווען זיי וועלן שוין זיין מער אונטערגיוואַקסן.

אַ באַזונדערער חוב ליגט דעריבער אויף אייך, יידישע עלטערן, אָפּצוגיוויינין אייערע קינדער פון שלעכטע מידות און צונערשט פון ליגנט זאָגן. די קלענצטע ליגנס, וואָס דאָס קינד ברענגט אַרויס פון מויל איז דאָך אַ פעלשונג פון יעדער אמתער מענטשלעכקייט. דאַגעגן איז דאָס זאָגן אמת די בעסטע אָפּשפּיגלונג פון מענטשלעכן גייסט. אַ זייער שלעכטן איינדרוק מאַכט עס דאַן ווען מיר זעען ווי אַ קינד הויבט אָן צו שווערן און לייקענין. דאָס באַווייזט, אַז ס׳איז שטענדיק גיוואוינט צו זאָגן ליגנט.

באַמיט אייך, אַלזאָ, ליבע יידישע מאַמעס, צו שטאַרקן זיך אין אייער אַזוי וויכטיקער דערציאונגס־אויפגאַבע, וואָס דער אייבערשטער האָט אייך צוגיטיילט און בזכות זה וועט איר אוודאי האָבן שפּעטער גרויס נחת פון אייערע קינדער.

•

איך גיפין אויך פאַר נייטיק מעורר צו זיין אַלע אונדזערע לערערנס צו גידענקין זייער חוב וועגן די נייע ביכער „יידיש לשון״. די דאָזיקע ביכער, וואָס זענין באמת פּעדאַגאָגיש גוט און פון אונדזערע אָרטאָדאָקסישע שרייבער צוזאַמינגישטעלט דאַרפן אין קיין איין שול נישט פעלן. זאָלן אונדזערע לערערנס טון בשלימות זייער דאָזיקן חוב און דערמיט צוהעלפן דעם פאַרלאַג „בית יעקב״ אויסצופירן זיינע ווייטערדיקע פּלענער פאַרן באַרייכערן אונדזער שול־ליטעראַטור.

די יידישע לימודים אין די בית־יעקב־פאוושעכנע־שול

פון אלכסנדר זושא פרידמאַן

ס'איז א פאַקט, אַז אין די מיטעלע שטעט זענען די בית־יעקב שולן אָרגאַ־ניזירט ווי פאלקסשולן [illegible] שולן מיט וועלטלעכע פראָגראַם פון לימודי־חול. די בית־יעקב לימודים ווערן נאָר אַרײַנגעלאַכטן אינעם אַלגעמיינעם פראָגראַם. אַנשטאָט וואָס אויף דער פּראָווינץ זענען די בית־יעקב שולן בלויז אויף יידישע לימודים נאָכדעם ווי די קינדער קומען אהיים פון דער מלוכהשער פאוושעכנע שול.

איך וויל נישט יעצט באַהאַנדלען דאָס פּראָבלעם וועלכער עס ס'איז פאַר אונדז ווייטאָגשן, פונעם יידיש־רעליגיעזן שטאַנדפּונקט, ווייל ביידע זייטן האָבן גע־מיינט בעלות אין הסרונות, און מע קאָן נישט דעם ענין אַזוי שנעל אָפּפּטרן על רגל אחת. דאָס לעבן אַליין און די באַדינגונגען האָבן אַבער אַזוי געאָרדנט, אַז אין די קלענערע שטעט ווי דער עולם איז נישט בכוח צו טראָגן אַ גרויסן בודושעט, זענען די ב״י שולן בלויז אויף לימודי קודש און אין די גרעסערע שטעט ווי ס'איז פאַר די קינדער שווער צו באַזוכן צוויי שולן, זענען די בית־יעקב שולן מיט לימודי־חול צוזאַמען.

ס'איז אָבער קלאָר אַז די דאָזיקע בית־יעקב פאוושעכנע שולן, צוליב זייער ספּעציפישן כאַראַקטער פאָדערן אַ באַזונדער איינשטעלונג בנוגע די יידי־שע לימודים. דער פּראָגראַם פון די בית־יעקב לימודים אין די פּראָווינץ שולן קאָן נישט זיין צוגעפּאַסט צו אָט די שולן, סיין בלויז צוליב דעם, וואָס אין די ב״י פאוושעכנע שולן מוז זיין די קלאַסיפיקאַציע פון די שילערינס לויט זייערע ידיעות אין לימודי־חול און דאָס פאַרקלענערט ממילא די פּעדאַגאָגישע סיסטע־מאַטישקייט און ממילא די הצלחה פון די לימודי־קודש. אויב דער דאָזיקער חסרון ווערט נישט אויסגעגליכן ווערן מיט מער צייט אויף די לימודי־קודש מוזן ווי אַרויס קומען לקוי.

איינער דער מוז מען אויך נעמען אין אַכט דאָס וואָס אין די גרויסע שטעט מוז דער למוד פון דער העברעאישער שפּראַך זיין אַ ברייטערער ווי אין די פּראָווינץ־שולן אין אַנשטאָט וואָס דאָרט פאַרנעמט ער נישט אין פּראָגראַם קיין באַזונדער אָרט, מוז ער אָבער אין די גרעסערע שטעט, ווי די השפּעה פון די תרבות־שולן און ווייטער קאָנקורענץ איז אַ גרעסערע, פאַרנעמען אַ באַזונדער אָרט אין פּראָגראַם און דאָס באַגרענעצט אויך די איינגעלנע יידישע לימודים.

ליידער האָבן מיר זיך ביז יעצט נישט באַשעפטיקט גענוג מיט די פּראָגראַם — פּראָבלעמען פון די ב״י פאוושעכנע־שולן. און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז יעדע שולע האָט געהאַט אַן אַנדערן פּראָגראַם און אַן אַנדערן שטונדן־פּלאַן. אַפילו אין וואַרשע אַליין זענען די דריי בית־יעקב שולן געווען דריי באַזונדערע וועלטן בנוגע די יידישע לימודים.

דער מצב האָט אָבער שוין לענגער נישט געקאָנט אָנהאַלטן. איבערהויפּט ביים היינטיקן שול־יאָר, ווען ס'זענען בלויז אין וואַרשע צוגעקומען נאָך צוויי בית־יעקב שולן און ס'האָט זיך געפאָדערט אַן איינהייטלעך קלאָרן פּראָגראַם. דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות האָט דעריבער גענומען די איניציאַטיוו דעם דאָזיקן ענין צו דערלעדיקן און נאָך אַ ריי פּעדאַגאָגישע באַראַטונגען צווישן די שול־עסקנים אין בית־יעקב לערערינס אין וואַרשע, זענען מיר געקומען צו אַן איינהייטלעכן באַשלוס אינעם דאָזיקן ענין.

קודם כל זענען מיר געקומען צו דער מסקנא אַז אין די דאָזיקע ב״י פאוושעכנע שולן מוזן די שעהן פון די יידישע לימודים פאַרגרעסערט ווערן און פאַרנעמען 12 שעה אַ וואָך אַנשטאָט די 10 שעה וועכנטלעך, וואָס זיי פאַרנעמען אין די פּראָווינץ שולן. דאַן האָבן מיר אויך געפונען אַן אויסטויש בנוגע די לימודים: פּירוש־התפלה, לשון־הקודש אין תנ״ך. ווען וועלכן ס'זענען געווען פּרינציפּיעלע חלוקי־דעות. אין אונדזער שטונדן־פּלאַן האָבן מיר גענומען אין אַכט סיי די מיינונג, אַז דער למוד לשון־הקודש דאַרף זיין דער פּרוזדור צו פּירוש־התפלה, כדי אַז דער לערנער זאָל נישט זיין קיין מעכאַנישער, און סיי די מיינונג אַז מיר מוזן אונדזערע קינדער לערנען דעם פּירוש פון געוויסע תפלות שוין אין די ערשטע שול־יאָרן נישט וואַרטנדיק אויף שפּעטער ווען זיי וועלן שוין קאָנען די שפּראַך.

דער שטונדן־פּלאַן פון די יידישע לימודים אין די וואַרשאַווער בית־יעקב שולן שטעלט זיך אַלזאָ פאָר לויט דעם סדר:

סך שעה א וואָך	נ״ך	[illegible]	[illegible]	פּירוש התפלה	געשיכטע	יהדות	יידיש	לייענען עברי	אָפּטיילונג
12	—	—	—	—	1	3	3	5	I
12	—	—	3	1	1	2	3	2	II
12	—	—	2	2	2	2	3	1	III
12	—	—	2	2	2	2	3	1	IV
12	—	2	2	2	2	1	2	1	V
12	1	2	2	1	2	1	2	1	VI
11	1	2	2	—	2	1	2	1	VII

מיר האָבן געפונען פאַר נייטיק צו געבן אַ שעה אין דער וואָך אויף איבונגען אין שווערע לייען־ערטער ווי תהילים, פּיוטים א. ד. ג. אַפילו די העכסטע אָפּ־טיילונגען, כדי אונדזערע קינדער פאַרענדיקנדיק די בית־יעקב שולן זאָלן קאָנען לייענען די שווערסטע תפלות אָן שום פעלער. דעם למוד חומש הייבן מיר ערשט אָן אין דער פערטער אָפּטיילונג, ווייל פריער זענען נאָך די קינדער נישט גענוג פאַרגעבריי̆ט דאַצו און דער למוד נ״ך. (תפלת חנה, חזון ישעי' אין די הפטורות פון נחמה) ערשט פון דער זעקסטער אָפּטיילונג.

אין האַלט אַז דער דאָזיקער פּראָגראַם (וואָס דאַרף נאָך דערגענצט ווערן מיט גענויע אָנווייזונגען בנוגע די לימודים: פּירוש התפלה, חומש און נ״ך) און שטהן־פּלאַן דאַרף זיין מאַסגעביק פאַר אַלע בית־יעקב פאוושעכנע שולן אין די גרוי־סע שטעט. און דאָס וועט זיין אַ שריט ווייטער אויפן וועג פון דער פאַראיינ־הייטלעכונג פון אונדזער שול־וועזן.

צום סוף נאָך אַ פּאָר ווערטער בנוגע די הברה פון די לימודים: קריאה, לשון הקודש, חומש און נ״ך. דאָ הערשט אויך אַ שטיקל כאַאָס וואָס מוז געאָרדנט ווערן. אין טייל שולן לערנט מען מיט דער ליטווישער הברה און טייל מיט דער פּוילישער און אין טייל אַפילו מיט דער ספרדישער. (דאָס איז דאָך אַ מאָדע זאַך...) אין איינציגע שולן איז אַפילו געקומען צו אַזאַ פּאַראַדאָק־סאַלן מצב, אַז ביי תפלה האָט דאָס קינד געלייענט מיט די פּוילישע הברה און ביים למוד לשון הקודש מיט דער ליטווישער (צוליב דער אויסשפּראַך פון דער לערערן). ס'איז קלאָר אַז דאָס טאָר נישט דערלאָזט ווערן, קודם כל מוז די הברה ביי אַלע לימודים וואָס האָבן צו טוען מיט לשון הקודש, זיין אַן־איינ־הייטלעכע און לויט מיין מיינונג מוז עס זיין די פּוילישע, פּונקט ווי עס רעדט און דאַוונט דאָס גאַנצע פּוילישע יידנטום. אַזוי האָבן עס אויך פאַרשטאַנען מיינע חברים די שול־עסקנים אין וואַרשע און איינגעפירט אין זייערע שולן די פּוילישע הברה. דאָס נישט מאַכן קיין מחיצה צווישן די עלטערן און קינ־דער אַפילו ביי אַ ברכה מאַכן, איז איינער פון די צילן פון בית־יעקב.

בקשה צו אַלע אָרטאָד. שרייבער!

אין שייכות מיטן צוגרייטן צום דרוק דאָס דריטע און פערדע חלק פונים אָרטאָדאָקסישן לייען־בוך פאַר די בית־יעקב־שולן „יידיש לשון״ ווענדן מיר זיך צו אַלע אָרטאָדאָקסישע שרייבער אין לאַנד און אויסלאַנד אונדז אָנצוווייזן אויף זייערע ליטעראַרישע שאַפונגען, וואָס קענען נוצן פאַר אָט די ביכער.

די ביכער זענען באַשטימט פאַרן 4, 5, 6, 7 לערן־יאָר.

די שרייבער וואָס האָבן ערגעץ וואו גידרוקט אַזאַ מאַטעריאַל בעטן מיר אונדז אָנצואווייזן אין וועלכער שריפט, די ווידער וואָס האָבן בכתב, בעטן מיר דאָס אונדז צוצושיקן.

פאַרלאַג „בית־יעקב״ לאָדזש.

א. ב. עקערמאַן

אַ דאַנקבאַרע אַרבעט

דאָס קוראַטאָריום פון אונדזערע לאָדזער „בית־יעקב״ שולן האָט פון דעם יעצטיקן נייען שול־יאָר איינגעפירט אַ גליקלעכע אינוואַציע, דורך דעם וואָס עס איז איינגעפירט געוואָרן דער העכערער קורס פאַר האַנדלס ידיעות, וועלכער איז פאַרבינדן געוואָרן מיט אַן־ענטשפּרעכנדען קורס פאַר ווירטשאַפט און פּשוטער בעל־הבתישקייט.

מיט יאָרן צוריק האָבן מיר אָרטאָדאָקסן נישט געטראַכט וועגן חינוך הבנות, פאַר אונדזערע טעכטער האָבן געזאָרגט די אַסימילאַטאָרן און נאַציאָנאַליסטן מכל המינים. און די דאָזיקע האָבן אויך נישט געהאַט קיין ספּעציעלע דאגות אין די דאָזיקע ענינים, זיי זענען צוגעגאַנגען צום גרייטן, וואָס די גרויסע גויאישע וועלט האָט אויסגעקלערט אין דעם דערציאונגס־וועזן, דאָס האָבן אונדזערע מאָדערנע דער־ציער פון אונדזער יוגנט איבערגענומען אָן דער מינדסטער קריטיק.

פאַרקערט נאָך, אונדזערע מאָדערנע פּעדאַגאָגן, וועלכע זענען אין זייער מהות גרויסע בעלי־פּחדנים, האָבן זיך שטענדיק געשראָקן, טאָמער זענען זיי נישט יוצא לויט אַלע פּרטים און דקדוקים פונים מאָדערנעם גידאַנק, זיי האָבן זיך באַ־מיט מיט וועלטלעכקייט איבערצושטייגן די אומות העולם, די בעסערע פון זיי — לויט זייערע השגות — האָבן דאָס נאָך אָנגענומען אַלס אַן־ענין פון נאַציאָנאַלן פּרעסטיזש צו קאָנען איבערשטייגן דער אַרומיקער וועלט אין דער הלכה פון מאָדערנקייט און וועלטישקייט.

אין תוך גענומען איז דערביי נישט געווען קיין שום אייגענער גידאַנק, קיין שום ווילן פאַר אָפּהיטן עפּיס אייגנס, קיין שום חוש אָדער אַפילו פאַרשטאַנד פאַר עפּיס יידיש אָריגינעלעס, מע האָט פון דער וועלט גענאַשט דאָס פאַרטיקע, דאָס גרייטע, איך וואָלט זאָגן מע האָט געפרעסן דאָס וואָס די פרעמדע האָבן פאַרטיק געמאַכט און מע האָט אַפילו נישט געפּרוּווט טראַכטן, צי אונדזער אָרגאַניזם איז בכוח צו פאַרדייען דאָס פרעמדע, צו גיט דאָס אייך כּוח, אָדער פאַרקערט, עס שאַט אים גאָר.

געווען זענען צווישן די דאָזיקע דערציער, מענטשן, וואָס האָבן זיך געכאַפּט, וועלכע האָבן באַגריפן, אַז מע קאָן נישט איבערנעמען די פרעמדע געריכטן רויערהייט, אַז מע דאַרף זיי אַ ביסל יידישלעך איינקאָכן. האָט מען צו די פרעמדע פּאַטראַוויס צוגעגעבן אַ ביסל פּעפּער, אַ טראָפּן געווירץ, געקאָכט עס אין אַ כשרן פּייער־פּאַן, און טאַקע געמאַכט, אַז דערמיט האָבן זיי גיכשרט דאָס מאכל, אַז דערמיט וואָס מע האָט צו דעם פרעמדן סיסטעם, צו דער פרעמדער שיטה, צוגעגעבן אַ טראָפּן יידיש, אַ גראַם העברעאיש און אַ שמעקעכץ פון רעליגיע, איז דאָס שוין געוואָרן אַ יידישע זאַך.

איז אָבער דערמיט געשען ווי מיט אַלע גוטע זאַכן אויף דער גרויסער וועלט, אַ קערנדיקער געזונטער מאכל האַלט זיך לאַנג, און אַ פאַנטשעכץ פון אַפילו דער בעסטער קיך, קאָן נישט אויסהאַלטן, עס פוילט און ווערט קאַליע.

אַפּיקורסישע שולן זענען סם־המוות פאַר דיין קינד!

פון די אַלע יידישע מאַטורע־פאַבריקלעך שפּירט זיך שוין היינט אַ משונהדיקער ריח. עס העלפט נישט דאָס וואָס מע לערנט דאָרט צו ביסלעך יידיש, וואָס מע זינגט העברעאישע לידלעך, די וואַרשטאַטן אינגאַנצן זענען ווייט נישט קיין יידישע.

וואָרן דער אמת דערפון איז, אַז דער גאַנצער ענין פון מאַטורע, פון גימנאַ־זיאַלער בילדונג פאַר יידישע מיידלעך, איז דורך און דורך אַ מקשהדיקער, נישט בלויז מצד דעם אָרטאָדאָקסישן אָדער אַלגעמיין יידישן שטאַנדפּונקט, נאָר אַפילו פון בעל־הביתיש פּראַקטישן שטאַנדפּונקט.

גימנאַזיאַלע בילדונג דאַרף באַטראַכט ווערן אַלס אַ פאַרבערייטונג צו העכערער בילדונג, די גימנאַזיע איז אין איר מהות אַ פּרוזדור צום אוניווערסיטעט. וואָרן ווען נישט דאָס, וואָס די גימנאַזיע פאַרבערייט צו דער הויכשול, וואָלט בשום אופן נישט געקענט זיין דענקבאַר דער היינטיקער גימנאַזיאַלער פּראָג־ראַם.

די העכערע גימנאַזיאַלע קלאַסן, געוויסע הומאַניסטישע אָדער מאַטעמאַטישע געגנשטאַנדן, ווען מע זאָל זיי באַטראַכטן אַלס זעלבסטשטענדיקע לימודים, וואָלטן זיי זיין פולשטענדיק איבעריק, ווייל זיי געבן דעם גימנאַזיסט גאָרנישט, נאָר ווען מע באַטראַכט די גימנאַזיע אַלס אַ מין פּסיכישע פאַזע צום אוניווער־סיטעט, איז פּאַרט אפשר נישט שעדלעך, אַז דער שילער זאָל אין זיך איינזוב־ריוון געוויסע ידיעות אָן אַ שום פּראַקטישן נוצן.

נעמען מיר למשל דעם לימוד פון גריכיש, אָדער דאָס מאַטערן זיך ביי לאַטיין ווי בכלל דעם גאַנצן קלאַסיציזם ביי וועלכע די יונגע גימנאַזיסטן פאַרלירן דאָס געזונט מיט לייב און לעבן. גיט דאָס זיי עפּיס? האָבן זיי עפּיס דערפון? נאָר אויב מע רעכנט זיך, אַז נאָך דעם וועט מען גיין אין אַ הויך־שול, איז שוין דאָ אַ נויטווענדיקייט פון לערנען אויך די דאָזיקע פאַרשימלטע תורות, ווייל אין אוניווערזיטעט זענען דאָ פּראָפעסאָרן, וועלכע זענען ספּעציאַליסטן אויף די גיביטן, און מע דאַרף זאָרגן, אַז זיי זאָלן אויך האָבן צוהערער.

ווען אָבער מע טראַכט נישט איבער העכערע בילדונג, ווען מע מיינט זיך אָפּ־צושטעלן ביי דער מיטעלער בילדונג, זענען דאָך די העכערע קלאַסן פון גימ־נאַזיע אַ פּשוטער צייט אין געלט־פאַרלוסט.

אין די מערסטע פאַלן באַגניגנען זיך יידישע מיידלעך מיט באַקומען די מאַטו־רע, וועלכע איז אין דער מאָדע פּונקט ווי נייען זיך אַ קליידל ביי אַ גויאישער נייטאָרן. וועגן פּראַקטישקייט זאָרגט מע נישט, דער פּועל יוצא דערפון איז אָבער, אַז אַ רייפע מאַטוריסטין איז אין דערווירקלעכקייט גייסטיק אַ ביסל צעשטרייט, די הומאַניסטישע בילדונג האָט אין דעם מוח פון אַזאַ מיידל עפּיס מחרש געווען, און דאַגעגן גאָרנישט סטאַביליזירט, ביי דעם מיידל איז נישט פאַרבליבן קיין באַשטימטער בליק אויפן לעבן, נישט קיין פעסטגעזעצטע אידעע און נישט קיין פּסיכישער גלייכגעוויכט, ביי איר אין מוח איז פאַרבליבן אַ מיש מאַש פון פאַרשידענע גידאַנקען, פאַרשידענע ליטעראַטור־ און קונסט־שטרעמונ־גען, און צו דער צעשטרייאונג ווערט געמאַכט אַלס רפואה עמאַציעס, וועלכע רייצן מער די געפילן און נערוון.

פּראַקטיש גענומען קומט אויס, אַז אַ מיידל צו פאַרנעמען אַ פּאָסטן אין אַ האַנדלס־הויז ווי די אַלע ידיעות זענען פּשוט אַרויסגעוואָרפן, און נאָך דער מאַטורע דאַרף מען זיך ערשט אויסצולערנען רעכט אָנשרייבן אַן־אַדרעס אויף דער מאַשין און דערצו איז נישט מסוגל דאָס קענען אַפילו פון אויסנווייניק האַמערס קינות, אָדער וויסן וויפיל מילימעטער עס האָט געהאַט דער פוסטריט פון אַכילעס.

פון יידיש־אָרטאָדאָקסישן שטאַנדפּונקט איז די זאַך שעדלעך אין צווייען. ערשטנס איז דאָס ווייט נישט פּראַקטיש, ערגער דערפון ווען דאָס, וואָס אַ גע־ענדיקטע מאַטוריסטן חלומט שטענדיק וועגן העכערע בילדונג, און אָדער זי דערשלאָגט זיך אויף איינעם פון די בטלנישע פאַקולטעטן. אָדער זי רעדט נאָר בלויז פון דער פען. אין ביידע פאַלן לויפן אַוועק יאָרן, און די רייפע מאַטוריסטן ווערט דערווייל אַן־אמתע בוגרת אין יאָרן, און דער טאַטע פאַרלירט איבער איר יעדע שליטה און איינפלוס, ובפרט ווען ער איז אַ חסי־דישער ייד, וועלכער פאַרשטייט באמת נישט די אַלע תורות מיט וועלכע איר מאַטורע איז אַזוי פיל.

דער טאַטע האָט אַלזאָ זיך געבלוטיקט, אים האָט געקאָסט פיל געלט און מי, דעם שכר האָט ער דערפאַר, וואָס דאָס טעכטערל איז אין פּראַקטישן זין אַ לא יצלח און די גאוה פון אַזאַ איינער לגבי דעם טאַטן. דעם חסיד, דעם „אַנאַל־פאַבעט״ איז דאָך גאָר נישט משער צו זיין.

נעמען מיר, למשל, אַ חסידיש־נגידישן יידן, וועלכער האָט געוואָלט זיין קינד געבן אַ געוויסע מאָס בילדונג. דער דאָזיקער ייד האָט אַ געשעפט, און ביי אים איז דאָ פּלאַץ צו באַשעפטיקן מענטשן, פאַרוואָס זאָל טאַקע אַזאַ ייד נישט קאָנען אָנפאַרטרויען אַן־אַרבעט אַן־אייגן קינד, עס איז דאַכט זיך זייער גוט פאַר ביידן. דאָס קינד ווערט דאַדורך מער צוגעבונדן צום טאַטן. צו דער שטוב. איר ווערט קלאָר ווי דער טאַטע מאַטערט זיך ביי דער חיונה. זי הויבט אָן מיט־טראַכטן אַן־עול, און דאָס איז אַ גרויסע טובה, אַז ווען זי האָט חתונה איז זי ממילא נישט קיין גרויסע אויסברענגערן, ווייל זי ווייסט דאָך וויפיל האָריוואַ־ניע אַ גראָשן ריוח קאָסט. די מאַטורע איז אָבער דער היפוך פון דעם אַלים. אַ „רייפע״ פרייליין, וועלכע ענדיקט אַ גימנאַזיע וויל שוין אין טאַטנס קראָם נישט גיין, זי האָט שוין איר וועג, זי איז שוין רייף, און ווען שפּעטער זי קריגט נאָך אַ חסיד פאַר אַ מאַן?

עס איז דעריבער גאַנץ קלאָר, אַז אין אונדזער אָרטאָדאָקסישן דערציאונגס־וועזן, מוזן מיר זיך לערנען אַליין שטעלן אַ פּוס, מיר מוזן אונדזערע דער־ציאונגס אַנשטאַלטן צופּאַסן צו אונדזערע שטיבער, צו אונדזערע מסחרים און צו אונדזער געמיט.

מיר רעדן נישט וועגן קיין יחידים, דער כלל פון די בעסער־סיטואירטע יידן איז מסחר מענטשן. און ווען אַזאַ ייד וויל האָבן אַ געבילדעטע טאָכטער, טאָר

דאָס לערנין ביי יידן

פון אליעזר שינדלער

ביי קיין שום פאלק און קיין שום שבט גיפונט מע נישט אזא ליבשאפט צו לערנין, אזא דורשט נאך וויסן, אזא באגער נאך תורה, ווי ביי יידן. אוודאי האבן די פעלקער פון די אלטע צייטן, די עגיפטער, די אשורער, בבל, פרס, גיהאט זייערע לערן־הייזער, אבער זיי זענין גיווען באשטימט נאר פאר א קליינים קרייז פון אויסדערוויילטע, פאר יחידי־סגולה, פאר בני־מלכים, פאר באשטימטע קאסטן. די פאלקס־מאסן האבן צו די שולן קיין צוטריט נישט גי־האט. די קוואלן פון וויסן זענין פאר זיי גיווען פארשלאסן. האבן זיי טאקע שטענדיק גילעבט אין פינצטערניש און אין עם הארצות, אין גייסטיקער מאכט־לאזיקייט. דאס יידישע פאלק האט שוין אין זיין אור־צייט, אין זיין נאציאנאלן אנהויב, תיכף ביים ארויסטרעטן אויף דער ארענע פון דער גישיכטע גיהאט דיין לערן־הויז, דעם בית המדרש פון שם ועבר. וואו מע האט גילערנט, גיפלעגט און גיפילניווט די אייגינע שטאם־קולטור. יעקב, דער איש תם און יושב אהלים, דער פאלקאמינער מענטש און גיצעלט־וואוינער, האט לויט דער מסורה, לויט דער פאלקס־טראדיציע דארט גילערנט און אזוי זיינע קינדער איבערגע־געבן די הייליקע טראדיציע. ווען דער ערשטער גלות האט יעקבס קינדער פארטריבן קיין מצרים, זענין זיי אין דער פרעמדער סביבה בנוח גיווען, טראץ רדיפות און נגישות אויפצוהאלטן און ווייטער אויסצובויען זייערע אייגנארטיקע קולטור, א קליינער שוואכער מיעוט, א ווינציקער שבט צווישן אזא מעכטיק פאלק ווי די מצריים און פארט זיך דערהאלטן. נישט אינטערגיגאנגין. יעקב, דער פאטריארך, שטארבט אין דער פרעמד, אין מצרים, ער גיזעגנט זיך מיט זיינע קינדער, ער בענטשט זיי און גיט זיי מיט דער ברכה, אויך איבער דעם גרויסן צוזאג „הנה אנכי מת. והי׳ אלוקים עמכם”. איך גיי איצט שטארבן נאר דער באשעפער וועט זיין מיט אייך. „והשיב אתכם אל ארץ־אבותיכם” און וועט אייך צוריקפירן אין דאס לאנד פון אייערע אבות. איין זאץ, איין פסוק, און וויפל רוח נבואה, וויפל גרויסקייט שטעקט דא. איר זענט א קליין הייפל, ארום אייך א מעכטיקע קולטור, נאר גידענקט אייער שליחות, איר מוזט גיין א גאר אנדערן

וועג, אייער אויפגאבע איז נישט זיך צונויפצומישן מיט מצריים. אייך דארף נישט בלענדן דער פרעמדער גלאנץ. מצרים וועט אונטערגיין און פון דעם קליינים פאסטעך־פאלק וועט ווערן אן עם-התורה, אן עם עולם וועט ווערן דאס פאלק ישראל. „אני נאסף אל עמי” איך ווער איינגיזאמלט צו מיין פאלק. קברו אותי אל אבותי לייגט מיך צו מיינע עלטערן. דאס זענין גיווען יעקבס לעצטע רייד. ער איז גישטארבן אין גלות, אבער ער האט גיוואוסט, אז ער שטארבט נישט אלס דער לעצטער ייד. ער האט גיוואוסט אז ער ווערט איינ־גיזאמלט צו זיין פאלק, אז ער וועט ליגן אויף זיין הייליקן בארן, לעבן זיינע עלטערן און אז זיינע קינדער וועלן אין די הערצער פון זייערע קינדער אריינפלאנצן די יידישע אייביקייט.

ווען יוסף שטארבט גיט ער ווייטער איבער צו זיינע ברידער, אז זיינע קינדער דעם גרויסן נאציאנאלן גידאנק: ואלוקים פקד יפקד אתכם. עס הייבט זיך פאר אייך איצט אן רער גרויסער נסיון, דער גיוואלטיקער קאמף מיט מצרים, דעם מעכטיקן און גרויזאמין שונא, נאר נישט פארגעסט און גידענקט, אז השם, דער ג—ט פון אונדזערע אבות וועט אייך דא, אין גלות מצרים, גידענקין און אייך צוריקפירן צו דעם לאנד, וואס ער האט צוגיזאגט אונדזערע אבות אברהם, יצחק ויעקב. והעליתם את עצמותי מזה. נעמט דאן מיט מיינע ביינער פון דאנין. יוסף האט גיוואוסט, אז די מצריים וועלן אים איינבאלזאמירן, אים אנטוען גרויס כבוד, ווי אן־אמתן נאציאנאלן העלד, נאר ער האט אויך גיוואלט לינן אויף זיין אייגן שטיקל ערד, צווישן זיינע ברידער, דארט אין דעם אלטן היימלאנד, וואס וועט שפעטער שפילן אזא גרויסע ראל אין דער גישיכטע פון זיין פאלק און אין דער גישיכטע פון דער גאנצער קולטור מענטשהייט...

מיט דער מילך פון זייערע מוטערס האבן די יידישע קינדער אין מצריים אין זיך איינגיזויגן די האפינונג אויף פרייהייט און גאולה, דעם באוואוסטזיין פון זייער גרויסער שליחות. אפילו די וואס האבן אויף זייער אייגינים גוף נישט גי־פילט די בייטשן און נאגייקעס פון די מצרישע פייניקער, האבן נישט פארגעסן אן דער צוג־העריקייט צו זייער פאלק, צו זייערע גירודפטע ברידער. ויגדל משה — משה איז גרויס גיווארן. ווייל ער איז גרויס גיווארן, ווייל ער האט גילעבט אומאפהענגיק און פריי. ויצא אל אחיו — איז ער ארויסגיגאנגין צו זיינע ברידער, וירא בסבלותם — און אזוי גיכער משיג גיווען און פארשטאנין זייער שרעקלעכן מצב. און אז השם יתברך האט משהן אויסגיקליבן צו דער גרויסער אויפגאבע, און משה האט גיפרעגט מיט וועלכער פאראלע, מיט וועלכן קאמפרוף ער זאל אנהויבן דאס גראנדיעזע חרות־ווערק, האט אים דער אויבערשטער גיזאגט: אהי׳ אשר אהי׳ — אזוי זאג צו די קינדער ישראל אהי׳ שיקט מיך צו אייך. דער ג—ט פון אייערע אבות, אברהם, יצחק ויעקב שיקט מיך צו אייך. דאס איז מיין נאמין אויף אייביק, און דאס איז מיין גי־דענקיניש פון דור צו דור. זייער ביטערע נויט, דער מוראדיקער גלות, די גרויזאמע רדיפות טאר זיי נישט מאכן פארגעסן אן זייער אייביקן פארבונדן מיט דעם אייביקן באשעפער. זייער גורל איז נישט צו בלייבן מצרישע שקלאפן, און שפעטער אונטערצוגיין אויף אייביק צוזאמין מיט מצרים. והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל...

רער סנה ברענט אין פייער אבער ער ווערט נישט פארברענט, דאס יידישע פאלק לייט און ווערט גיבראטן אין דעם מצרישן גיהנם אבער עס וועט נישט אונטערגייען. פונקט אזוי ווי עס וועט נישט אונטערגייען אין די קומינדיקע גלותן און די שפעטערע יאר טויזנטער... און משה האט דערנאך פארשטאנין די וואונדערבארע דערשיינונג דעם „מראה הגדול הזה” דאס גראנדיעזע ביילד „מדוע לא יבער הסנה” פארוואס דער סנה ווערט נישט פארברענט...

די תורה האט השם יתברך גיגעבן אין דער געגנווארט פון גאנצן פאלק פארן גאנצן פאלק און דאס גאנצע פאלק אין אלע זיינע טיילן האט גילערנט און זיך פארטיפט אין דער תורה און אויף זיך גינומין דעם דינסט פון דער תורה.

ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם — ער האט גינומין דעם ספר הברית און פארגילייענט אין דער געגנווארט פונים פאלק, ויאמרו — און זיי (דאס פאלק) האבן גיזאגט כל אשר דבר ד׳ נעשה ונשמע — אלץ וואס ג—ט האט גיזאגט וועלן מיר טוען און הערן...

פארן גוף פון דיין קינד זארגסטו יא — פאר זיין גייסטיקן חינוך נישט ? ■

ער איר בשום אופן נישט מפקיר זיין. דער טאטע מוז זארגן, אז דאס קינד זאל ווייטער זיין צוגיבונדן צו אים און זאל אים קענין בייהילפיק זיין אין זיין ארבייט, און אז ווען ער וועט איר אויסגעבן פאר א מאן זאל זי אויך פאר דעם מאן זיין א מיטהעלפערן און נישט קיין אויסברענגערן.

מע דארף אין יעדן קינד אריינברענגין דעם גידאנק, אז מיר פירן א שווער לעבן פאר דער עקזיסטענץ, יעדיס קינד מוז דאס פילן און ממילא וועלן מיר אויסמיידן פיעל טראגעדיעס מיט וועלכע עס זענין היינט אזוי רייך אונדזערע שטיבער.

דאס איינפירן דורך אונדזערע לאדזשער פריינט דעם נייעם טיפ שול פאר מייד־לעך, צו לערנין זיי ידיעות פון מסחר און קאנין פירן א בעל־הבתישקייט איז ווי א גליקלעכער אנהויב פאר א נייעם באזונדערן סיסטעם אין טעכטער דערצי־אונג, דער סיסטעם וועט דעם מיידל גישט געבן קיין מאסורא, ער וועט איר נישט מאכן פאר קיין „בוגרת”, נאר פארקערט, זי וועט בלייבן דעם טאטנס א קינד און אין דעם ליגט זיין מזל ברכה.

און איך האלט פאר זייער וואויל און גוט וואס אין דער שול וועט מין לערנין פירן א בעל־הבתישקייט. לאמיר זיך נישט שעמין און זאגן, אז מע וועט לערנין בעסער קאכן און אנדערע הויזלעכע זאכן. עס איז בפירוש א גלייכע זאך. ווארן דער שטייגער איז דאך גיווען, אז א טאטע פון א מאטוריסטין און איר שפעטערדיקער מאן האבן אויך גימוזט זארגן פאר 2 דינסטן, ווייל די בעל־הביתטע, וועלכע האט אין גימנאזיע זיך אויסגילערנט רעציטירן מיצקע־וויטשן, האט דווקא פארבערגט דאס גיקעכץ, און דאס האט דערפירט צו שטאר־קע אויסברענגערייי, צו גרויסע הוצאות, און דערפון האט זיך דאס גינומין, וואס פון טאג צו טאג ווערן ווייניקער די חסידיש־נגידישע הייזער, די היינטיקע פארדינסטן טראגן נישט אויף דעם אלימין.

עס מוז קומין אן־איבערברוך אין דער פסיכיק פון אונדזערע באמיטלטע בעלי־הבתישע יידן, און אין דעם פראקטישן לאדזש איז דערצו אן־התחלה גימאכט גי־ווארן.

צי וועלן אבער די חסידים־נגידים שיקן זייערע קינדער אין אונדזער שולז

דאס יידישע חינוך־פראבלעם אין מזרח

פון שמואל אסטערזעצער (דיסבורג).

פאראן פארשידינע בנינים, פארהאנין בנינים גיבויט אויף פעסטע יסודות, מיט גיזונטע שטיינערנע מויערן און גוטע טיר און פענצטער. פארהאנין ווידער גיביידיס גישטעלט אויף יסודות אדער מיט הילצערנע ווענטלעך און מיט שפא־ריס און לעכער אין אלע עקן. אין ביידע בנינים וואוינין מענטשן: און אזוי

לאנג ס-איז זומער, די זון שיינט, קיין ווינטעל בלאזט נישט און דאס ביסל רעגן, וואס סע גייט אמאל טריקנט אויך אויס צווישן יא און ניין, דעמלט איז גאר א קנאפער חילוק, אין וועלכן בנין מע האט זיין דירה, טוט אבער א קום דער אשיען, די זון פארשווינט און די ווינטן הייבן אן גישמאק צו בלאזן, דער רעגן וויל גאר נישט אויפהערן און מאכט אן א מבול, אט דעמלט ווייזט זיך הערשט ארויס דער חילוק צווישן די ביידע בנינים. בשעת אין דעם ערשטן בנין איז טרוקן און ווארים, פייפט אין דעם אנדערן דער ווינט דורך אלע שפאלטן און דאס וואסער רינט אריין דורך אלע לעכער. קומט נאך אמאל צו די צרות א שטיקל פארפלייצונג נעמט זי די צווייטע סארט בנינימלעך אויף די פלייצעס פון אירע כוואליעס און טראגט זיי גאר אוועק ערגיץ אונטער די הרי חושך.

דאס דאזיקע איז נישט גיזאגט געווארן בלויז אויפן עולם הגשמי. אויך אין עולם הרוחני זענין פארהאנין די ביידע סארטן בנינים. און אזוי לאנג ס־איז שנים כתיקונן, די זון שיינט און קיין שטורם-ווינטן בלאזן נישט, איז יעדיס בנין א בנין; נישטא קיין חילוקים. קומט אבער א שעת חירום, אן־אשיען מיט שטורם-ווינטן און פארפלייצונגין, דעמלט זעט מין הערשט, וועלכיס ס־איז א בנין קבוע מיט פעסטע, גיזונטע יסודות און וועלכיס א סוכהלע, א בנין — צוזאמינגיקלאפט מיט שוואכע ווענטלעך.

איינס פון די וויכטיקסטע בנינים אין דעם עולם הרוחני איז דאס חינוך־בנין. יעדעס פאלק האט א חינוך־בנין גיבויט לויט אן-אייגענער שיטה אין אן־אייגי־נער פארים. מיר יידן, זייענדיק אין גלות צושפרייט אין פארשידינע מדינות צווישן פארשידינע פעלקער, האבן דעריבער א סך פארמין. די שיטות און דרך החינוך פון די מזרח־יידן איז מהיפך להיפך, טאקע ממש כרחוק מזרח ממערב פון דער שיטת און דרך החינוך פון די זיעלבע יידן אין מערב.

אין די יארן פאר דער וועלט־מלחמה, בשעת ס-איז גיווען שנים כתיקונן איז דער מזרח-יידישער חינוך-בנין גישטאנין ברוב פאר והדר, פעסט און גיזונט. א קורצע צייט פאר דער מלחמה האבן זיך אפילו אנגיהויבן צו לאזן הערן ערנסטע דיעות, אז דאס בנין איז נישט גאנץ אין ארדינונג, פארהאנין פרצות וואס מע דארף פארעכטן, א טייל פון די יסודות זענין אונטערגיפוילט און ס־איז נייטיק אויף זייער ארט, נייע יסודות, מע מוז דעם עצם-בנין אויך אביסל משנה זיין, בקיצור מע האט מעורר גיווען ספיקות אין דעם פעסטקייט און גיזונטקייט פון דעם דאזיקן בנין און מע האט גיהאט בדעה זיך צו נעמין עס מתקן צו זיין. (חדר-הכללי באוועגונג). דא האבן זיך אבער אנטקעגנגישטעלט אן־דערע ערנסטע דיעות, וואס האבן גישריגן, אז מע טאר דאס אלטע בנין נישט אנרירן, יעדער תיקון איז א קלקול און יעדער בנין — הריסה, ווייל דאס אלטע בנין שטייט פעסט און גיזונט.

ווער האט רעכט גיהאט? שווער צו זאגן. די צייטן זענין גיווען צו גוט, צו אין ארדינונג, אז מע זאל האבן גיקענט דעמלט ארויסטראגן אן־אורטייל.

פלוצים איז ניקומין די שרעקלעכע וועלט־מלחמה, א פחדימדיקער אשיען מיט אימהדיקע שטורימס און א׳מעכטיקן מבול, וואס האט פארפלייצט מער ווי א שליש העולם. דא האט זיך באלד ארויסגיוויזן, אז די מסופקים זענין נישט אומגירעכט גיווען, דער חינוך בנין האט נישט גיקאנט באשטיין אקעגן דעם שטורים און איז — צו גרונט גיגאנגין.

נאך דער וועלט־מלחמה, ווי דער שטורים האט זיך א ביסל בארואיקט און די וועלט האט אנגיהויבן אויפצובויען צוריק די חורבות, איז דער מזרח־יידישער חינוך גיווארן א שווער פראבלעם, א הארבע שאלה: נאך וועלכער שיטה און אין וועלכער פארים בויט מין דאס נייע חינוך בנין? עטלעכע פרואוון זענין גימאכט גיווארן, אבער מע קען נישט זאגן, אז זיי זענין אין גאנצן גיראטן. היינט 15 יאר נאך דער וועלט־מלחמה זיצט מין נאך אין דערזעלבער מביבה און נאך אלץ נישט גיפונין דעם ריכטיקן דרך, אז מע זאל קענין זאגן: זו הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון.

דער אלטער דרך־החינוך

פארשטייט זיך, אז אויב מע וויל ניי בויען און טאקע אפהיטן, אז אין דעם נייען בנין זאלן זיך נישט אריינכאפן די פעלער פונים אלטן, טא מוז מין קודם כל די דאזיקע פעלער גינוי קענין. ווארן היטן קען מע זיך נאר פאר א זאך וואס מע קען זי. ס־איז דעריבער נייטיק איידער מע טרעט צו צום בויען דאס

אויף דער גאנצער מדבר וואנדערונג האט זיך משה נאר באשעפטיקט מיט לער־נין דאס פאלק. אין זיינע לעצטע טעג האט זיי דער גרויסער פירער פארזאמלט אלע דאס גאנצע פאלק „כל איש ישראל” (דברים כ״ט נ״א) יעדן יידישן מענטש, און זיי גילערנט און גיווארנט, נאכאמאל מיט זיי אדורגיגאנגין אלע גישעענישן און עטאפן. זיי באגייסטערט און דערמאנט, און זיי אנגיזאגט „ובחרת בחיים” און דו, יידיש פאלק זאלסט דיר אויסקלויבן דעם וועג פון לעבן, כדי דו זאלסט לעבן און דיינע קינדער נאך דיר ליב צו האבן דעם אייבערשטן, דיין באשעפער, צו הערן זיין קול און זיך מיט אים צו באהעפטן, ווארן ער איז דיין לעבן און די דויער פון דיינע טעג (דברים ל׳), ווארן נאר ווען ישראל איז באהערשט מיט דעם איי־ביקן באשעפער קען עס זיין אן-אייביק פאלק...

איינע פון זיינע לעצטע רייד, וואס משה האט גירעט צו די יידן, איז גיווען: שימו לבבכם לכל הדברים — נעמט אייך צום הארצן די אלע רייד, וואס איך האב פאר אייך היינט באשטעטיקט, אז איר זאלט זיי אנזאגן אייערע קינדער צו היטן און צו טוען אלע רייד פון דער דאזיקער תורה...

יהושע, משהס גיטרייער תלמיד, האט אפגיהיטן די ירושה פון זיין גרויסן לע־רער און וועג־ווייזער. אויך ער האט גיפירט דאס פאלק אין וועג פון דער תורה אין גייסט פון משהן.

לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהושע א׳)

נישט זאל זיך אפטון דאס בוך פון דער תורה פון דיין מויל און דו זאלסט אין איר לערנין טאג און נאכט.

שפעטער זענין די נביאים אלע גישטאנין אויף דער וואך ווי גיטרייע שומרים און דאס פאלק האט אפט דערגרייכט א גאר הויכע רעליגיעזע מדרגה, פון דעת חלוקים, און אהבת הבורה ווי מיר זעען דאס פון תהילים און אנדערע ערטער פון תנ״ך.

גיוויס זענין גיווען און פארגיקומין אפט צוריקפאלן, דאס פאלק איז מיד גיווארן אדער גיקומין אונטער פרעמדע השפעות, צייטן גיבלאנדזשעט, גי־וואלט ווערן ווי „די אנדערע פעלקער” נאר די אייביקייט מיט וועלכע ג—ט האט זיי גיבענטשט האט זיך פארט פון די יידן קיינמאל נישט אפגיטוען. און גראד אין די צייטן ווען מע האט גימיינט אט שוין, דאס יידישע פאלק וועט מוזן אונטערגיין, נישטא קיין בית המקדש, נישטא קיין אייגינע מלוכה, נישטא קיין נאציאנאלע פרייהייט, גראד דעמלט האט זיך צעפלאקערט צווישן יידן די הייסע און לויטערע ליבשאפט צו זייער ג—ט, צו זייער תורה און צו די רייד פון זייערע נביאים. אין די חכמי-התלמוד האט דאס יידישע פאלק גיהאט באַ־גייסטערטע און גיטרייע פירער, לערער און וועג ווייזער. ביי קיין שום פאלק באגעגינן מיר נישט אזעלכע גייסטיקע גבורים, מוטיקע העלדן און מארטירער ווי די חכמי-הלמוד זענין גיווען. מיט זעלטינער הייליקער און לויטערער מסירת נפש, האבן זיי גיפירט און גילערנט דאס פאלק. גיהונגערט, גיליטן נויט אין גיפאנגינשאפט, גלות און שפאט, זיך גילאזט פארברענין און הרגינין. תורה איז ליכט. תורה גיט לעבן אויף דער און אויף יענער וועלט. ווען נישט די תורה וואלטן הימל און ערד קיין באשטאנד נישט גיהאט. אויף תורה שטייט די וועלט.

ר׳ יהושע בן לוי זאגט: אלע טאג הערט זיך א בת-קול, א ג—טלעכע שטים פון בארג חורב: וויי איז צו די מענטשן, וואס באליידיקן די תורה.

ר׳ יונתן לערנט: דער וואס האלט די תורה אין ארימקייט וועט זי קענין האלטן אין רייכקייט, און דער וואס פארלאזט די תורה צוליב רייכקייט וועט זי אמאל מוזן פארלאזן צוליב נויט.

ר׳ יהודה הנשיא האט גיזאגט: אז קינדער טאר מע נישט אוועקנעמין פון לער־נין אפילו דעם בית המקדש אויפצובויען.

דער וואס לערנט מיט דעם אנדערן תורה איז גלייך ווי ער וואלט אים באַ־שאפן.

נייע, דאָס אַלטע בנין גינוי אַדורכצוקוקן און גינוי פעסטצושטעלן, וואו האָבן דאָרט גישטעקט די פעלער און וועלכע סיבות האָבן גיפירט דערצו, אַז דאָס אויסערליך שיינע און גיזונטע בנין זאָל לייכט חרוב ווערן.

לכאורה קען מין דאָך צום אַלטן דרך החינוך גאָר נישט האָבן, ער איז דאָך גיוועזן, דאַכט זיך, גאַנץ שיין און וואויל. יעדער פאָטער האָט גיבראַכט גרויסע קרבנות צוליבן לערנין פון זיינע קינדער. דאָס לערנין ווידער איז גיוועזן אַיבערגיגעבן אין הענט פון מענטשן, וואָס האָבן ממש מקריב גיוועזן זייער גיזונט און זייער לעבן פאַר דער דאָזיקער עבודה. ס־זענען אַרויסגיוואַקסן יידן תלמידי־חכמים, יראי־השם און מושלמים, טא, וואָס וויל מין מער? האָבן מיר דען אַנדערע חינוך־אידעאַלן? צו וואָס נייע שיטות און נייע דרכים? אפשר סתם צוליב מאָדע, צוליב „פּאַרטשריט".

דאָס איז אָבער נאָר די איינע זייט פון דער מטבע. ווי זעט די צווייטע זייט אויס?

די פרומע יידן אין מערב פרעגן אַ האַרבע קשיא. ווי איז דאָס מעגלעך, אַז מענטשן, וואָס זענען אויפגיוואַקסן אין דער פרומער מזרח־יידישער סביבה, אין חדר און אין ביהמ"ד אין די ד' אמות של הלכה, קינדער פון די בעסטע משפחות אין מזרח, ווי איז דאָס מעגלעך, אַז אַזעלכע מענטשן אַריבערקומינ־דיק קיין מערב האָבן גיקענט כמעט איבערנאַכט אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם עול תורה ומצוות, ווערן קלים שבקלים, ווי איז מעגלעך, אַז אַזעלכע מענטשן האָבן זיך אַזוי לייכט גיקאָנט אַנטשליסן מחלל שבת צו זיין, צו עסן טריפות און צו טון אַנדערע עבירות. ווי איז דאָס צו פאַרשטיין, אַז מזרח־יידן, וואָס זענען אַריבערגיקומין קיין מערב נישט אין די יינגע יאָרן און זעגין בעצם רעלי־גיעזע, פרומע מענטשן האָבן נישט גיקענט באַשטיין דעם נסיון פון חילול־שבת און מיט אַן־אומפאַרשטענדלעכער לייכקייט אָנגיהויבן מחלל שבת צו זיין, ווי באַלד זיי האָבן דערוואַרט אַ שטיקל טובה דערפון פאַר זייער גישעפט. וואָס פאַר אַן־אַנדערן תירוץ האָט מין גיקענט גיבן דאַרויף ווי, — אַ חינוך־פעלער.

און אויב זיי האָבן ווייטער גיפרעגט, — און די קשיא קענין מיר מזרח־יידן זיך אַליין אויך פרעגן — ווי איז דאָס צו פאַרשטיין, אַז מענטשן, וואָס זענין אָפּגיזיצן אַ סך יאָרן אין חדר און אין ביהמ"ד, גילערנט פון אין דער פרי ביז אויף דער נאַכט, און דאָס נאָר יידישע זאַכן און פראָפאַן גאָרנישט, ווי איז דאָס צו פאַרשטיין, אַז אַן־אויסגיוויינטלעך גרויסער פּראָצענט פון די דאָזיקע מענטשן זענין פונדעסטוועגן פשוטע עמי־הארצים, אָדער נאָר מכלומרשטע לומדים, וואָס ס־איז באמת נאָר אַ פאַרלייטע עם־הארצות? וואָס פאַר אַן־אַנדערן תירוץ האָט מין גיקענט געבן דאַרויף ווי ווידער — ס־איז אַ פעלער אין חינוך, אין דרך הלימוד.

און ווי האָבן מיר דען צו זוכן די סיבה פון דעם טרויריקן פאַקט, וואָס אַזאַ גרויסער טייל פון אונדזער יוגנט דעזערטירט פונים פראָנט, און אַ גרויסער טייל פון זיי גייט אַריבער אין דער מחנה פון אונדזערע שונאים און ווערן אַזעלכע אויבי ד' ושונאי הדת, ווען נישט אין די חסרונות פון דער שיטה און פונים דרך החינוך?

פון קלענערע פאַקטן, ווי למשל, ווי אַזוי ס־קען גימאָלט זיין, אַז אַן־אמתער פרומער ייד, אַ ת"ח און ירא־שמים זאָל זיין אַ קליינער בעל מידות און אין דברים שבין אדם לחברו זאָלן זיינע מעשים זיין גאָר ווייט פונים דרך התורה,— אַ פאַקט, וואָס איז ליידער נישט זעלטן – וויל איך שוין גאָר נישט רעדן.

אַט אַזוי זעט אויס די צווייטע זייט פון דער מטבע. ווי ליגט אָבער דער חסרון? וואָס פאַר אַ פעלער איז מין באַגאַנגין?

לערנין און חינוך

אַ באַקאַנטער דייטשער פּעדאַגאָג האָט גיזאָגט: „אַ לערער, וואָס גיט דעם קינד בלויז ידיעות, איז אַ בעל־מלאכה, דער לערער אָבער, וואָס איז מחנך דאָס קינד, דער איז אַ קינסטלער". לערנין לחוד און חינוך לחוד. איינס מיטן אַנ־דערן קען מע נישט יוצא זיין. נישט דאָס לערנין קען דערזעצן דעם חינוך און נישט דער חינוך קען דערזעצן דאָס לערנין.

אַט דאָס איז איינס פון די עיקר־פעלערן, וואָס מע האָט פאַרזען ביים אַלטן חינוך־בנין. מעט האָט פאַרנאַכלעסיקט דעם חינוך אויפן קאָנט פון לערנין.

דער דאָזיקער פעלער איז אָבער נישט נאָר אַ חסרון פאַר זיך, נאָר ער האָט גורם גיוועזן נאָך אַ סך אַנדערע פעלער. אַזוי, למשל, ביים זוכן אַ מלמד. דער מלמד האָט נישט גידאַרפט צו זיין אַ מחנך — אַ קינסטלער, — נאָר אַ גוטער קנעלער — אַ בעל מלאכה. דער עיקר איז גיוועזן, ער זאָל קאָנין „אויסשטעלן" אַ יינגל, אַז ער זאָל גוט „נאָכזאָגן" דעם שיעור גמרא. דער ווייטערער פועל יוצא דערפון איז גיוועזן, אַז מלומדות איז גיוועזן אַ לייכטע מלאכה און יע־דער האָט זיך גיקענט דערצו נעמין. אַזוי אַרום איז אַ ייד, וואָס האָט שוין אויסגידינט אַלע ע"ז, גיוועזן אַ סוחר פון כל המינים, אַ שדכן, אַ בדחן און אַ שמש און איז אין יעדן פאַך גיוועזן אַ לא יצלח, איז שליסלעך גיוואָרן אַ מלמד און האָט גיקנעלט. צו דער דאָזיקער מלאכה גרועה האָט אַפילו דער ערגסטער לא יצלח גיטויגט. פאַרשטייט זיך, אַז אַ סך פון די דאָזיקע מענטשן זענין אַליין נישט גיוועזן קיין גרויסע בעלי־מידות און נישט גינוג זיי האָבן נישט מחנך גיוועזן די מידות פונים קינד, האָבן זיי נאָך דאָס גוטע פונים קינד פאַרדאָרבן.

היינט איז אַ חידוש, אַז דאָס שטיקל גמרא, וואָס עפ"י רוב האָט דאָס קינד עס גאָרנישט פאַרשטאַנין — אָדער אַפילו נישט גיטראַכט פאַרשטיין — האָט נישט גיהאַט קיין שום השפעה אויפן קינד אין זיין שייכות צו תורה און מצוות, צו ג–ט און דער וועלט און האָט דאָס קינד נישט צוגיגרייט פאַרן לעבן, ס־זאָל קענין באַשטיין זיינע נסיונות. וואָס פאַר אַן־השגה האָט אַ קינד פון אַזאַ לער־נין גיקאָנט האָבן פון יידישקייט, אַז ער זאָל באמת מיטן גאַנצן האַרצן הענגין אין דעם און זאָל פעיק זיין צו ברענגין דערפאַר קרבנות אין לעבן. האָט אים עמיצער דאָס גיגעבן צו פאַרשטיין, אַז ער זאָל דאָס משיג זיין? זיין גאַנץ יידישקייט איז גיוועזן אַ פועל־יוצא פון דער מורא פאַרן שטעקן. וואָס פאַר אַ וואונדער איז, אַז ער האָט אַראָפּגיוואָרפן דאָס יידישקייט פון זיך ווי אַ שווערע משא גלייך דעם ווי די מורא פאַרן שטעקן האָט אויפגיהערט.

און נישט נאָר די מלמדים זענין באַגאַנגין דעם דאָזיקן פעלער, נאָר אַ גאָר גרויסער טייל פון די עלטערן אויך.

די דאָזיקע פעלער זענין נישט אַזוי מסוכן גיוועזן אין די נאָרמאַלע צייטן, ווי די מענטשן, וואָס זענין לויט דעם דרך נתחזק גיוואָרן, האָבן זיך אויסגילעבט זייערע יאָרן אין אַן־אמת יידישער סביבה, אָן אומגיוויינלעכע נסיונות: אין אַ סביבה, וואו חילול שבת איז גיוועזן אַן־אומגילומפערטע זאַך. טריפות אַפילו נישט בנמצא און פאַר אַנדערע עבירות אויך נישט קיין מעגלעכקייט. אַז דער שטורים איז אָבער גיקומין און האָט די דאָזיקע מענטשן אַרויסגיוואָרפן אין אַן־אַנדערער וועלט אַריין. אין אַ וועלט פון שווערע נסיונות, ווי מע מוז פאַר יידישקייט קעמפן אויף שריט און טריט, ווי שמירת שבת פאַרלאַנגט גרויס מסירת נפש, כשר עסן, טויזנטער טרדות און שוועריקייטן און אַנדערע עבירות וואַלגערן זיך אויף דער גאַס, דאָ האָט זיך אַרויסגיוויזן, וואָס פאַר אַ מסופּנע פעלערן דער דרך החינוך האָט גיהאַט. ס־האָט זיך אַרויסגיוויזן, אַז דאָס גאַנ־צע יידישקייט איז גיוועזן מן השפה ולחוץ, מצות אנשים מלומדה און דער דאָזיקער מענטש האָט נישט גיהאַט קיין שום שטיקל פאַנצער זיך צו באַשיצן אַקייגן די אַטאַקן פונים לעבן און האָט זיך מיט אַ לייכטן האַרץ אונטערגיגעבן.

דאָס זעלבע איז בנוגע די פּאָליטישע נסיונות, וואָס די מאָדערנע וועלט האָט אונדז באַגליקט. דער יינגערער מענטש האָט צו ווייניק השגה פונים אמתן יידישקייט, אַז ער זאָל פאַרשטיין דאָס פוסטקייט און הוילקייט פון די אַלע פראַזן און שלאַג־ווערטער, וואָס הילכן אָפּ אין זיינע אויערן און ער פאַלט לייכט אַ קרבן פאַר די נייע עבודה זרהס.

און מיר קוקן דאָס צו און וואונדערן זיך, דבר שנצטער עליו אותו צדיק יכשל בו זרעוז די עלטערן האָבן אַזויפיל קרבנות גיבראַכט און אַזויפיל כוחות אַוועקגילייגט צו מאַכן זייערע קינדער פאַר יידישע מענטשן און דאָס זענין די פירות פון זייער אַרבעט?

דער אמת איז, אַז דאָ איז גיזאָגט גיוואָרן, כמקולקלים שבהם עשיתם, כמתוקנים שבהם לא עשיתם. מיר האָבן, ווילנדיק און נישק ווילנדיק, גילערנט אַ סך פון די אומות העולם אין גלות. מיר האָבן אָבער גילערנט אַ סך שלעכטס און ווייניק גוטס. גראָד אין דעם ענין חינוך האָבן מיר פאַרזוימט זיך פון זיי אָפּצו־לערנין, וואָלטן מיר דאָס גיטון, וואָלטן מיר גיוועזן גישפּאָרט אַ סך צרות.

מיר וואָלטן גיוועזן גיזען, אַז ס־איז אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאַך, אַז אַ לע־רער מוז זיין איינער פון די פעיקסטע מענטשן, ער מוז פאַרשטיין די נשמה פונים קינד און מוז טאַקע זיין, אין אַ גיוויסער מאָס, אַ קינסטלער. דער לערער מוז — עכ"פ לויטן פאַרלאַנג — זיין אַ בעל־מידות, כדי ער זאָל זיין אַ פאָר־בילד פאַר די תלמידים און טאָר נישט האָבן קיין קופה של שרצים אונטער זיך. מיר וואָלטן גיוועזן גילערנט, אַז לערנין מיט אַ קינד קען מע נישט סתם כמתעסק און בהיסח הדעת, נאָר מע מוז טאַקע האָבן אַ סדר און אַ דרך אין לערנין און מע וואָלט נישט גיוועזן אַזויפיל צייט פאַרבטלט מיט אַזוי ווייניק תועלת. און דער עיקר, מע וואָלט גיוואָר גיוואָרן, אַז לערנין איז נישט דער עיקר, נאָר חינוך איז דער עיקר. (אגב אורחא דאָס פאַרנאַכלעסיקן דעם חינוך־הבנות איז אויך נאָר אַ פועל־יוצא פון דער סברא, אַז חינוך איז נישט נייטיק און לערנין דאַרף דאָך אַ מיידל נישט).

די בעסטע ראי' קען מין זיך נעמין פון די פרומע מערב־יידן. זיי האָבן טאַקע די דאָזיקע פעלער נישט גימאַכט און „דעריבער האָט זייער דרך החינוך — כאָטש זיי לעבן בנוגע יידישקייט אונטער שלעכטע באַדינגונגען — גיבראַכט בעסערע און גילונגענערע פעולות.

די שול און די היים.

ר' שמשון רפאל הירש ז"ל זאָגט: „ווייניק קען אויפטון ביים חינוך די היים אָן דער שול, די שול אָבער אָן די היים קען גאָרנישט אויפטון". אויך דעם אמת האָבן אַ סך עלטערן פאַרזען. זיי האָבן גימיינט, אַז אויך זיי גיבן דאָס קינד איבער דעם מלמד אין די הענט אַריין, קענין זיי זאָגן ברוך שפטרני. אויב דער מלמד איז נאָך אַ גוטער אָדער ס־איז גאָר אַ פרומע שול, דעמלט איז ער דאָך זיכער יוצא און איז פריי פון יעדער השגחה און חינוך.

דער אמת איז אָבער, אַז דער בעסטער לערער און די בעסטע שול קען גאָר נישט אויפטון, אויב די עלטערן אַרביטן נישט אויך פון זייער זייט מיט אַלע כוחות ביים חינוך פונ'ם קינד. און אַז דאָס איז גיזאָגט גיוואָרן אויף גוטע מלמדים מיט גוטע שולן, על אחת כמה וכמה ביי שלעכטע מלמדים און שלעכטע חדרים.

וואָס איז צו טון?

מכלל לאו אתה שומע הן. פונים נעגאַטיוון קען מין דאָס פּאָזיטיווע לייכט אַרויסנעמין, אויב מע וויל באמת, אַז דער נייער חינוך־בנין זאָל זיין גיבויט אויף בעסערע יסודות און זיינע פירות זאָלן בעסער און שענער זיין ווי ביים אַלטן בנין, טא מוז מין שטאַרק אַכטונג גיבן, אַז סע זאָלן זיך דאָ נישט אַריינ־כאַפּן די אַלטע פעלער.

דער ערשטער יסוד איז, צו וויסן, אַז לערנין אָן חינוך איז גאָר נישט ווערט. עס טאָר אַפילו נישט הייסן: „לערנין און חינוך", נאָר „חינוך און לערנין" ווי אונדזערע חז"ל האָבן אונדז אָנגיזאָגט: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. און אַז טאמער פאַרקערט בלייבט מין ביי גאָר נישט.

דער צווייטער עיקר איז אויפצושטעלן אַ שיטה און אַ סדר הלימוד לויט די פרינציפּן פון דער פּעדאַגאָגיע און דער פּסיכאָלאָגיע.

אויב מע וועט אָפּשטעלן די דאָזיקע ביידע תביעות אין דער שפּיץ פונים חינוך, וועט ממילא נישט מעגלעך זיין, אַז ניש טפּעאיקע מענטשן זאָלן זיך נעמין צו חינוך און דער חינוך וועט אויפהערן צו זיין אַ מלאכה גרועה גוט גינוג פאַר יעדן לא יצלח.

אָבער אויך דער חינוך אין דער היים טאָר נישט פאַרנאַכלעסיקט ווערן. פאַרן חינוך אין דער היים איזא בער פאַרהאַנין אַ וויכטיקער תנאי. דער תנאי הייסט: חינוך עצמי. קודם זיך אַליין מחנך זיין. מע טאָר בשום אופן נישט פאַר־לאַנגין פונים קינד, ס־זאָל בעסער זיין, ווי מע איז אַליין. אדרבה, דאָס קינד מוז אין די עלטערן זעען אַ פאָרבילד, וואָס שטייט העכער פון אים און וואָס וועקט אים, זיי ענלעך צו ווערן. מע מוז ווידער וויסן, אַז דאָס אייגינע קינד איז דער שטרענגסטער דיין און זעט אַלע חסרונות פון די עלטערן און מערקט זיי זיך. ס־איז נישטאָ קיין פעלער, וואָס מע קאָן באַהאַלטן פאַרן אייגינים קינד. דאָס נישט אַכטונג געבן אויף זיך האָט נישט ווייניק גורם גיוועזן דעם חורבן פון אונדזער יוגנט. ווי אָפּט הערט מין די יוגנט אונדז פאַרוואַרפן, אַז די פרומע יידן זענין אויך קאַלט און זייער עבודות איז אָן כוונה מן השפה ולחוץ. ווער שמועסט אין ענינים שבין אדם לחבירו האָבן זיי דאָך אוודאי אונדז גינוג פאַרצוואַרפן און נישט צולעצט האָט דאָס נאַכלעסיקייט אין אָרדינונג און ריינקייט פאַרטריבן פון אונדז די יוגנט.

חינוך עצמי איז דעריבער דער וויכטיקסטער תנאי פאַר אַ גוטן חינוך הבנים. די עלטערן מוזן קודם כל זיך אַליין פּרוּוון צו זיי שטייען אויף דער גיהערי־קער הייך הן אין דברים שבין אָדם למקום (דעת), הן אין דברים שבין אָדם לחברו (רחמים) און הן בדברים שבין אָדם לעצמו (תפארת). זיי מוזן צוערשט ביי זיך אַליין אַרביטן, אַז די תורה זאָל שטיין אין דעם מרכז פון זייער לעבן און אַלע זייערע מעשים זאָלן גיטון ווערן עפ"י דרכי התורה. דערנאָך וועט נישט שווער זיין די קינדער צו דערציען צו אמתע יידן און אידעאַלע מענטשן.

ס־איז אפשר נישט קיין צופאַל, וואָס דער חינוך־נומער ווערט גידרוקט אין די עשרת ימי תשובה, וואָרן אונדזער חינוך פּראָבלעם לעזן הייסט תשובה־טון און אַ סך מתקן זיין.

לאָמיר האָפן, אַז נאָך דעם גוטן רצון וועלן אויך קומין מעשים און דאָס שווע־רע חינוך־פּראָגראַם וועט באַלד גיפינין אַ גוטן פּתרון.

שוין אַרויס פון דרוק דאָס צווייטע חלק פונים גרויסן איינציקן אָרטאָ־דאָקסישן לייען־בוך

„יידיש לָשוֹן"

כרעסטאָמאַטיע פאַרן צווייטן און דריטן לערן־יאָר

צוזאַמינגישטעלט און רעדאַקטירט דורך נטע בערלינער און אליעזר שינדלער און אַרויסגיגעבן דורך א. ג. פרידנזאָן.

דאָס צווייטע חלק „יידיש לשון" איז אָריגינעל סיי אין מעטאָד סיי אין תוכן און גישאַפן לשמה פאַר דער בית־יעקב־שול, דורך מענטשן וואָס לעבן אין איר ראשם ורובם.

„יידיש לָשון" ברענגט פראַגמענטן פון די בעסטע ווערק פון אָרטאָ־דאָקסישע שריפטשטעלער צו. אַנד. פון שמואל נאָדלער, ב. מינץ, מרים אולינאָווער, וו. לייכטער, ח. שוואָב א. אַנד. עס נעמט אַרום דאָס בוך: שול־לעבן, יידישע משפחה, קינדער־וועלט, ימים־טובים און יומא־דפּגראַס, צייטן פון יאָר, חיות און באַשעפענישן, דאָס לעבן פון בעלי־מלאָכות און צו אַלץ ספּעציעל גיצייכנטע אילוסטראַציעס פון אַ טאַלאַנטירטן קינסטלער מאָלער.

„יידיש לָשון" ברענגט חוצן עשירותדיקן לייען־מאַטעריאַל אַ פולן קורס, קרוב 30 שיעורים פון אָרטאָגראַפיע און גראַמאַטיק פון יידיש, צו דערלערנין די קינדער גרינג, פּראַקטיש און פונקטלעך דעם אויסלייג פון דר. שלמה בירנבוים, וואָס איז איינגיפירט אין די „בית־יעקב־שולן.

„יידיש לָשון" איז שוין אָנערקענט אין דער אָרטאָדאָקסישער שול־וועלט, אַלס דאָס איינציקע לייען־בוך, וואָס בלויז די נעמין פון די מחברים זענין אַ גינוגנט ערבות פאַרן גוטסקייט פונים בוך.

דאָס בוך האַלט קרוב 10 דרוק־בויגן, עסטעטיש־קינסטלעריש שער־בלאַט.

אַדרעס פון פאַרלאַג „בית יעקב": Red. „BAJS JAKOW", Łódź, Kilińskiego 44, P. K. O. 67.795.

אויך אין דער בית־יעקב־צענטראַלע: Centrala „Bajs Jakow", Kraków, Stanisława 10.

נאָך צו באַקומין דאָס ערשטע באַנד „יידיש לשון", אַלף־בית און לייען־בוך פאַרן ערשטן שול־יאָר.

יעדע לערערן באַקומט אויף פאַרלאַנג צוגישיקט אַ פּראָבע־עקזעמפּלאַר!

צום נייען שול־זמן מוזט איר אומיטום אָנהייבן אַ ברייטע פּראָפּאַגאַנדע פאַרן בית־יעקב־גידאַנק!

דאָס קענט איר אַמבעסטן דערגרייכן דורכן אויסקלעבן אין אַלע בתי־תפלות אונדזער גרויסן פּראָפּאַגאַנדע פּלאַקאַט:

„פאַרשרייבט אייערע קינדער אין בית־יעקב־שול"

10 שטיק קאָסטן 4 גילדן מיט 50 גראָשן. ווייניקער ווי 10 שטיק און אָן געלט פריער אויס ווערט נישט גישיקט. אויף נאָכ־נאַמע גייט צו 2 גילדן צו אַ שיקונג. געלט שיקן P.K.O. 67.795

י. ל. גערשט / וועגן און תכלית פון יידישן חינוך

ווען מיר זוכן מיטלען ווי אזוי אויסצובעסערן דעם מצב פון יידישן חינוך-וועזן אין דער יעצטיקער תקופה, דארף מען דערביי קודם-כל האבן פאר די אויגן דעם אייגנטלעכן, לעצטן תכלית, וואס יעדער יידישער חינוך-מוסד וויל און איז מחויב, מער-ווייניק, צו דערגרייכן, כדי צו קאנען צוקלויבן די פאסנדיקע וועגן און מעטאדן, וואס פירן צו אים אמסייסטן.

דער אייגנטלעכער און לעצטער ציל פון אן-אמת יידישן חינוך דארף און מוז זיין אן ספק דאס אויסשלייפן דאס הארץ און מוח פונים יידישן מענטש, אז ער זאל ראוי זיין צו פארשטיין און פילן אין א וואס גרעסערער מאס זיין צלם אלקימדיקע שייכות צום בורא-עולם און לערנען זיך אין פשטותדיקער רעליגיעזער דביקות צו דערפילן די מצוות התורה אויף אן-אידילין, גלייביקן אופן. די וועגן און ארביטס-פלאנען פון יידישן חינוך דארפן צוליב דעם ווערן אזוי גיקערעוויט, אז זיי זאלן וואס מער דערפירן צו דעם דאזיקן עיקר-ציל זיינים און ווערן כסדר דורך אים באשטימט. די מאס ידיעות פון די א. ג. לימודי קודש און לימודי חול, וואס א יידישע דערציאונגס-אנשטאלט טראגט צו אירע תלמידים דארף דעריבער אויף א קאנסעקוועטן אופן ווערן צוגיקליבן און גיארדנט אין פולן הסכם מיטן אייגנטלעכן הויפט-תכלית פונים יידישן חינוך.

דעם דאזיקן אומבאדינגטן פרינציפ אונטערצוארדנען אפילו אין לימודי קודש דעם קוואנטיטאטיוון סכום ידיעות זייער קוואליטאטיוון מיין און ציל האבן אונדזערע חז"ל פארמולירט אויף פארשידענע אופנים. נעמען מיר, למשל, זייער אזוי בולטן און פיל-זאגנדיקן מאמר: „אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים" (ביים לערנען א סך ווי ביים לערנען ווייניק איז דער עיקר די כוונה לשם שמים). אויב די מצווה פון לימוד התורה איז פארט אזוי שטארק כסדר באטאנט גיווארן דורך אונדזערע חכמים איז עס דערפאר, ווייל „תלמוד גדול שמביא לידי מעשה" (דאס לערנען תורה איז גרויס אין חשיבות, ווייל עס ברענגט צו גוטע מעשים). דער ענטגילטיקער תכלית פון לערנען איז אלזא נישט דאס לערנען אליין, נאר זיין בפועלדיקע אויספירונג און גוטע פארווענדונג אין רעאלן לעבן.

אויב דער דאזיקער פרינציפ איז גיזאגט גיווארן בנוגע לימוד-קודש, ווי דאס לערנען אליין פאר זיך האט אויך א גרויס חשיבות, — טא ווי ווייט דארף ער אלזא אנגיווענדיט ווערן בנוגע די וועלטלעך-פראפאנע לימודים? — מיר דארפן זיך טאקע דעריבער דא גאר נישט ווייניק היטן נישט פארפאלן צו ווערן אין דער משכיליש-היידנישער תאווה זיך צו יאגן אן א שיעור נאך „בילדונג" און „וויסנשאפט" אלס תכלית פאר זיך אליין און נישט אלס מיטל צו דערהויבן דעם מענטשלעכן גייסט אין רעליגיעזער און עטישער הינזיכט. די אנטיידישע משכילים אין פריערדיקן דור האבן זיך מיט אלע כוחות באמיט אויפצובלאזן אין דער יידישער מחנה דעם לייטנשאפטלעכן דראנג נאך דער „השכלה בת השמים", וואס האט מיט איר פארריסענער איינגירעטער כול-יכולדיקער גאווה, דעם מענטש, נישט בלויז דערווייטערט גראד פון הימל, נאר אים אויך טאקי פארטראגן וואס טיפער אינים משכיליש-היידנישן זומפ. מע דארף דורכאויס אפהיטן די גיזונטע יידישע השגה וועגן נשמהדיקער מענטשלעכער השלמה און גדלות און זי נישט פארטוישן מיט א פסיידא-בילדונג, וואס מאכט דעם מענטש אויסערלעך „קלוג" און „גילערנט" אין אינערלעך הויל און פוסט. מע קאן, דאכט זיך, אפט גאנץ לייכט באמערקן ווי גייסטיק-ארימע אדער בכלל נשמה-שטומפיקע מענטשן ברענגט קיין שום גליק נישט דאס דערווערבן זיך א וואס גרעסערע מאס טרוקינע וויסנשאפטלעכע ידיעות. פארקערט, די דאזיקע, זייענדיק אנגיפיקוויט מיט אן-איבערלאסטעטער איבערפלעכלעכער השכלה, וואס זיי האבן נישט באוויזן צו פארדייען און באהערשן מיט זייערע, אינערלעכע גייסטיקע כוחות, ווערן מיט דער צייט פיליסטערישע ציניקער און גאווהדיק-פוסטע שמייכלער, אדער בכלל נאריש-איינגירעטע, „גילערנטע" בטלנים.

מע דארף אבער פון דער צווייטער זייט כלל נישט מורא האבן אריינצונעמען אין אן-ענטשפרעכנדער מאס דעם לימוד פון דער פאזיטיווער וויסנשאפט אין אונדזערע חינוך-אנשטאלטן. דער אביעקטיווער תמצית פון די פאזיטיווע וויסנשאפטן איז דאך פאר זיך, באמת, אזא מין פארעווער רוי-שטאף. דער שעדלעכער איינפלוס זייערער, וואס האט זיך גיוויסערמאסן ארויסגיוויזן אין דער פראקטיק איז גיווען אין דער אמת נאר א פועל יוצא פון דער אפיקורסיש-משכילישער באלייכטונג, אין וועלכער זיי זענען גיווארן קאמענטירט. די אויפגאבע פון יידישן חינוך דארף זיין איינצופאסן, אויף וויפל ס'איז מעגלעך די ממשותדיקע רעזולטאטן פון דער פאזיטיווער וויסנשאפט אין א ספעציפיש-יידישער ראם און זיי לאזן לערנען יידישע קינדער אין א פאסיקער, „יידיש-רעליגיעזער אטמאספער. אפילו די אפיציעל-הייליקע כתבי-הקודש, ווען זיי ווערן גילערנט אין א גישט-רעליגיעזער שול דורך משכילישע פראפאגין פון „צישא" אדער „תרבות", וואס זענען טויב פאר אייביקייטס-אקארדן, וואס שלאגן ארויס פון די פארבארגינע טיפענישן פון די דאזיקע ספרים, ווערן דאך אויך אזוי משונהדיק ענטארטיט און פארקריפלט, אז ס'וואלט פאר זיי שוין גיווען ס-גרעסטע גליק, ווען זיי וואלטן אין גאנצן דארט אויסגימיטן גיווארן. פון דער צווייטער זייט ווידער גיפינען מיר דען נישט אין דער-גמרא און אנדערע יידישע ספרים גרעסערע סכומען ידיעות פון פארשידענע צווייגן פון דער אלגימיינער וויסנשאפט, וואס איז פארט אזוי פשוט און נאטירלעך, דערפאר, ווייל זייער היקף און אטמאספער זענען דורכאויס אמת-יידישע. נישט דער פאזיטיווער כמות פון דער ממשותדיקער אלגימיינער וויסנשאפט איז אין דער אמתן דאמינירנד בנוגע איר השפעה אויף דער וועלט-השקפה פון מענטש, נייערט איר איכותדיקער פראגמאטיזם און ספעציפיש-אינערלעכע אויסטייטשונג.

אבער מע דארף נישט מיינען, אז אזא מין יידיש-איכותדיקע באארבעטונג אין לימוד פון דער אלגימיינער וויסנשאפט איז צו זוכן דער עיקר אין צו דעם צוועק פאסיקע לערן-און לייען-ביכער. אויך דער צוקלייב פון לערערס פאר דעם דאזיקן לימוד מוז אומבאדינגט זיין אין הסכם מיט די אייגנטלעכע צילן פונים יידיש-רעליגיעזן חינוך. מיר מוזן זיך איינמאל פאר אלע מאל באפרייען פון דעם משונהדיקן דואליזם, וואס הערשט אזוי איינגיווארצלט אין אונדזערע מוסדות החינוך, אז אין קעגנזאץ צו די לערערס פון די אפיציעלע לימודי קודש, זענען די לערערס פון לימודי חול גאנץ אפט אויסגישפראכינע פארגויאישטע אפיקורסים און שונאים פון יידישקייט במעשה און במחשבה. ס'איז דאך קיין שום ספק נישט, אז הארמאניע און שלימותדיקייט זענען אין דערציאונגס-ענינים פון די חשובסטע נויטווענדיקייטן, וואס פארהיטן פון גייסטיקער צושפאלטנקייט און השפעה-פארקריפלונג פון דערצויגינים. די יידיש-נעגאטיווע פערזענלעכקייט פון לערער מוז אבער באוואוסט אדער אומבאוואוסט, איבערלאזן אויפן תלמיד אזא מין אומגיווינטשינים רושם, וואס לאזט זיך נישט אזוי לייכט שפעטער באזייטיקן. דער פון יידישקייט אויסגיהוילטער לערער ווירקט, אפילו נישט-ווילנדיק, לרעה מיט זיין „גיבילדעטער", אויטאריטעט אויף דער אינערלעך-גייסטיקער גישטאלטונג פון זיין פרומען תלמיד.

אבער מע דארף גידענקן, אז אויך די לערערס פון לימודי קודש מוזן אומבאדינגט ראוי זיין קוואליטאטיוו צו זייער הייליקער און העכסט-פאראנטווארטלעכער דערציאונגס-ראל. ס-דארף נישט גינוג זיין פאר א מלמד פון יידישע לימודים ווען ער באזיצט, מער-ווייניק דעם קוואנטיטאטיוו-נייטיקן סכום ידיעות אינים באטרעפנדן לערן-מקצוע. א לערער פון יידישע לימודים מוז אומבאדינגט זיך אויסצייכענען מיט א טיפער און פלאמיקער רעליגיעזער הכרה און הרגשה, וועלכע ער זאל זיך באמיען איבערצופלאנצן אין הארץ און מוח פונים תלמיד. ער דארף אליין טיף משיג זיין און פילן דעם איכותדיקן מיין פון יהדות און מאור שבתורה, כדי דאס דערנאך איבערצוגעבן דעם יידישן תלמיד וואס ער גייט דערציען. מהאי טעמא, פארשטייט זיך אויך, אז די דאזיקע דערהויבינע יידישקייט פון מחנך, טאר זיך נישט באגרעניצן אין קרייז פון בלויזן טראכטן און פילן, נאר זי מוז זיך אויך, מער-ווייניק, בולט אפשפיגלען אין זיין פריוואטן רעאלן לעבן. אויף אזא אופן וועט ער משפיע זיין אויפן תלמיד, נישט נאר מיטן באטרעפנדן לערן-געגנשטאנד, נאר אויך מיט זיין אינדיווידועלער פערזענלעכקייט, דינענדיק אלס לעבעדיקער ביישפיל פון גילייטערטער און איידעלער יידישער איפפירונג. פאר אונדזערע אויגן דארפן דא שוועבן די אידעאלע, קרישטאל-ריינע גישטאלטן פון די ראשי ישיבות, און מחנכים אין אונדזערע אמאליקע גרויסע חינוך-מוסדות, וואס האבן פאראייניקט אין זיך הויכע למדנות מיט אומגיווענלעכער נשמה-גרויסקייט און באצויבערנדיקע מידות טובות.

צו דעם צוועק איז טאקע אומבאדינגט נייטיק צו מאביליזירן פאר דער יידישער חינוך-ארביט די בעסטע און פרוכבארסטע כוחות, וואס דער רעליגיעז-יידישער כלל פארמאגט. ס'דארף ווערן דער גרעסטער אידעאליסטישער כבוד דאס ווידמענען זיך אזא דאנקבארע מלאכת הקודש, וועמענס גוטע פירות אליין זענען מסוגל צו געבן די גרעסטע אידעאלע באפרידיקונג.

אמת, די אלע תיקונים אדורכצופירן בפועל, איז אוודאי כלל נישט לייכט. גידענקענדיק אבער, אז דא גייט עס וועגן גאנצן יידישן קיום — טא דארפן, דאכט זיך, אפילו די גרעסטע אנשטרענגונגען נישט זיין צו שווער.

די דערציאונג פון די יידישע עלטערן

פון הרב טובי' הארוויץ

עס ווערט אזוי פיל גירעט וועגן אונדזער קינדער-דערציאונג און נישט קוקנדיק אויף אלע שוועריקייטן, וואס שטייען אונדז אויפן וועג, נישט קוקנדיק אויף די שווערע מאטעריעלע נויט, האבן מיר זיך דאך דערשלאגן צו א שטיקל לייטיש ארטאדאקסיש דערציאונגס-סיסטעם פאר אונדזערע זין און טעכטער. אין א גאנץ שנעלער צייט האבן מיר די אלטע פארנאכלעסיקונג פונים חינוך, כמעט, אפגישאפט פון די ארטאדאקסישע רייען. זייער פיל איז פראקטיש גילייסטעט גיווארן דורך די אגודה-גרופן אין אלע שטעט און שטעטלעך. אבער נאך מער איז פסיכאלאגיש גילייסטעט גיווארן. עס איז גישאפן גיווארן א גיזונטערע איינשטעלונג פון דער פוילישער ארטאדאקסיע לגבי דעם חינוך הבנים והבנות. כמעט, יעדער ארטאדאקסישער ייד ווייסט שוין, אז אינים גילונגין דעם חינוך פון זיינע קינדער איז אפהענגיק זיין גאנץ לעבנס-גליק, דאס גליק פון פאמיליע-לעבן און ווען דאס זאל אים, חלילה נישט גילונגין, איז אן-עבירה זיין גאנצע הארמאניע אויפן גיביט פון עקנאמישן לעבן. די הכרה וואס איז יעדנפאלס נאך נישט ביי אלע קרייזן אויך פארוואנדלט גיווארן אין מעשים איז שוין א גיזונטע דערשיינונג און דאס איז זיכער א היסטארישע לייסטונג פון דער אגודה, די ארגאניזירטע ארטאדאקסיע.

דאס אלץ וואס ווערט אבער אזוי פיל גירעט און פיל אויך גיטון אויפן חינוך-גיביט, באציט זיך נאר בנוגע דעם שול-חינוך, בנוגע דער שאפונג פון חדרים, תלמוד תורהס און בית-יעקב-שולן. עס ווערט אבער, לפי-הערך ווייניק וואס גיטון פאר דעם טייל פון דערציאונג, וואס איז נוגע דער אטמאספערע, די סביבה פון דער יוגנט און, כמעט, גאר נישט פאר דער דערציאונג פונים קינד אין דער היים, אין עלטערן-הויז, ווייל די דערציאונג פונים קינד און זיין גאנצער כאראקטער בילדונג איז בעיקר — לויט ווי די גרעסטע פעדאגאגישע גילערנטע באהויפטן — אין דער היים, אינים עלטערן הויז, דערנאך קומט זייער פיל אין באטראכט די גיזעלשאפט, אין וועלכער דאס קינד פארקערט, די אטמאספערע פון זיין גיזעלשאפטלעכן לעבן און ערשט אין דער דריטער ריי קומט די שול אין באטראכט.

יידישע עלטערן!

זאל אייער קינד קיינמאל נישט זעען די פירונג אין שטוב, אין סתירה צו דעם, וואס מע לערנט עס אין דער רעליגיעזער שול!

אויב וועגן דער אטמאספערע איז דאך שוין א ביסל גיזארגט: די „פרחי אגודת ישראל", די „בנות אגודת ישראל", „צעירי אגודת ישראל", איז מכוח דער היים-דערציאונג גארנישט גישען.

די ארטאדאקסישע עלטערן האבן קיינמאל נישט גיוואוסט, אז זייערע קליינע קינדער זענען נישט שולדיק, אז זיי זענען שלעכט, אדער פאלגן נישט, אדער פארנאכלעסיקן דאווינען און לערנען, אז זיי רעדן מיאוסע ווערטער א. אז. וו. מער שולדיק אין דעם זענען זיי אליין, וואס זיי זענען נישט פארזיכטיק מיט זייערע ווערטער און מעשים ביי זיך אין שטוב, וואס דער „שויתי לנגדי תמיד" ווערט ליידער אויך ביי די ארטאדאקסן דורך דעם פארנאגט-זיין אין משא-ומתן און אנדערע דאגות, שטארק פארנאכלעסיקט.

די קינדער-נשמה איז עמפפענגלעך פאר יעדן שארך, פאר יעדער באוועגונג, וואס גישעט אין שטוב. א מחלוקה אין שטוב, מיאוסע ווערטער, זידלערייען און אנדערע נישט פארזיכטיקע דבורים אין שטוב צווישן דער פאמיליע, זענען ווי סם פאר דער קינדער-נשמה. דאס קינד דארף נישט פיל אויסגינארט ווערן, עס דארף טאטע-מאמע נישט כאפן ביי קיין ליגנט, אז עס כאפט ביי א ליגן, פארלירט עס דעם דרך-ארץ. מע דארף א קינד נישט שטראפן בחנם און דאס קינד דארף וויסן פאר וואס מע שטראפט עס, נישט זיך פארלאזן, אז דאס קינד ווייסט שוין. דאס קינד פילט זיך קיינמאל נישט שולדיק, עס טוט וואס זיין מהות פאדערט פון אים. עס מוז ביי דער שטראף—ווען עס איז שוין אומבאדינגט נייטיק שטראף—אויפגיקלערט ווערן, אז דאס איז פאר דער שלעכטער אויפפירונג און אז די אויפפירונג איז פאר דעם טון דאס שלעכטס... מע דארף א קינד ענטפערן אויף א פראגע, אפילו ווען זי איז נאריש, מע דארף דעם קינד נאר אויפקלערן, אז דאס איז נישט קיין קלוגע פראגע. די עלטערן דארפן דעם קינד צוהעלפן ביי גיוויסע קינדישע פארלאנגין אדער שפילערייען פון די קינדער. דערמיט שאפן זיי זיך ליבע און אכטונג. א קינד אין די יארן וואס עס דארף זיך שפילן, איז שפילן זייער גיוואונטשן, ווער שמועסט, אז מ'טאר נישט שטערן דעם קינד און בארבאריש, אים, זיינע אומשולדיקע און רייפע פאנטאזיעס צושטערן.

דאס איז נאר ראשי דברים אלס ביישפילן ווי אזוי עלטערן דארפן זיך פירן מיט זייערע קינדער אין דער היים. און דאס איז איינס פון די הויפט יסודות פון דער דערציאונג פון אונדזער יוגנט. וואס, אז דער יסוד איז א וואקלדיקער פאלט חלילה דער גאנצער בנין פון אונדזער חינוך-סיסטעם אויך. מע קאן אלזא די פראגע פון פארברייטן די עלטערן פאר דעם דאזיקן עיקר העיקרים פון די פעדאגאגן, נישט אויסשליסן פון גאנצן קאמפלעקס פון אונדזערע חינוך-פראבלעמען.

פארשידענע אנשטרענגונגען און איניציאטיוו אויף דעם גיביט איז זייער גיוואונטשן.

פארלויפיק באגניג איך מיך מיט דעם. פארשלאג, אז ס'זאל גימאכט ווערן דורך די צענטראלע, חינוך שטעלן פון דער אגודה, דער ערשטער שריט פאר עלטערן דערציאונג. מיט דעם וואס עס זאל אין יעדער שטאט, ביי יעדער שול פאראנשטאלטעט ווערן פון צייט צו צייט קורסן פאר טאטיס דורך די מענלעכע שול-לייטונג און קורסן פאר מאמיס דורך די בית-יעקב-שול-לייטונגין. די קורסן דארפן פארקומען אין פארים פון רעפעראטן מיט הילף פון ביישפילן פונים לעבן און פון אויטאריטעטע יידישע מקורים.

מרים טויבע / דער אמתער לערער

עס קומען מיר אויסן רעיון די פארשידענע טיפן פון לערערס, וועלכע מע טרעפט היינט אין מאנכע שטעט. לערערס, וועלכע האבן זיך גינומען צו זייער בארוף אויסשליסלעך, כדי צו האבן א קוואל פון געלט-פארדינסט.

איך וויל זיך דא ארויסזאגן, וואס דארף דער לערער זיין, כדי צו קאנען טאקע זיין פאראנטווארטלעכע אויפגאבע אמתדיק און ערלעך דערפילן.

מיר ווייסן, אז פאר אלץ מוז די פערזענלעכע אויפירונג פונים לערער אפגיהיטן ווערן, און דערצו מוז ער באזיצן ערנסטן ווילן און פאכמענישע פעאיקייטן.

ע ר נ ס ט ע ר ו ו י ל ן.

עס איז א באקאנטע זאך, אז מיר רעדן נישט גערן וועגן זאכן, וועלכע זענען אונדז גלייכגילטיק, מיט מענטשן, וועלכע אינטערסירן אונדז גארנישט. מיר קאנען נישט רעדן, ווען אונדזער גידאנק דריקט זארג און עג"נ, פון וואס מיר קאנען נישט פארגעסן אויף א ווײלע.

אין דעם פאל, ווען א לערער גייט אריין אין קלאס נישט גערן, פארזארגט, דענערווירט, שאפט אים די ארביט מיט די קינדער נישט נאר אן-הנאה ווי עס דארף צו זיין, נאר פארקערט, עס שווערט אים ווי די גרעסטע משא, עס רעגט אים אויף, עס פייניקט אים און דער שלעכטער הומאר זיינער טראגט זיך איבער אויפן לערנען און אויף זיין גאנצער באציאונג צו די קינדער אין קלאס.

דער לערער מוז תמיד ערנסט, רואיק און פרייליך אריינגיין אין קלאס, דאדורך טראגט ער מיט זיך אריין דעם ערנסטן ווילן צו לעבנסלוסטיקער ארביט.

דען אלץ ווענדט זיך אין זיין שטימונג.

עס שטעלט זיך אבער די פראגע: ווי קומט מען דערצו? דער גוטער הומאר איז דאך נישט אפהענגיק פון אונדז נאר פון די לעבנס-אומשטענדן, וועלכע מיידן נישט קיינעם און טאקע אויך נישט דעם לערער.

יא, אמת. ווען אבער דער לערער וויל גוט דערפילן זיין אויפגאבע, באמיט ער זיך צו באהערשן די אומגינסטיקע אומשטענדן. און דא ווייזט זיך ארויס די שטארקייט פון זיין כאראקטער, די מאראלישע ווערט פון מענטש, וועלכער דערהייבט אויך זיין פעדאגאגישן חשיבות.

איבערלאסטן זיך מיט ארביט, שלעכטע מאטעריעלע באדינגונגען דערדריקן דעם לערער, שאפן אפט די נישט-גיוואונטשטע שטימונג אין דער צייט פון זיי לעקציעס. אבער אן ספק שאפן עס אויך די סיבות, וועלכע ווארצלען אין אים

ישעי' כלאדניק

לאמיר זיך גוט פאַרטראַכטן

וחי' אמונת עתיך חסן ישועת חכמה ודעת יראת ה' היא אוצרו (ישעי' ל"ג)

גיוויס איז דאָס אַ הערלעכע דערשיינונג, אַן־אויסגאַבע, וואָס זאָל זיין ספּעציעל געווידמעט דעם אָנגיווייטיקטן חינוך־פּראָבלעם ביי אונדז.

אבער דאָ שטעלט זיך די פראַגע, צי וועט שוין אויף דעם אָרט אָלזייטיק דאָס ברענינדיקע פּראָבלעם באַהאַנדלט ווערן, אָן פחד, אָן מורא? ווייל מע טאָר דאָך ביי אונדז נישט אַרויסזאָגן אַן־ערנסט און אמתדיק וואָרט, ווי אָנגיווייטיקט דאָס זאָל נישט זיין...

דער חינוך מוז ראַדיקאַל אויסגיבעסערט ווערן און וואָס שנעלער, מע גייט ביי אונדז אַרום מיט אַ גימאַכטן גדלות, אַז עס איז שוין אַ סך אויפגיטון גיוואָרן: מיר האָבן דאָך עפּיס מוסטער־חדרים, רעליגיעזע טעכטער־שולן אאַ"וו. אבער לאָמיר זיך נישט נאַרן, לאָמיר זיך ערנסט פאַרטראַכטן. מיין פעסטע איבערצייגונג איז, אַז אַ גאַנץ קליינער פּראָצענט וואָס פאַרלאָזן די רעליגיעזע חינוך־אַנשטאַלטן זענען גאַנצע יידן, מיט רעליגיעזן עקסטאַז, מיט הויכער פעסטער ריינער אמונה. גאַנץ וויניק וואָס, ווייסן פון ראשית חכמה יראת ה', ביי פיל פון זיי זענען דאָס דאַווענען, דאָס לערנען, מקיים זיין מצוות, נאָר אַלס מצוות אנשים מלומדה.

וואָס ווייסן די אַלע תלמידים ותלמידות, פון התגלות על הר סיני, וואָס ווייסן זיי פון דער הויכער אייביקער לערע פון די הייליקע נביאים, פון אנשי כנסת הגדולה. פון תנאים, ומוראים, גאונים, ר' יהודה הלוי, רש"י, אבן עזרא, רמב"ם, רמב"ן, גדולי הקבלה והחסידות א. א. וו. פון דעם אַלעם ווייסן זיי גאַנץ וויניק—צי קאָן אַזאַ תלמיד [אַ קאַפּיטל תנ"ך, אַ פרשה חומש מיט רש"י גרינטלעך — צי ווייסן זיי פון די אַלע הייליקע היסטאָרישע איבערלעבונגען פון די גרויסע מסירת נפשן, פון די פייערלעכע קידוש־השמס?

ווי איז דער צדה לדרך? דער גייסטיקער באַגאַזש, וואָס אַזאַ תלמיד און תלמידה נעמען מיט אין דער היינטיקער אויפטרייסלינדער צושטערנדער אפיקורסישער צייט, וואָס זאָל קאָנען מיט שטאָלץ מיט ווירדע אָפּוואַרפן די אַלע גיפערלעכע פיילן, וואָס ווערן אין זיי, און נאָר אין זיי, אין דער רעליגיעזער יוגנט גיצילט?

וואָס זאָלן מיר זיך נאַרן? וויפל עזות און אומטאַקטישקייט, בטלנות, ווילדקייט, וויפל מידות מגינות—האט זיך ליידער אַריינגיכאַפּט צווישן אַ סך פון אונדז? און וואו איז דער אויסוועג? יאַ, ראַדיקאַל מוז אויסגיבעסערט ווערן. דער גאַנצער סדר הלימוד, עס מוז פיל אַכט גילייגט ווערן צו לערנען אויף אַ ברייטן אופן די יסודי הדת, עס מוז פיל גילערנט ווערן די כתבי הקודש, מיט מפורשים ווי רש"י, רמב"ן, מלבים א. אַ. וו. ביי דעם ברייטן אַרומנעמען דעם לימוד פון ים התלמוד, מוז דערביי גילערנט ווערן די שלשה עשר עיקרים. שמונה פרקים לרמב"ם, חובת הלבבות, מסילת ישרים, — דער מעמד הר סיני מיט דער גרויסער התגלות מוז פיל, גאָר פיל אַכט גילייגט ווערן, דאָס קינד זאָל באַלד פון די יינגע יאָרן אָן באַקומען דאָס באַוואוסטזיין. מיט די הויכע דערקלערונגען פון אונדזערע הייליקע ספרים, און זאָל דערקענען דעם בורא יחיד און וויסן ווער עס איז דער נותן התורה, וויסן וואָס עס איז תורה מן השמים, וויסן וואָס עס איז אונדזער גאַנץ נשמה־לעבן.

דאָס אַלץ מוז גיטון ווערן פון ריכטיקע פעדאַגאָגן, וואָס זאָלן זיין מומחים אויף דעם גיביט. אבער דורכאויס ריינע און אמתע מענטשן, ערלעכע, יראי א' אנשי אמת, וואָס מע זאָל זיי קאָנען אָנפאַרטרויען דאָס קינד, וואָס איז די צוקונפט פון פאָלק.

אבער דאָ הייבט זיך אָן דאָס אָנגיווייטיקסטע, ווער זאָלן זיין די בויער, די שעפער, די לערער? דער טיפּ פון מלומדת מוז אַן־אַנדער כאַראַקטער באַקומען.

מיר רעדן שוין לאַנג פון אַזאַ סעמינאַר, וואָס זאָל אַרויסגעבן דעם נייעם טיפּ רעליגיעזן פעדאַגאָג — אבער מיר וועלן מוזן דאָרטן שיקן נאָך שטרענגער קאָנטראָל, די איידלסטע, די גאָטס־פאַרכטיקסטע, מיט זייערע אויפריכטיקע באַגייסטערטע באַציאונג צו אונדזערע הייליקע קנינים, און דאָס מין מלמד, מלומדת, זאָל אָננעמען אַן־אַנדערן פאַרים, נישט אַ ליאַדע שלימזל, אַ טויגינישט וואָס איז אַ לא יצלח לכל מלאכה, זאָל אים אָנגיטרויט ווערן די יידישע צוקונפט. דאָס קינד — נאָר דאָס איידלסטע, דאָס פיינסטע, דאָס פעיקסטע, דאָס ערלעכסטע מיטן שטאַרקסטן רעליגיעזן עקסטאַז. אַט דער מוז באַקומען דאָס באַוואוסטזיין, אַז דאָס פאַך איז דאָס העכסטע. דאָס אידעאַלסטע, בכּבודיקסטע ביי אונדז. נישט ערגער חלילה ווי אַ פּראָפעסאָר. וואָס האַלט זיינע פאַרטראַגען אין אוניווערזיטעט, און דאָ האַלט ער זיינע פאַרטראָגן אין יידישן לערן־מוסד.

אבער וואָס דאַרפן מיר צו דעם טון? יאַ, כדי אַז אַזעלכע יינגע לייט זאָלן קאָנען זעען אַז די באַציאונג פון די גיזעלשאַפט צו זיי איז אַ וואַרימע, מיט פיל ליבע און איבערגיגעבנהייט, מוזן אויך אונדזערע רביים, אונדזערע גבירים, ווען זיי וועלן נעמען אַן־איידים, אַ שניר פאַר זייערע קינדער מוזן זיי אַמערשטן נאָר פון די נייע רעליגיעזע דערציער נעמען... זיי זאָלן וויסן אַז זיי געבן פאַר זייערע טעכטער און זין, איידימס און שנירן, דאָס איידלסטע. — — אַנשטאָט וואָס אונדזערע פיל רעליג. גבירים נעמען חתנים דאָקטוירים פאַר זייערע טעכטער, זאָלן זיי נעמען פון דער דאָזיקער רעליגיעזער אינטעליגענץ — ווען מיר וועלן זעען אַזאַ באַציאונג פון די רביים, פון די גבירים, וועט דעמלט דאָס פאַך אויפהערן צו זיין מיט חרפה, נאָר פאַרקערט, נישט ערגער ווי צו זיין אַ פרייער אינטעליגענט מיט אַ פּראָפעסיע פון דאָקטאָר, אינזשיניער. עס וועט זיך צוריק איינבילדן דער גידאַנק, אַז אַט דער רעליגיעזער אינטעליגענט מיט זיין פעדאַגאָגישן פאַך, איז דער אידעאַלסטער, וואָס שטייט פיל העכער ווי די אַלע פרייע אינטעליגענטן — דעמלט וועלן אויך אונדזערע רביים, רבנים, גבירים, זייערע קינדער אויך לאָזן שטודירן אַלס רעליגיעזע דערציער, עס וועט דעמלט ווערן דאָס וויכטיקסטע, דאָס אידעאַלסטע פאַך אין פאָלק. עס וועט זיין דאָס בכּבודיקסטע — ווען? ווען אין די באַציאונג פון די גיזעלשאַפט, פון די רעליג. אויטאָריטעטן, פון די גבירים, וועט אַריין אַזאַ ראַדיקאַלע ענדערונג...

א, ווען אַזעלכע ראַדיקאַלע ענדערונגען עס וועלן אַריינקומען צו אונדז, הן אויף דעם חינוך גיביט, הן אויף דער באַציאונג צו די דערציער, צו וועמען מיר טרויען אָן אונדזער צוקונפט, ווען מיר וועלן האָבן ערלעכע לערער מיט גרויסער רעליגיעזער פעדאַגאָגישער באַוואוסטזיין, און מיר וועלן שטאָלצירן צו האָבן יעדער אין זיינע אייגינע רייען אַזאַ מחנך, א, דעמלט וועט קלאַסאַלעס גישאַפן ווערן, פאַר דעם נידערשלאָגינים אויסגימאַטערטן פאָלק, און מיר וועלן האָבן אַ שטאָלצע צוקונפטיקע יוגנט פאַרן רום פון ישראל סבא. באַלד פון דער יוגנט אָן וועלן זיי זיין המכיר את בורא, באַוואוסטזיניק זיין וואָס איז גאָט, וואָס איז תורה, וואָס איז ריינער אמונה, וואָס איז אונדזער הייליק שליחות, דאָס וועט ברענגען צום באַוואוסטזיין. כי עם קדוש אתה —בך בחר לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה — — אבער לאָמיר זיך פריער גוט פאַרטראַכטן.

אַליין, דהיינו: דאָס נישט זיין דורכגינומען מיט ליבע צום לערער־באַרוף. דאָס נישט באַזיצן ליבע צו וויסנשאַפט, דאָס נישט באַזיצן ליבע צום קינד, מיט איין וואָרט: דאָס טרוקנקייט און קאַלטקייט פון האַרץ, וואָס איז נישט פעאיק מער צו ליבן ווי זיך אַליין.

ווער עס טרעט צו צו דער לערער־אַרביט אָן מינדעסטן האַרץ־פאַרלאַנג און ער האַלט זי אויסשליסלעך פאַר אַ קוואַל פון געלט־פאַרדינסט, דער וועט קיין גוטער לערער קיינמאָל נישט זיין, ווייל „דער שילער מוז זיין מיטן געגנשטאַנד פון די לעקציע אינטעריסירט און דער לערער דורכגידרונגין".

דער לערער טאָר אַלזאָ ביי זיין אַרביט נישט פאַרגעסן זיך אויסצובילדן און אויסצואיידלין זיין כאַראַקטער, וועקן אין זיך טיפע ליבע וואָס ער גיט איבער דעם קליינים עולם, זיי צו לערנען און צוגרייטן זיי צום לעבן.

נאָר די ליבע צו דער אַרביט קאָן אים געבן הצלחה אין זיין עבודת הקודש.

די דאזיקע ליבע הייסט אים פאַרגעסן אויף די שוועל פון קלאַס, אַלע זיינע זאָרגן און פערזענלעכע ענמת נפשן, די ליבע צום לימוד גיט לעבן און וואַרימקייט אַפילו די לימודים וואָס האָבן נאָר אַ טרוקינים שטאָף.

און אט די ליבע איז דאָס איינציקע מיטל, וואָס קאָן שאַפן די גיהעריקע באַציאונג צווישן לערער און שילער.

אויטאָריטעט מוז זיך דער לערער דערווערבן ביי די שילער און ווען ער האט עס זיך קונה גיווען, דאַן וועט קיין שילער זיך נישט דערלויבן אויף קיין שום זאַך קייגן לערער און תמיד זיך צופּאַסן צו זיינע פאַרלאַנגין און וועט פאַרדינען גירופן צו ווערן מיט דעם נאָמען לערער!

מאיר שוואַרצמאַן

לאה האַלפּערן — די יונגע קינסטלערן

ווייל באַלערנד וועט עס זיין פאַר אונדזערע שוועסטערן אין מזרח מיין גי־שפּרעך מיט דער אָרט. יינגע קינסטלערן לאה האַלפּערן פון אַמסטערדאַם.

שוין דערפאַר אַליין צו באַווייזן דעם דעם איינגירעטן טעות און נאַרישער באַהויפּטונג פון פיל פון אונדזערע שוועסטערן אין מזרח, אַז ס־איז שווער — אבער ווי פיל גייען נאָך ווייטער און זאָגן, אַז עס איז אוממעגלעך — פאַר אַ שטרענג רעליגיעז־יידישער טאָכטער צו פאַרנעמען אַן־אָנגיזעען אָרט צווישן דער שטודירנדער און קינסטלער־קרייזן.

דאָס איינערעדיניש און פאַלשע איינבילדונג האט פאַראורזאַכט, אַז טויזנטער פון אונדזערע שוועסטערן, וועלכע האָבן נאָר איבערגיטרעטן די שוועל פון וויסנשאַפט און קונסט־טעמפל, אויף וועלכן גיביט עס זאָל נישט זיין, האָבן זיי דאָס ערשטע פאַרלאָזט זייער אמונה און טראַדיציע, נישט ווייל עס האט זיי וו'ער גינייט דערצו, אבער דאָס וויסנשאַפט אדער קונסט־גיביט האט עס פון זיי אַזוי פאַרלאַנגט, ניין, עס האט זיך זיי נאָר אַזוי גידאַכט. ווי פּאַסט דען עס, אַז די שטודירנדע, די „אויפגיקלערטע", די „פּאַסטעמפּאַווע", וועלכע פאַרקערט אין אַ בעסערער גיזעלשאַפט, זאָל זיין רעליגיעז היטן שבת, וואַשן זיך צום עסן און דערנאָך בענטשן. פון זאָגן קריאת שמע אדער דאַווענען, דאָס וואָלט דאָך לויט זייער מיינונג און אויפפאַסונג גיוועזן אַ שטערונג צו איר אַנטוויקלונג און צו איר פאַרשטענדיניש און פעיקייט צו דער קולטור, אדער צו דער קונסט...

עס איז דעריבער נוצלעך פאַר דער יינגער פרויען־באַוועגונג אין מזרח זיך צו באַקענען מיט פאַרשידינע פרויען־קינסטלער און בכלל אָנגיזעענע פרויען־טיפּן פון מערב, וועלכע פאַרנעמען אַ זער חשוב אָרט אין דער בעסערער גיזעלשאַפט פון דער וויסנשאַפט און קונסט און דאָך זענען זיי שטרענג טראַדיציאָנעל און רעליגיעז.

איך האָב דעריבער אויסגינוצט דאָס גילעגנהייט פון מיין ווייל'ן אין אַמסטערדאַם און אויפגיכאַפּט פאַרשידינע עפּיזאָדן און פאַקטן, נאָכדערציילט פון פאַרשידינע מענטשן וועגן דער יינגער אָרטאָדאָקסישער קינסטלערן לאה האַלפּערן. דערנאָך ערשט האָב איך זיך באַקאַנט מיט איר קונסט־אַרביט. איך האָב באַזוכט איר' אינסטיטוט און באַטראַכט איר וואַרשטאַט, אירע אויסאַרבּיטונגין און צום סוף גיכאַפּט מיט איר אַ קורצן שמועס. Ceramiek (צעראַמיק אדער קעראַמיק) דאָס איז די ערשטע קונסט אויסאַרבּיטונגין פון יענע אוראַלטע פעלקער, זייער גאַנצער נשמה האָבן די קינסטלער פון יענע צייטן אַריינגילייגט אין פאַרשידינע ערדינע כּלים. יענע כּלי־חרס זענין דאָס גיוועזן דער גראַד־מעסטער, אויף וואָס פאַר אַ הויכער מדרגה אין דער קונסט־אַנטוויקלונג דאָס אדער יענץ פאָלק איז גישטאַנין.

נאָך היינט גראָבן פאַרשידינע אַרכעאָלאָגן אויף פאַרשידינע היסטאָרישע מקומות צו גיפינין שיריים פון יענע אוראַלטע צייטן. פון יעדן גיפונינים טאָפּ אדער קריג, לייענין זיי אַראָפּ אַ שטיק גישיכטע און אַנטפּלעקן די קונסט־אייגנשאַפט פון דעם פאָלק, וועלכעס האט גיוואוינט אויף דעם אדער אויף יענים היסטאָרישן מקום.

די ערשטע קינסטלער פון דער קונסט־Ceramiek זענין גיוועזן די עגיפּטיאַנער די רוימער, די גריכן, די יאַפּאַנער און די כינעזער, שפּעטער האט זיך ערשט דערפון אַנטוויקלט די פּאָרצעלאַן־אינדוסטרי.

היינט צו טאָג, ווען פאַר קליין־געלט קאָן מען קויפן שיינע פּאָרצעלייענע כּלים, פאַרשטייען אבער די גרויסע מבינים אויף דעם גיביט צו באַצאָלן פאַר אַ טע־פּעלע, שיסעלע, קריגעלע. אדער בלומען־וואַזאַן צענטליקער און הונדערטער דאָלאַר.

די קונסט באַשטייט נישט אַזוי ווייט אינים פאָרים פון דער כּלי, נאָר אין דער קאָליר אדער ווי אַזוי עס איז מיט דער גלאָזור באַשמירט אדער באַפּוצט גיוואָרן.

די קינסטלער אויף דעם גיביט באַמיען זיך אַהערצושטעלן אַזעלכע כּלים. וועלכע זענין בכלל נישט בנמצא אין דער קונסט־וועלט.

די זאַמלער און גרויסע מבינים ווייסן שוין, אַז אַזאַ קריגעלע קאָן מען פאַר קיין געלט נישט קריגן, ווייל נאָר דעם קינסטלער איז עס גילונגין אַהערצו־שטעלן אַזאַ עסטעטישע און געשמאַק־פולע כּלי. על פי רוב איז עס אַ צופאַל, אַז די גלאָזור, וועלכע באַשטייט פון מינעראַלישע שטאָפן און ווען דער כעמישער צוזאַמענשטעל גילונגט און די כּלי באַקמט איר אמתן קינסטלערישן אויסזען, באַקומט דער קינסטלער פאַר זיין אַרביט, וועלכע איז נישט, אויסער דער קונסט, מער ווי אַ שטיקל ליים אדער ערד — ממש אַ כּלי־חרס, אַ לע־גענדאַרע סומע.

אט ווייזט מיר די קינסטלערן אַ טיף שיסעלע, פאַר וועלכן מבינים האָבן איר שוין גיוואָלט געבן 500 האָלענדישע גולדן ד. ה. 200 דאָלאַר, זי וויל עס אבער נישט אַנדערש פאַרקויפן ווי פאַר טויזנט גולדן, ווייל זי אַליין איז נישט זיכער, אַז איר קאָן גילונגין אַהערצושטעלן פונקט נאָך אַזאַ גילונגינע כּלי.

די כּלים ווערן גיבּרענט און גיבּאַקן אין דער היץ פון טויזנט ביז דרייצן הונדערט גראַד צעליוס.

אין פאַרגאַנגינים יאָר האט די יונגע קינסטלערן גיעפנט איר אויסשטעלונג אין דער האָלענדישער רעזידענץ האַאַג, די אויסשטעלונג האָבן באַזוכט די האָלענ־דישע קיניגין (אין האָלאַנד רעגירט אַ קיניגין און נישט קיין קיניג) די פּרינ־צעסין און אַנדערע הויכגישטעלטע און חשובע פּערזענלעכקייטן. וועלכע האָבן. זעלבסט פאַרשטענדלעך, גיקויפט פאַרשידינע קונסט־כּלים.

די גאַנצע האָלענדישע פּרעסע, אָן אונטערשיד צו וועלכער ריכטונג זי דינט, האט געווידמעט גרויסע אָפּהאַנדלונגין איבער דאָס לעבן און שאַפן פון דער יונגער קינסטלערין לאה האַלפּערן.

ביז אין פאַרגאַנגינים יאָר האט די קינסטלערן אויסגיאַרבּיט אירע קונסט־כּלים אין דער קיניגלעכער צעראַמיק־אַנשטאַלט אין גוידאַ, דרייסיק קילאָמעטער פון ראָטערדאַם, היינט באַזיצט שוין די קינסטלערן אַן־אייגינים אויוון און אַלע זעמטלעכע איינריכטונגין אין איינים פון די שענסטע אַמסטערדאַמער ווינקעלעך אויף דער פּלאַנטאַזשע־פראַנצעלאַן.

דאָס אינטערעסאַנסטע צו דערציילן פאַר אונדזערע שוועסטערן אין מזרח וועט בלי ספק זיין, אַז די יונגע קינסטלערן לאה האַלפּערן איז אַ שטרענג־רעליגיעזע יידישע טאָכטער, איר פאָטער — אַ גאון אין תורה, אַ לעבּידיקער, פּלאַ־מינדיקער, אמתער חסיד און אַ גרויסער בעל מדרגה און בעל מידות טובות. איר מוטער — אַן־אשת חיל אין פולן זין פון וואָרט, אַ פרוי מיט אַ העכער יידיש וויסן און אַ טיפּ פון אַן־אמתר יידישער צנועה. נאָר אַזעלכע עלטערן האָבן גיקאָנט דערציען אַזאַ טאָכטער, וועלכע פאַרנעמט אַזאַ אָנגיזען אָרט אין דער האָלענדישער קונסט־וועלט און דאָך איז זי שטרענג־טראַדיציאָנעל, נישט פאַרבייגייענדיק אַפילו אַ מצוה דרבנן אדער אַ מנהג בישראל.

ווען די קינסטלערן האט אַמאָל גידאַרפט גראַד אַ ן חול־המועד סוכות צו זיין אין דעם קיניגלעכן צעראַמיק־אינסטיטוט אין גוידאַ און האט גירעכנט צו פאַר־בלייבן דאָרט עטלעכע טעג, האט זי, אַ חוץ אַלע אירע נויטיקע מכשירים אויך מיטגינומען אַ לולב מיט אַן־אתרוג, זי זאָל נישט פאַרפעלן אַפילו איין טאָג צו בענטשן אתרוג.

ווען די קינסטלערן פלעגט אַריינזעצן אירע קונסט־כּלים אין דעם דרייצן הונ־דערט גראַד־צעליוס ברענינדיקן אויוון, האט זי טעלעגראַפיש מזכיר גיווען ביים טשאָרטקאָווער רבּין, ער זאָל מתפּלל זיין, איר אַרבּיט זאָל גיראָטן און אַלעס זאָל זיין כּשורה.

אונדזערע שוועסטערן אין מזרח מעגן זיך זיכער לערנין דאָס שטאָלצקייט ווי אַזוי צו זיין אַ יידישע טאָכטער פון דער יונגער אָרטאָדאָקסישער קינסטלערן. וויפל רעליגיעז וויסן דאַרף מען באַזיצן, וויפל שטאַרקייט און ווירדע דאַרף מען צו האָבן איבערצוטרעטן אַ קיניגלעכן אינסטיטוט מיט אַ לולב און אַן־אתרוג אין דער האַנט. ווי שטאַרק דאַרף שפּרודלין דער קוואַל פון אמונה אינים האַרצן פון דער קינסטלערן, אַז ביים אַריינרוקן אירע קונסט־כּלים אין אויוון אַריין איז זי זיך מזכיר ביים רבּין?

דער אמת איז, אַז איך בין שטאַרק נתפּעל גיוואָרן פון די פאַרשידינע קונסט־כּלים, פון די וואונדערבּאַרע שיינע וואַזאַנין און קריגלעך, הבדלה־טעלער און פאַרשידענע סערוויזן, וועלכע פאַרכּישופן דאָס אויג. פיל מער בין איך אבער באַצויבערט גיוואָרן צו הערן איר תשובה אויף מיין פראַגע, צי איר רעליגיעז־זיטעט שטערט איר נישט אין איר קונסט־אַרבּיט?

לאה האַלפּערן שפּרינגט אויף פון איר אָרט און ענטפערט מיט פּאַטאָס פּרל. איר נישט פאַרגיבּרייטן ענטפער: די שענצטע און דערהאַבּנסטע קונסט־ווערק, איז די וועלט, וועלכע הקדוש ברוך הוא האט באַשאַפן! טאַקע דער קינסטלער פילט עס שטאַרקער ווי יעדער דורכשניטלעכער מענטש. און ווי מער דער קינסטלער איז צוגיבּונדן צו דער אמונה אַלס שטאַרקער און טיפער דרינגט זיין קינסטלעריש אויג אַריין אין גאָטס שיינער נאַטור און טאַקע פון דאָרט שעפּט ער זיין גאַנצע שאַפונגס־קראַפט און באַגייסטערונג צו זיינע באַגרע־ניצטע שאַפונגין. ווי אַזוי־זשע — פאַרענדיקט די קינסטלערן — קאָן מיין רעליגיעזיטעט זיין אַ שטערונג צו מיין אַרבּיט אין דער צייט, ווען גראַד דאָרט גיפין איך דעם קוואַל פון ענערגיע און שאַפונגס־קראַפט צו מיין אַרבּיט.

אַמסטערדאַם, אלול תרצ"ב.

א. י. ליפּמאַנאָוויטש

אין יענע טעג...

דאָס איז געווען אין אַ ליקוי-לְבָנָה נאַכט אינים יאָר תּרע״ד.

פאַרן אַלטן בֵּית-הַמִדרש זענען גישטאַנען קליינע קונדֵיסים מיט פאַרביקע און סאַרקאַנטשיטע גלאָז-שעריפּלעך אויפן רעכטן אויג, גיקוקט און גיחַקרנט אין דער גישלאָגינער לבנה אַריין און גישפּינען בָּבא-מַעשיות.

ר׳ דודל איז גיגאַנגען פונים דאַווינען. די אויגן ווי תָּמיד אַראָפּגילאָזט, נישט אַרויסקוקנדיק פון די ד׳ אמות. אָבער אין זיין אַראָפּגילאָזינים קאָפּ האָבן גיטאַטשיט פאַרשידינע מַחשבות איבער די הויכע מַזָלות.

אַרויפגיקומען אין זיַין שטוּב אַריַין, האָבן די קינדער תֵּיכֶף באַמערקט, אַז זיין צוּרה איז שטאַרק נִשְׁתַּנֶה.

זיי האָבן פאַרשטאַנען די סִבָּה פון זיין צורודערטקייט!...

שוויינדיק האָבן זיי זיך אַרומגיזעצט אַרום דעם טיש. נאָך אַ ווייל, רופט זיך אָן דער עלצטער זון אַהרן משה: ס-איז היינט ליקוי-לבנה. השי״ת זאָל העלפן ס-זאָל זיין צום גוטן!

ר׳ דודל האָט אויפגיהויבן דעם פאַרטראַכטן קאָפּ מיט די פאַרגלייזטע אויגן און אויפחייבנדיק די רעכטע האַנט פון טיש זיך אָנגירופן מיט הִתְלַהֲבות: „השי״ת זאָל טאַקי העלפן ס-זאָל זיין צום גוטן״.

„כ-האָב אַמאָל גיהערט פון הירשל שטערנבערג — האָט ר׳ דודל אָנגיהויבן פּאַמעלעך צו דערציילן—אַז דער אַלטער טשאַרטקאָווער רבי זי״ע האָט אַמאָל דערציילט: אַז צום פאָטער דעם ריזשינער זי״ע איז מען אַמאָל אַריינגיקומען און מודיע גיווען, אַז ס-איז ליקוי-לבנה, האָט זיך דער ריזשינער אָנגירופן צו די קינדער: דער אור קאָן נישט קומען סיידן ס-איז קודם דאָ דער חוֹשֶך. דער צַדיק וואָס זעט די טובה וואָס קומט אַרויס נאָכן חושך איז אַפילו נישט בכוח מִתְפַּלֵל צו זיין אויפן דאָזיקן פינצטערניש״. אינים דאָזיקן יאָר – האָט דער טשאַרטקאָווער זי״ע מסַיֵם גיווען — האָט פּאַניע אַרויסגיגעבן ביטערע גזרות קָשות ר״ל אויף ייִדן. און ר׳ דודל האָט גיענדיקט דעם סיפּור המעשה מיט אַ זיפץ, אָפּרופנדיק זיך „דער אייבערשטער זאָל העלפן מע זאָל שוין בקרוב זוכה זיין צום אור״.

אָפּגיגעסן וויעטשערע איז ר׳ דודל אַריינגיגאַנגען אין זיין חדר מיוחד און זיך גיזעצט לערנען. נאָכן אָפּלערנען זיינע גיוויינלעכע שעורים האָט ר׳ דודל אַרויסגינומען דעם „רעשים ורעמים״ און לאַנג מעַיֵן גיווען דערין, אַרומגישפּרייזט איבער דער שטוּב, גיקנאַקט מיטן פינגער און פון צייט צו צייט אויסגירופן: אַי רבש״ע העלף שוין, העלף שוין!

צומאָרגנס האָט ר׳ דודל גילאָזט פאַלן פאַר זיין בְּנֵי-בַּית די הַחְלָטָה, אַז ער פאָרט אויף שבועות צום רבין קיין באַיאַן.

• • •

זומער תּרע״ד.

סאַרער פייער-פאַרגאָסינער הימל בשעת זון-אונטערגאַנג! ווי אַ שפּיגל פון דער קומינדיקער בלוט-פאַרשווערטער ערד!

ווען ר׳ דודל איז אַרויסגיקומען צו זיך אין גוט אַריין, האָט אים באַגעגנט זיין אַלטער זשאַנדצע, אַן אַכציק-יעריקער גוי, וואָס איז נאָך גיווען פּאַרוואַלטער ביי זיין פאָטער ר׳ שמעלקעלע, און זיך צורעדט „פּאַניטשקאָ, אַזאַ גירעטיניש ווי דאָס יאָר גידענקין נישט די עלצטע לייט פון דאָרף. אַלץ איז גיראָטן אין פולקייט. ביי אַזאַ גירעטיניש וואָלטן די מענטשן גידאַרפט זיין אויפגילייגט, פונדעסטוועגן הערשט אַ שווערע מרה-שחורה. דאָס פאָלק זאָגט, אַז ם-האָט מורא, אַז די מענטשן וועלן נישט גיניסן פון דער דאָזיקער תבואה״...

• • •

שבועות תּרע״ד אין באַיאַן ביים רבין.

אַ גיוואַלדיקער עולם. גיקומען די רייכע קיווער-ראַדאָמישלער גבירים. די אָרימע חסידים פון טורקער גיבערג. די בערדיטשעווער בַּעלי-מוֹחות און די גאַליציאַנער מאַמינים. די שטימונג אַ גיהויבינע, פריילעך, לוסטיק, לעבעדיק. דער „טיש״ ווערט גיפירט אין גרויסן שלאָש. קאָפּ אויף קאָפּ שטייען די טויזנטער חסידים. באַלד ווערט אַ אַטים-איינהאַלטנדיקע שטילקייט; דער רבי זאָגט תּורה. אַלע אויגן און אויערן זענען גיווענדיט צום צדיק, וואָס שעפּטשיט שטיל די תּורה, וואָס נאָר די נאָנטע מקורבים הערן קוים. אָבער באַלד האָט זיך באַמערקט אַ פלוצלימדיקע צוטומלטקייט צווישן די מקורבים און ווי אַ קאַלטער שוידער איז דורכגילאָפן דורך דער מחנה חסידים די ידיעה, אַז דער רבי האָט אויסגילאָזט די תּורה מיט די מערקווירדיקע ווערטער: „קץ שם לחושך״. דאָס חַשכת זעט מען שוין, השי״ת זאָל שוין העלפן מע זאָל שוין זען דעם אור״.

אַ שרעק האָט יעדן אַרומגינומען, פון יעדס אויג האָט אַרויסגיקוקט די דערשראָקינע שאַלה: וואָס האָט דער רבי מְרַמֵז גיווען? מי יודע וואָס עס קומט אַצינד? יודעֵי-חֵן האָבן גימאַכט אַ סמִיכָּת-הַפַּרשיות צווישן די דאָזיקע ווערטער און די ווערטער וואָס דער רבי האָט גילאָזט פאַלן ביי זיין יום הולדת, דעם צווייטן טאָג ראש-השנה, ווען די קינדער זענען אַריינגיגאַנגען אים אָנווינטשן, ווי יעדיס יאָר, האָט ער זיך אָנגירופן: וואָס זענט איר גיקומען מיר אָנווינטשן? ס-שטייט דאָך „טוב שלא נברא משנברא״ ובפרט אַ צדיק ובפרט היינטיקע צייטן.

ר׳ דודל איז אַרומגיגאַנגען אַ פאַרטראַכטער, פאַר זיינע אויגן האָט גישוועבט די גישלאָגינע לבנה מיט איר שוואַרץ-רויטן דם-התמצית קאָליר און ווי אַ בלוטיק טיַיטל גיוויזן אויף ערב תשעה באָב תּרע״ד!

שמואל שמידמאַן

אומבאַפלעקטע וועלטן...

מיין „וועלט״ שוועבט אין שטילקייט,
אַ וואונק פון טיפסטער צער-שטילקייט מיר אַנטדעקט
גיחיימע, אומענדלעך ווייט-צוגאָסינע האָריזאָנטן,
וועלטן וואָס זענען ביז היינט נאָך אומבאַפלעקט...

נייגיר- און פרייד-דראַנג ציט מיך אַהין
צו זעֶן פון אמת, אַ פון אמת! — אַ וועלט:
וועלכע איז ביי זיי „תּורה״, וועלכע „דין״?
אויף וועלכע גרונט-פּרינציפּן זיי זענען אויסגישטעלט?...

וואָסערע דיקע, שטאָל-האַרטע מויער-ווענט
דאָרט מוזן אַרומגיצוימט זיין!:
ווען אַלץ אַרום רויכערט, טשאַדיט, ברענט...
לייכט דאָרט געטלעך-לויטערער שיין...

אין נשמה מיינע מיך מאַטערט,
שטויסט צו יענע וועלטן אירע גייסטיקע אויגן,
נשמה מיינע זי זעט ג—טס פאָן פלאַטערט
אונטער האַרט גידיכטע נעפּלין, פאַרצויגן...

און ענדלעך, ווען מיין בליק איז פאַרפלויגן
צו יענע וועלטן און זיי אַנטדעקט –
זעֶ איך פיל שמוץ זייערע הימלין פאַרצויגן:
מיין איינציקער בליק האָט זיי באַפלעקט...

ש״י עַגנון

די גוטע יאָרן *)

א.

בשעת כ־בין אויפגיגאַנגען קיין ירושלים, בין איך איינגישטאַנען ביי איינים, האָט ער מיך זייער שטאַרק מכבד גיווען און האָט פאַר מיר גימאַכט אַ גרויסע סעודה און מיך גיזעצט אויבן אָן נעבן זיין פאָטער און יעדיס מאַכל, וואָס מע האָט פאַר אונדז גיברענגט האָט דער אַלטער זיך איבער אים משמח גיווען און פלעגט זאָגן: זאָל עס דיר שמעקן, זאָל עס דיר באַקומען, ווארים עס וואַקסט פון ארץ־ישראל און ווערט דערמאַנט אין דער משנה, אַזוי ווי מיר האָבן גילערנט: ער פליקט דאָס ווינשטעננעלע, נעמט אַרויס די קערנדלעך פון מילגרוים און טינקט איין אין אַרבוז. האָב איך מיך גיפרייט, וואָס כ-האָב זוכה גיווען איינצושטיין ביי אַ זעלכע אָפּגיהיטינע מענטשן, יראי שמים און ערנסטלעכע יידן. איך האָב צו זיי גיזאָגט: רבותי! וואויל איז אייך און וואויל איז מיר, וואָס כ־האָב זוכה גיווען צו זיצן מיט אייך ביי איין טיש, וואָרים יראי שמים און אנשי מעשה, אַז זיי וואַשן זיך די הענט חזרן זיי בשעת מעשה איבער די הלכות פון נטילת ידים, מאַכן זיי די ברכה איבערן ברויט חזרן זיי איבער די הלכות פון בציעת הפת, עסן זיי און טרינקן חזרן זיי איבער די הלכות ברכות הניהנין, און אַז זיי טוען אַ מצווה חזרן זיי בשעת מעשה איבער די הלכות פון דער דאָזיקער מצווה. און איר דערמאַנט ביי יעדן מין און ביי יעדן גיקעכץ, וואָס מע גיט פאַר אייך אויף, זיין אָרט, פון וואַנען ער וואַקסט אין ארץ־ישראל און זיין אָרט אין די ספרים פון אונדזערע חכמים ז״ל. אויף מַיר און אויף אייך האָט מען גיזאָגט אין אָבות, ס־איז אַזוי גוט ווי זיי וואָלטן גיגעסן פון כביכולס טיש. נאָכדעם ווי מיר האָבן גיגעסן און גיטרונקן, האָט דער גינומען ס־כּוס און האָט גיבענטשט מיט אַ קלינגנדיק און שיין קול. און איך האָב הנאה גיהאַט פון קול, פונקט ווי כ־האָב הנאה גיהאַט פון דעם, וואָס האָט גיבענטשט און כ־האָב גיזעהן, אַז ער קען בענטשן און ער איז ראוי ער זאָל בענטשן. און אַ טייערן מנהג האָב איך ביי אים גיזען ביי ברכת הארץ, אַז ער האָט אַריינגיטון וואַסער אין כּוס, כּדי באַוואוסט צו מאַכן דעם שבח פון ארץ ישראל, אַז זיין וויין איז שטאַרק. איך האָב מיך אין האַרצן גיפרייט און גיזאָגט, וואויל איז דיר לאַנד, וואָס אין דיין יעדן ווינקל — לערנט איר מענער תּורה און לייטיש פירונגי[illegible] בשעת ער איז צוגיקומען צו דער ברכה פון הטוב והמטיב, האָב איך גיהערט ווי ער זאָגט, דער דערבאַרימדיקער זאָל בענטשן מיין פאָטער מיין רבין. האָב איך מיר גיזאָגט, איך האָב פאַרגלייכט זיין כבוד צום כבוד פון חסידים און אנשי מעשה און יעצט הער איך, אַז אַפילו צו דער מדרגה פון בינונים איז ער אויך נישט צוגיקומען. איך האָב גימיינט, אַז ער קען בענטשן און ער איז ראוי ער זאָל בענטשן און יעצט הער איך, אַז אַפילו דעם טייטש פון די ווערטער פאַרשטייט ער אויך נישט. אַ זקן פון זיביציק יאָר —לעבט דען זיין פאָטער, וואָס ער זאָגט, דער דערבאַרמדיקער זאָל בענטשן מיין פאָטער. נאָר וואָס דען? ער איז אַן־עם הארץ און פאַרשטייט נישט דעם טייטש פון די ווערטער, און ווייל ס־שטייט אין סידור הרחמן הוא יברך את אבי, זאָגט ער עס. ווי איז דעם, וואָס בענטשט זיין פאָטער אין דער צייט, וואָס זיין פאָטער זיצט אין גיהנום און ווערט צוליב אים גישטראָפט, וואָרום דער, וואָס לאָזט איבער נאָך זיך אַ זון אַן־עם הארץ אַפילו ער איז פון די וואָס האָבן זיך פאַרדינט עולם הבא, ברענגט מען אים אין גיהנום און מע שטראָפט אים, פאַר וואָס ער האָט מיט זיין זון נישט גילערנט תּורה.

ב.

איידער דער אַלטער האָט נאָך פאַרענדיקט ס׳בענטשן, איז אַריינגיקומען אַ מענטש, שנעל אין זיין גאַנג און זיין גישטאַלט איז גיווען אויפגיגראַד און גלייך און זיין פּנים ווי ביי אַ יונגן מאַן, אַ שוואַרצע באָרד האָט עס אַרומגינומען, ווי אַ האַלבראָד און אַ סאַמיטינים קאַפּעלוש האָט ער גיהאַט אויף זיין קאָפּ, אַ ווייסן כאַלאַט האָט צוגידעקט זיין גוף ביז איבער די פיס און אַ גראָבע גאַרטל צוויי מאָל גיטאָפּלט האָט אַרומגינומען זיין בויך, אַ זשופּיצע פון גרינים סאַמיט איז גיווען אָנגיהאַנגען אויפן כאַלאַט און זיינע ביידע הענט האָט ער גיהאַלטן אַריינגישטעקט אין דער גאַרטל, זיינע זאָקן זענען גיווען ווייס אין לעדערנע לאַטשן האָט ער גיהאַט אויף די פיס. אַ גרינגין גאַנג האָט ער גיהאַט, אַז עס האָט זיך גידאַכט אַ שטייגער די לאַטשן לויפן אים נאָך און קענין אים נישט דערגרייכן, אַזוי באַלד ווי די טיש־זיצערס האָבן אים דערזעען, זענען זיי אויפגישטאַנען פאַר זיין כבוד וועגן. נישט דאָס אויפשטיין איז גיווען גלייך צו יענימס אויפשטיין. דער זון פון אַלטן האָט זיך אַ ביסל דערהויבן און אַ ביסל גיזעסן, דער אַלטער אָבער האָט זיך אויפגישטעלט אינגאַנצן און אין זיין אויפשטיין איז גיווען בלויז דרך ארץ. נאָכדעם ווי ער האָט פאַרענדיקט ס־בענטשן איז ער אויפגישטאַנען פון זיין שטול און ליידיק גימאַכט זיין אָרט פאַר דעם גאַסט. האָט דער גאַסט גיזאָגט צום אַלטן: זעץ דיך מיין זון. זעץ דיך. אָבער דער אַלטער איז גישטאַנען עניוותדיק און האָט גינומען אַ שמעק טאַבאַק, כּדי ער זאָל קענין בלייבן שטיין אויף די פיס, וואָרים טאַבאַק ציט אַרויס די מידקייט און ער האָט גיוואַרט אויפן גאַסט, ביז ער האָט זיך גיזעצט.

האָט זיך דער גאַסט אַוועקגיזעצט אויפן שטול און אַ פּירגינומען פון אונטער זיך דאַס קישעלע און מיט אַ ליבלעך לשון גיזאָגט, די דורות זענען קנאַפּער גיוואָרן און דער גוף איז שוואַכער און אַ מאַטקייט איז אַראָפּגיקומען אויף דער וועלט. אַ מענטש זעצט זיך אַוועק אויף אַ שטול, בעט ער זיך אונטער מיט קישנס און פּערעניס. איך גידענק, מיר פלעגן זיצן אויף שטיינער און ס־האָט נישט קיינער גיזאָגט צום צווייטן. ס־איז מיר שווער דאָס זיצן. נאָכדעם האָט ער גיפרעגט: ס־איז עפּיס פאַראַן דאַ וואָס צו עסן? האָט מען פאַר אים אויפגיגעבן קלייען־ברויט, זיתים און ציבעלי[illegible] און אַ קריג וואַסער. האָב איך מיר גיזאָגט ווי משונהדיק זענען די מעשים פון די דאָזיקע, דער טיש איז פול מיט כּל־טוב און ער פרעגט, עס איז פאַראַן עפּיס דאָ וואָס צו עסן? זיי עסן ווייצן מעל און טרינקן באַרימטן וויין און אים געבן זיי קלייען־ברויט און אַ קריג וואַסער. האָט ער זיך גיוואַשן די הענט, אויפגיהויבן דאַס ברויט מיט שמחה און גימאַכט אַ ברכה איבער דעם ברויט מיט שמחה, וואָס אַזאַ שמחה האָב איך נישט גיזען, אַפילו ביי שררות און פירשטן, וואָס זייערע טישן זענען פול מיט כּל־ערליי מעדנים, גוטע און באַרימטע ווייַנען און ער האָט גימאַלן מיט די ציין און גיגעסן מיט הנאה, אַז ס־האָט זיך מיר אַזש גיעפנט דאָס האַרץ נאָך אַ מאָל צו עסן. און זיי זענען גישטאַנען פאַר אים מיט כבוד און, אַ שטייגער ווי מענטשן, וואָס זענען מחזיק טובה איינים וואָס איז גרעסער פון זיי און איז גיקומען און זיך מיט זיי אַוועק גיזעצט.

האָב איך מיר גיזאָגט מה־נפשך, איז ער ביי אייך חירוב, פאַר וואָס האָט איר אים נישט גיגעבן פון דעם, וואָס איר האָט גיגעסן? איר האָט נישט נהנה גיווען פון כּל גוטס? איר, די קינדער פון אַברהמין, וואָס איר וואוינט אין דעם אָרט פון אַברהמין און איר זייט נישט מקיים די מעשים פון אַברהמין. דריי אַקסן האָט

איבערגיזעצט מיטן רשות פון מחבר דורך ב. מ.

*) באַמערקונג פון איבערזעצער: ש״י עגנון איינער פון די גרעסטע העברעאישע שרייבער אין דער היינטיקער צייט, איז דער מייסטער פון העברעאישן סטיל, וואָס האָט צו זיך כּמעט קיין גלייכן נישט. ווען מע זאָגט עגנון מיינט מען דעם גשמיותדיקן העברעאישן סטיל גישליפן מיט אַ זעלטענעם פּרעכטיקן שליף. איבערזעצן עגנונען דאַרף מען אַליין זיין אַן־עגנון און פאַרשטייט זיך, אַז ביי דער איבערזעצונג פאַרלירט זיך אַ סך פון זיין סטיל, דאָך בלייבט נאָך גענוג פון זיין חן און אין גאַנצן דער תּוך און גידאַנק.

אברהם אבינו גישחטן פאר דריי מענטשן און מיר גיפינין נישט, אז ער זאל האבן גיגעסן אין דעם דאזיקן טאָג אפילו איין פזיית. איז גיקומין מיין הארץ און פאר זיי גיווארן א מליץ-יושר. איך האב גיזאָגט צו מיין הארץ, דו קענסט אויף זיי מלמד זכות זיין? האט ער מיר גיענטפערט, יא. האב איך גיזאָגט, און אויב כ׳וועל דיך פרעגן וועסטו מיר ענטפערן? האט ער גיזאָגט יא. האב איך גיזאָגט, אויב אזוי, זאָג האט ער גיזאָגט, וואויל איז צו די יידן, וואס זיצן אין ארץ ישראל, ווארום זיי זענין באַרימט מער פון אלע יידן אין תורה, מצוות און מעשים טובים און אפילו דער ארימאַן צווישן זיי, רייסט אפ פון זיין מויל און גיט עס אוועק דעם אָרימין, פאר וואס-זשע דען האבן זיי אים נישט גיגעבן פון דעם, וואס זיי האבן גיגעסן, מוז זיין, אז דער דאזיקער איז אַ צדיק, וואס איז ממעט זיינע תענוגים און עסט נישט קיין איבריקן ביסן, כביכולס טיש איז חרוב און זיין טיש וועט זיין פול מיט כל טובו!

אבער מיין שכל האט נישט מספים גיוועזן מיט מיין הארץ. ער עסט דאך מיט חשק, קרעכצט נישט אין מיטן עסן, איז נישט מכוון קיין כוונות. האט הנאה, איז אויפגירוימט, מאכט ליצנות און רופט אויף אן־אלטן מיין זון. אויב ער איז א צדיק, ווי אזוי מאכט ער ליצנות. די חז״ל האבן דאך גיגלייכט דעם מענטשנס טיש צום מזבח. איך האב איינגיבויגן דעם קאפ פאר דעם אַלטן און צו אים גיזאָגט: גיב מיר רשות, וועל איך פאר דיר עפיס זאָגן. האט ער מיר גיענטפערט: זאָג! האב איך צו אים גיזאָגט: איך וואונדער מיך אויף דיר, וואס דו ביזט אן־אלטער און שטעלסט דיך אויף פאר א יונגין מאַן, גילויבט השם יתברך׳ דאָס מיר זענין אין ירושלים און נישט ביי די סבא דבי אתונאי אדער, אפשר האבן מיר שוין זוכה גיוועזן צו משיחס צייטן, וואס די גמרא זאָגט דערויף אין סוף סוטה, אין עקבתא דמשיחא וועלן אלע זקנים שטיין פאר קליינע? האבן זיי אָנגיהויבן שמייכלין. האב איך צו זיי גיזאָגט: איר לאַכט פון מיר. האבן זיי גיזאָגט: חס ושלום. האב איך צו זיי גיזאָגט: איר האט פון מיר גילאַכט און ניזאָגט חס ושלום, מיר האבן נישט גילאַכט פון דיר, מיין האַרץ האט מיר אויך גיזאָגט. אַז איר טוט נישט קיין שום זאַך שלא כדין. וואָס זאל איך אבער טון, אַז מיינע אויגן גלייכן זיך נישט אויס מיט מיין האַרץ. האט צו מיר דער אַלטער גיזאָגט: און אויב כ׳וועל דיר זאָגן א זאַך פון דער תורה, וועסטו נישט האָבן אויף מיר קיין הקפדה? האב איך אים גיזאָגט: דרך ארץ איז פריער ווי תורה און נישט גינוג נאָך, נאר והדרת פני הזקן איז א בפירושער פסוק אין דער תורה. האט מיר דער אַלטער גיזאָגט: און כבד את אָביך איז נישט קיין מצווה פון דער תורה? און ווען עס קומט אַן־אַנדערער זקן, וואלט איך מיך אויפגישטעלט פאר אים און אָפגיגעבן אים מיין ארט און נוהג גיוועזן אין אים כבוד און גיזאָגט צו אים: זעץ דיך גוטיגס, זעץ דיך און אַצינד, אַז דאָס איז מיין פאָטער, ווי אַזוי זאל איך מיך פאַר אים נישט אויפשטעלן און אים נישט אָפגעבן מיין ארט און אין אים נישט נוהג כבוד זיין? ווי די וואונדער עסן אַזוי מיין האַרץ, זאָגט צו מיר דער זון פון אַלטן, איך זע אין דיר אָן, אז דו ווייסט נישט, אַז דאָס איז מיין טאַטנס פאָטער, אַצינד, אַז דו ווייסט שוין, אַז ס-איז מיין טאַטנס פאָטער, וועסטו שוין זיכער זאָגן, אַז מיר האבן גוט גיטון און ווי דער דין גיטון. האב איך צו אים גיזאָגט: אַ תשובה, וואָס מע קען איר נישט אָפפרעגן האט איר מיר גי־ענטפערט און דורך אייער תשובה בין איך גיקומין דערצו צו פרעגן אויף אייך אַ קשיא, וואָס איך האב פריער גיוואלט און נישט גיפרעגט. האט ער צו מיר גיזאָגט, וואָס איז דיין קשיא? האב איך צו זיי גיזאָגט: דער כבוד, וואָס איר זענט אייך נוהג ביי אייער פאָטער, איז אַוודאי ווי דער דין, אבער איר זענט נאך נישט צוגיקומין אַפילו צו צו אַ האַלבן כבוד. איר האט גיגעסן פון כל־ערליי מעדנים און גיטרינקן אַלטן וויין און דעם טאַטן האט איר נישט גינעבן, נישט קיין מעדנים און נישט קיין אַלטן וויין, נאר קלייען-ברויט און זיתים און ציבעלים און וואַסער. האט דעם אַלטנס פאָטער אויסגישפרייט זיינע הענט, גיקלאַפט מיט איין האַנט אויף דער אַנדערער און גיזאָגט גיין זון, מיין זון, דו ביזט אויך אין דעם טעות, ווי די גאַנצע וועלט. דו מיינסט, אַז צו עסן מעדנים איז אַ מעלה און באמת איז עס נישט מער ווי אַ שטראַף. אַ משל צו אַ קראַנקן, מע גיט אים צו עסן פאַרשידינע זיסקייטן און ער האט נישט פון זיי קיין הנאה, עסט ער פון דעם, גלוסט ער צו יענים, ס-האַרץ חלשט אים און ס-פנים ווערט אים אויסגיגרינט. אבער אַ גיזונטער מענטש עסט ברויט, טרינקט וואַסער, האט הנאה און איז אויפגירוימט, ס-לעבן איז אים ניחא און ס-פנים שיינט און וואָס מער דער גוף איז גיזונט, אַלס מער איז ער ממאס פאַרגינוגנס און קלויבט זיך צו פשוטע מאַכלים.

כ־בין גישטאַנין פאַרוואונדערט און מיך איינגיקוקט אין דעם דאזיקן זקן, וואָס זעט אויס ווי אַ יינגערמאַן אַ קייגן זיין זון און כ־האב גיזאָגט, קען דען זיין, אַז דער זאל זיין דעמס זון, איז דען פאַראַן אַ פאָטער, וואָס זעט אויס יונגער פון זיין זון? האט אָנגיהויבן דעם אַלטנס פאָטער און גיזאָגט, מיט וויפל זענין קנאַפער גיווארן די דורות און שוואַכער גיווארן די וועלט. אַ ייד וואָס איז נישט איינגיבויגן ווי אַ שופר און קרעכצט נישט מיטן האַרץ און זיינע איברים ציטערן נישט און זיינע ביינער צופאַלן נישט און ער האט אין זיין רשות די הענט מיט די פיס און איז נאָך שולט איבער זיין גוף אַפילו ער איז עלטער ווי צען זקנים צוזאָמין גלייבט מין נישט, אַז ער איז אַלט. אבער נישט אַזוי ווי די היינטיקע דורות זענין גיוועזן די פאַרצייטישע דורות, פאַרצייטישע דורות זענין גיזעסן אין ארץ ישראל אין צער און אין שעבוד און אין חאגליניש און אין צוריסנקייט און אין ענגשאַפט און כאַטש זיי האבן נישט גיהאַט, וואָס צו עסן, און האבן אָפגיגעבן אַ שבח און אַ לויבשאַפט צו זיין ליבן נאָמין, וואויל איז אונדז, ווי גוט איז אונדזער חלק, וואָס מיר פעדערן זיך און נעכטיקן אין ירושלים און זיצן פאַר דיר אין ירושלים און לערינין תורה אין ירושלים, און ווייל זיי האבן זיך באַגניגין גילאַזט מיט זייער חלק און גיוועזן צופרידן מיט זייער זיצן און נישט מתרעם גיוועזן אויף די יסורים האבן זייערע פנימער גישיינט און זייערע גופים גיוועזן אייזן, זיי האבן גינומין אויף זיך כוחות און מאריך ימים גיוועזן. היינטיקע דורות ווערן מאַט פון דער אַרבייט און לאָזן זיך נישט באַגניגן. און אויב עס פעלט זיי עפיס איין זאַך פון די עולם הזה פאַרגינוגנס, ווערן זיי באַלד פול ווייטאָג און פאַרדרוס, אַז זייער גוף נעמט זיך באַלד אָן מיט זשאַווער, איין טאָג ווילן זיי פאָרן קיין מצרים, איין טאָג מעבר לים, איין טאָג קיין צפון, איין טאָג קיין דרום, גיט אַ בלאָז אַ ווינטל שרייען זיי גיוואַלט די פיס ברעכן אונדז, שיינט אויף די זון, באַלד, אוי די ציין צוגיין אין מויל, וויי איז אונדז וואָס מיר זענין דאָ אויך ביטער איז אונדז, וואָס מיר זענין אַוועק פון דאָרט, ווען מיר וואַלטן גיוועזן זיין דאָרט וואַלטן מיר אַריינגילייגט אונדזערע קעפּ אין אייז און זיך צוגידעקט מיט שניי. און זיי ווייסן נישט, אַז ארץ ישראל איז דאָס בעסטע פון אַלע לענדער, וואָרום נישטאָ דאָרט קיין שטאָט אין ארץ ישראל, וואָס זאל נישט האבן איר קלימאַט, נישט אַזוי ווי אין אַלע לענדער וואו יעדיס לאַנד האט זיך איר קלימאַט. ירושלים איז נאָך בעסער, וואָרום אין איר ביסטו טועם אַלע קלימאַטן פון דער וועלט; וואָרום דו האסט נישט קיין שכונה אין ירושלים דו זאלסט נישט גיפונין קיין חילוק אין איר לופט. באַווייל, זייט ס-איז חרוב גיווארן דאָס בית המקדש, איז דאָס לאַנד איינגישרומפן. אַמאָל בין איך אַראָפגיפאָרן קיין יפו, האט מיר דער בעל־עגלה גיזאָגט, טו אויס דיין טוליפ, וואָרום מיר קומין אַריין אין אַ וואַרימע לופט, חס ושלום. איך בין נישט מזלזל אין די היינטיקע און טשעפּע זיי נישט צו קיין שלעכטן נאָמין. רעכטפאַרטיק איז זייער חלק, וואָס זיי זיצן אין ארץ ישראל, וואָרום דער וואָס וואוינט אין ארץ ישראל ווערט אַנגירופן צדיק, אַפילו ס-דאַכט זיך אין פלוג, ער איז נישט קיין צדיק. אבער קום אַהער, וועל איך דיר מגלה זיין דעם דאזיקן סוד, גיוואוסט האט דער אייבערשטער גילויבט איז זיין נאָמין, אַז זיינע

קינדער גלוסטן צו בלייבן אין זיין פאַלאַץ און זיי זענין ווינציק אין צאַל, האט ער אין זיי אַריינגיגעבן אַ כוח זיי זאָלן קענין ביישטיין גזלנים, חיילות, שלעכטע מענטשן און חיות רעות, האב איך צו אים גיזאָגט, גילויבט איז דער, וואָס האט איבערגיגעבן מיין פאַלאַץ צו היטערס, וואויל איז דיר, וואָס דו האסט צו דעם זוכה גיוועזן. און גילויבט איז דער אייבערשטער, וואָס האט דיך מיט דעם מזכה גיוועזן.

אין דער דאזיקער שעה האב איך פון אים גילערנט זיבן זאַכן. כ־האב גילערנט, פאַר וואָס דער אַלטער האט גיזאָגט הרחמן הוא יברך את אבי, ווייל זיין פאָטער לעבט. און איך האב גילערנט, פאַר וואָס זיי האבן גיגעסן מעדנים און גיטרונקן וויין און אים האבן זיי גיגעבן נאָר גראָבע מאַכלים און וואַסער, ווייל זיסקייטן זענין אַ שטראַף און אַ גיזונטער מענטש עסט ברויט אין זיין הונגער און טרינקט וואַסער אין זיין דורשט. און איך האב גילערנט פאַר וואָס איז דעם אַלטנס פאָטער גלייך צו אַ יינגעמאַן, ווייל ער איז פון די פאַרצייטישע דורות גבורים פיל כוח, טון דעם אייבערשטנס רצון האב איך אין גאַנצן אַוועקגיוואָרפן נאָר כדי צו קענין זיך באַשיצן אין די הויפן פון זיין הייליקייט, האט השי״ת זיי גיגעבן כוח אויסצוהאַלטן. און איך האב גילערנט, פאַר וואָס די היינטיקע דורות זענין מאַט און שוואַך, ווייל זיי גיפונין נישט קיין צופרידנקייט אין זייער וואוין אַרט; און איך האב גילערנט, פאַר וואָס מע איז אין ארץ ישראל טועם אַלע קלימאַטן פון דער וועלט, ווייל דאָס לאַנד איז איינגישרומפן. און איך האב גילערנט, אַז דער וואָס וואוינט אין ארץ ישראל ווערט אַנגירופן צדיק, אַפילו ער איז בחזקת רשע.

דער אַלטער האט גיגעסן זיין ברויט מיט שמחה ביז זיין פנים האט אָנגיהויבן שיינין און ער האט גיטרונקן וואַסער אין אַ ערדענע כלי און האט זיך גיוואַשן מים אַחרונים און גיבענטשט מיט אַ קול פיל דביקות. דאָס איז דאָס קול פון די זקני ירושלים, וואָס פרייען זיך אָפצוגעבן אַ שבח און אַ לויב צו זיין ליבן נאָמין פאַר יעדן כזית „המוציא“ וואָס ער גיט זיי, ווער ס-האט נישט גיהערט דאָס קול פון די זקני ירושלים ביים בענטשן האט ממילא ביי זיין לעבן נאָך נישט גיהערט קיין קול תודה וברכה.

ג.

אבער קים אַהער און זע: אַזוי באַלד ווי ער איז צוגיקומין צו הרחמן, האט ער צוגימאַכט די אויגן און זיך גיזאָגט בנעימות, דער דערבאַרימדיקער זאל בענטשן מיין פאָטער מיין רבין. כ־בין גיזעסן אַ צומישטער און מיר גיזאָגט, ער זעט אויס ווי אַ תלמיד חכם און זאָגט ווי אַן־עם הארץ, בענטשט, און ווייס נישט, וואָס ער בענטשט, דער דאזיקער זקן וואָס האט קינדער און קינדס־קינדער. ער איז אַ זקן און זיין זון איז אַ זקן און זיין זונס זון, אויך ער שפרונגט נישט אַרום אויף זיינע הענט און פיס ווי אַ קינד, איז דען מעגלעך, אַז זיין פאָטער זאל לעבן? אבער ווייל ער איז אַ זקן און ער דערענדיקט זיינע יאָרן אין ירושלים. וועל איך מיט אים זיצן, אפשר וועל איך עפיס ביי אים גיפונין צו הערן. האב איך צוגיוואַרט ביז ער האט פאַרענדיקט ס-בענטשן. נאָכדעם ווי ער האט אויסגילאָזט ס-בענטשן, האב איך צו אים גיזאָגט, איך וויל דיך עפיס פרעגן און כ־האב מורא, טאָמער וועל איך דיך מטריח זיין. האט ער מיר גיזאָגט, מיין זון אויב דו פרעגסט מיך אַ שכלדיקע זאַך, פאַר וואָס האסטו מורא, אַז דו וועסט מטריח זיין. האב איך אים גיזאָגט, איך ווייס, אַז דו ביסט פון די ירושלימער זקנים און נישט פאַראַן ביי דיר קיין זאַך, וואָס האט זיך אָפגיטון אין ירושלים, וואָס מיין האַרץ גלוסט עס נישט צו הערן. אפשר האבן זיך עפיס אויפגיהיטן אין דיין האַרץ זאַכן, וואָס האבן זיך גיטון אין ירושלים, ביי דיין לעבן יעדע זאַך, וואָס האבן זיך גיטון אין ירושלים, ביי דיין לעבן יעדע זאַך, וואָס איך הער וועגן ירושלים לייג איך זי מיר אויפן האַרץ, באַלד האט ער מיר פריינטלעך צוגילויכטן זיין פנים און ער האט גיזאָגט, אַ משל צו אַ קנעכט, וואָס האט זוכה גיוועזן צו שטיין אין מלכס פאַלאַץ איז דען פאַראַן פאַר אים אַ גרעסערע הנאה, ווי צו דערציילן ווענן דעם גוטס וואָס זיינע אויגן האבן גיזעען און זיינע אויערן האבן גיהערט צווישן די ווענט פון פאַלאַץ. גילויבט איז דער אייבערשטער גילויבט איז ער, וואָס זיין דערבאַרמדיקייט איז גרויס איבער די יידן, כאָטש זיי האבן קאַליע גימאַכט עפנט ער זיי די טויערן פון ירושלים, אַזוי ווי ס-שטייט אין פסוק, וואָלט מין עס נישט גיקענט זאָגן, ווי איינער צו די מענטשן צו זיך, באַלד האט ער מיר אָנגיהויבן דערציילן זאַכן פון די צייטן פון די פאַרצייטישע חסידים וואָס אין זייער שטאָט האט זיך נישט באַוויזן אין ארץ ישראל קיין דבר אחר. און אַזוי האט מיר כסדר דערציילט און זיין שמועס כסדר אַדורכגיוואָרפן מיט פסוקים משניות הלכות און אַגדות. האב איך מיר גיזאָגט, איך וועל אים פרעגן, פאַר וואָס ער האט גיזאָגט הרחמן הוא יברך את אָבי, איז מע דען מזכיר נשמות ביים בענטשן? אבער ווייל ער האט דערציילט זאַכן, וועלכע איך האב גיגלוסט צו הערן, האב איך אים נישט איבערגיהאַקט, טאָמער וועט ער איבערשפרונגין פון אַ ענין צו אַ ענין און פון אַ זאַך צו אַ זאַך. און נישט פאַראַן דיר קיין ערגערע זאַך פאַרן אויער, ווי אַן־איבערשפרונגין פון אַן־ענין צו אַן־ענין און פון אַ זאַך צו אַ זאַך, אין מיטן די רייד איז ער צוגיקומין צו אַ גרויסן ענין און ער איז נישט גיוועזן מסודר אין זיין מויל, האט ער מיר גיזאָגט, די דאזיקע זאַך האט זיך גיטראָפן מיט ניינציק יאָר צוריק. כ־גידענק, כ-בין דעמלט אַלט גיוועזן דריי יאָר און רייטנדיק גיזעסן אויף מיין טאַטנס אַקסל האט מיר דער טאַטע גיגעבן אַ פעטשל אין פנים אַריין און מיר גיזאָגט: נישט ווייל דו האסט דיר פאַרדינט גישלאָגן צו ווערן ביזטו גישלאָגן גיווארן, נאָר כדי דו זאָלסט גידענקן, אַז דו ביזט דערביי גיוועזן. אַצינד פאַרשטייסטו נישט וואָס דו האסט גיזען, אבער שפּעטער וועסטו זיך דערמאָנין און זיך פרייען. ווילסטו הערן אַ דבר ברור פרעג מיין טאַטן וועט ער דיר זאָגן׳

האב איך צו אים גיזאָגט, כ-בעט דיך חזר מיר איבער, וואָס דו האסט גיזאָגט. דאַכט מיר, כ-האב נישט גוט גיהערט, האט ער מיר גיזאָגט, ביז דאַנין האסטו מיך גיקאָנט פרעגן, פון דאַנין און ווייטער, מוזטו פרעגן מיין טאַטן, וואָס גידענקט און האט הנאה צו דערציילן. אויף דער דאזיקער שעה האב איך גיזאָגט, ריכטיק האט שלמה גיזאָגט, זאָלסט נישט לאָזן איילן דיין מויל, איידער איך האב אים גיפרעגט, צי איז מין דען מזכיר נשמות ביים בענטשן קומט דער און איז מיר מודיע, אַז זיין פאָטער לעבט. האב איך אים גיזאָגט, איך שווער, אַז איך לויף צו אים אַפילו פון איין סוף ירושלים צום צווייטן. האט ער מיר גיזאָגט, אַפילו דו וועסט דיר אָנמאַכן פליגלין ווי אַן-אָדלער, וועסטו אים נישט דערגרייכן אין זיין אַרט. האב איך אים גיפרעגט, פאַר וואָס? האט ער מיר גיזאָגט, אַ טייערן מנהג האט דער טאַטע, יעדן טאָג נאָכדעם ווי ער לאָזט אויס דאָס דאַווינין גייט ער אויס ירושלים פון איין סוף צום צווייטן, מקיים צו זיין דעם פסוק רינגלט אַרום ציון און גייט איר אַרום. און ביז דו קומסט צו צום הר צופים שטייט ער שוין אויפן הר הזתים, און ביז דו גייסט אַרויף אויפן הר הזתים, שטייט ער שוין אין מגדל דוד און ביז דו דערגרייכסט דעם מגדל דוד, שטייט ער שוין ביי די קברים פון די סנהדרי קטנה, און אַז דו קומסט צו צו די סנהדרי קטנה, איז ער שוין ביי די סנהדרי גדולה. מיר ווילן אויך אַזוי טון, אבער וואָס קענין מיר טון, אַז מיר האבן נישט קיין כוח. אויב אַזוי מיט וואָס וועלן מיר מקיים זיין דעם פסוק „רינגלט אַרום ציון און גייט איר אַרום“ ציילט אָפ אירע טורימס, קום-זשע אַהער וועלן מיר דערציילן דאָס גרויסקייט פון ירושלים, וואָס דער אויבערשטער האט איר מסבב גיוועזן פאַר יידן, כאָטש ער האט איר אויך אַרומגירינגלט פאַר די אומות העולם.

ד.

אזוי ווי מיר שמועסן קומט אַריין אַ מענטש, זיין באָרד איז צוּוואַקסן, זיינע פיאות ווי גיפלאָכטן אין לאָקן און זיינע אויגן ווי צוויי טויבן, זיין פנים לייכט ווי די טויערן פון מזרח, דער שמייכל טוט זיך נישט אָפ פון זיין מויל, זיין גישטאַלט ווי דאָס גישטאַלט פון אַ מלך און זיינע מלבושים זענין פשוטע ווי עס גייט אָנגיטון ס-פּראָסטע פאָלק. אַזוי באַלד ווי זיי האבן דערהערט דאָס קול פון זיינע טריט זענין זיי פאַר אים אויפגישטאַנין. נישט דעמס אויפשטיין איז גיוועזן גלייך צו יענימס אויפשטיין. דער אַלטער איז אויפגישטאַנין מיט אַן-אויפשטיין פול כבוד, אַנדערש זיין זון, וואָס אַ ביסל האט ער זיך אויפגישטעלט און אַ ביסל גיזעסן, וואָרים ער האט נישט גיקענט לאַנג שטיין אויף

די פיס. דער זיידע אבער האט זיך אויסגיגלייכט ווי א שלאנג און ער האט מנוחהדיק אראפגיבויגן דעם קאפ, אנדערש זיין זון, וואס זיין קאפ ליגט אים צווישן די אקסלין נאכן עסן און קען נישט איבער אים קיין דעה זאגן ווי ער וויל. איז ער אריינגיקומין דער פריש אריינגיקומינער און גיזאגט, ברוכים הנמצאים,

האבן זיי זיך אויפגישטעלט און גיזאגט, ברוך הבא.

האט מין אים גיבראנגט א קריג וואסער, א פלאקסן האנטעך און אן-ערדינע שיסל. האט ער זיך אויפגישטעלט, פארקאשערט די ארבל, איינגיגלייגט זיי אויבן, אויסגישפרייט זיינע הענט, גינומין די כלי און זיך גישטעלט וואשן די הענט און עסן אנבייסן. האט ער גיזעען זיינע הענט, אז זיי זענין איינגיריכט מיט שטויב, האט ער זיי אויפגיהויבן אין דער הייך און גיזאגט, די דאזיקע הענט, וואס האבן זיך מיט ליבשאפט גינענט צום שטויב פון דער הייליקער ערד ווי זאל איך זיי אפשאקלין פון זייער שטויב? האבן אים די שטוב-מענטשן גיפרעגט, טאטע וואס איז היינט אנדערש ווי אלע טאג, אלע טאג קומסטו פרי און היינט ביסטו גיקומין שפעט. האט ער צו זיי גיזאגט, מיינע קינדער ווען כ-בין גיגאנגין אויפן וועג בין איך צוגיקומין צו אן-ארט אונטער ירושלים און כ-האב גיזעען א מענטש אקערן אין פעלד. האב איך גיזאגט, כ-ווייס אז ער ארביט צוליב ישוב הארץ, כ-וועל גיין און ארביטן מיט אים. און נישט בלויז היינט, נאר יעדן טאג, וועל איך מיט אים אקערן און ארויסרייסן ס-אומקרויט ביז די ערד וועט ארויסגעבן ברויט און כ-וועל עסן פון מיינים, ווי א קינד וואס דערציט זיך אויף זיין מוטערס ברוסט. האט דער אלטער דערזעען, אז מיר וואונדערן זיך, האט ער גיזאגט, איר מיינט, אז כ-האב פארגעסן אין יום המיתה? ביי אייער לעבן, אז כ-האב מיר שוין אנגיגרייט א קבר אויפן הר הזיתים, דאס בעסטע צווישן די קברים, קעגן איבער דעם מקום המקדש און איך האב אין אים אריינגילייגט א פלעשעלע בוימאייל ביז איך וועל ארויסלאזן מיין נשמה זאלט איר דעמלט אין אים אריינלייגן מיינע ביינער. און ער האט אויסגיצויגן זיין האנט, ביז אונטער זיין קאפ און ער האט אראפגילאזט די האנט ביז אראפ איבער די פיס און ער האט אויסגימאסטן זיין הויך און האט גיזאגט, דאס קבר האב איך מיר אנגיגרייט לויט מיין מאס, נישט קורץ, אין וועלכן מין קורטשיט איין די פיס פון מת, נאר א קבר לויט מיין מאס. ער האט אויך אויסגיצויגן זיינע פינגער אויף זיין לינקער האנט, א קניפ גיגעבן דעם ארים אויפן ארט פון תפלין של יד און גיזאגט, וואויל איז דיר מיין גוף, וואס דו ווערסט באגראבן אין ירושלים, אין דעם ארט, וואס דו האסט זוכה גיוועזן צו שטיין ביי דיין לעבן, ביסטו זוכה צו ליגן נאך דיין טויט. אינמיטן די רייד האט מיך דער זקן דערזעען, האט ער מיר גיזאגט, שלום-עליכם. האב איך אים גיענטפערט, עליכם שלום. האט ער גיזאגט א גיי פנים. האב איך פאר אים אראפגיבויגן דעם קאפ מיט עניוות און גיזאגט, א נייער וואס האט ליב דאס אלטע. האבן זיך אויפגישטעלט זיין זון און זיין זונס זון און דער זון פון זיין זונס זון און האבן אויף מיר אנגיוויזן מיט די פינגער און גיזאגט, אויך אצינד וויל ער פון דיר הערן אלט נייעס, ווארים ער האט ליב ירושלים און אירע גישעענישן. באלד האט ער צו מיר גימאכט א פריינטלעך פנים און האט גיזאגט, פרעג מיין זון, פרעג. אזוי ווי איך האב דערזעען, אז ער האט צו מיר גימאכט א פריינטלעך פנים האב איך אנגיהויבן פרעגן און ער האט גיענטפערט, איך פרעג און ער ענטפערט. און יעדעס גישעעניש און יעדע זאך סיי עס איז גישעען פאר פופציק יאר, פאר זיביציק יאר, פאר אכציק יאר, פאר ניינציק יאר האט ער אנגיהויבן און גיזאגט, כ-האב עס גיזעען מיט מיינע אויגן, אזוי זאל איך זוכה זיין צו זעען משיחן, כ-האב עס מיט מיינע אויערן גיהערט, אזוי זאל איך זוכה זיין צו הערן דעם שופר של משיח. און אפילו זאכן, וואס זענין גישעען פאר דריי דורות, פאר פיר דורות, האט ער אנגיהויבן מיט דעם דאזיקן לשון, א שטייגער ווי דער אויבערשטער וואלט פאר אים איינגיוויקלט אלע דורות ווי א בוך. האב איך אים גיפרעגט ווי אלט ער איז, האט ער צו מיר גיזאגט, איז דיר דען מיאוס מיין לעבן? האב איך גיענטפערט, דער אויבערשטער זאל דיר פארלענגערן דיינע יארן און דו זאלסט זעען ירושלימס גוטס ביז הונדערט און צוואנציק יאר. האט ער גיזאגט, נאר וואס דען? האב איך גיזאגט, אלטער מיינער און כבוד מיינער, צוליב דער ליבשאפט, וואס איך האב דיך ליב און דער פריינטשאפט, וואס איך בין מרגיש צו דיר האב איך גיפרעגט. האט ער מיר גיזאגט׳ ניינציק יאר בין איך אלט. האב איך אנגיהויבן, גיב מיר רשות וועל איך פאר דיר עפיס זאגן. האט ער מיר גיזאגט, זאג. האב איך גיזאגט, אויב אזוי זענין דא פאראן צוויי פליאות. האט ער גיפרעגט, וואס זענין זיי? האב איך גיענטפערט, זייט איך לעב האב איך נישט גיזעען א זון זאל זיין עלטער ווי דער פאטער, און דיין זון זאגט דאך אז ער איז אלט דריי און ניינציק און נאך מער, יעדע זאך, וואס דו דערציילסט ביסטו אויף איר מעיד כ-האב מיט מיינע אויגן גיזעען, אפילו עס האט זיך גיטראפן פאר ניינציק יאר, קומט דאך אויס, אז דו זאגסט כ-האב מיט מיינע אויגן גיזעען אויף זאכן, וואס זענין גישעען, איידער דו ביסט נאך גיוועזן אויף דער וועלט. האט דער אלטיטשקער גישמייכלט גיגלעט זיין באָרד און צו מיר גיזאגט, מיין זון זיי וויסן, אז כ-האב גיזאגט דעם אמת און כ-האב חס-ושלום נישט ארויסגילאזט פון מיין מויל קיין שום דבר של שקר. האב איך גיזאגט, אויב אזוי גיב מיר רשות וועל איך פאר דיר זאגן, אז ס-איז דא פאראן נאך א דריטע פליאה. האט ער צו מיר גיזאגט, גילויבט איז דער אויבערשטער, גילויבט איז ער, וואס פירט זיין וועלט מיט חכמה און מיט א סדר און ס-איז נישט פאראן פאר אים קיין וואונדערלעכע אומקלארע זאך. און אויב דו וואלסט שוין גיגאנגין חוקרן און פאר דיר פארבארגינע זאכן האסט נישט קיין שום זאך. וואס זאל נישט זיין קיין פלא. ווי האסט דו דען א גרעסערן פלא פון דעם, וואס איך און דו לעבן מיר און זענין גיזונט, נאר הער וועסטו פארשטיין, אז כ-האב גיזאגט דעם אמת. האב איך צו אים גיזאגט, אלטער מיינער, פראכט מייגער, כ-בעט דיך, זאג. האט ער מיר גיזאגט, מיין זון, פאר וואס זאל איך דיר נישט זאגן, איז דען פאראן א סוד, וואס איך היט אים אין מיין הארץ, נאר אזוי איז עס גיוועזן: ווען כ-בין אויפגיגאנגין קיין ארץ ישראל, בין איך אלט גיוועזן ביי זיבן און צוואנציק יאר און איך זיץ שוין דא אין ארץ-ישראל ניינציק יאר, אבער איך שווער דיר ביי דעם, וואס האט גימאכט רוען זיין נאמין אויף ירושלים, אז אלע די דאזיקע יארן, וואס כ-האב גיוואוינט אין חוץ לארץ, זענין ביי מיר נישט גירעכנט אויף גאר. זאג-זשע, אז כ-בין אצינד א ניינציקער.

אזוי באלד ווי כ-האב דאס דערהערט, בין איך אויפגישטאנין פון מיין שטול א צוטראגינער און א ציטערדיקער און כ-האב גינומין זיין האנט אין מיין האנט, און כ-האב גיעפנט מיין מויל מיט א ברכה, כ-האב אויפגיהויבן די אויגן צום הימל און כ-האב אים גיבענטשט פון הארצן השם יתברך זאל דיר ממלא זיין דיינע יארן ביז הונדערט און צוואנציק. אויך ער האט אויפגיהויבן זיינע אויגן צום הימל און גיזאגט אמן אויף דער ברכה, אמן כן יהי רצון

און גילויבט איז דער, וואס לעבט אייביק און טיילט צו לעבן פאר יעדן באשעפיניש, וואס איך זכות פון ירושלים איז מיין ברכה אנגינומין גיווארן פון זיין ליבן נאמין און ער האט זוכה גיוועזן צו בלייבן צווישן די לעבידיקע, ביז עס זענין אים פארפולט גיווארן הונדערט און צוואנציק יאר אין ארץ-ישראל, חוץ די ערשטע יארן. וואס ער איז גיוועזן אין חוץ לארץ און ער איז נפטר גיווארן בשיבה טובה און אזוי ווי זיין כוח איז מיט אים גיוועזן דעמלט, איז ער מיט אים גיוועזן ביז זיין פטירה. באמת וואלט ער גיקאנט לעבן נאך עטלעכע יאר, נאר צוליב דעם כבוד פון משה רבנו עליו השלום, וואס דער פסוק זאגט אויף אים און משה איז אלט גיוועזן הונדערט און צוואנציק יאר ביי זיין טויט. האט ער מוותר גיוועזן אויף זיין לעבן און האט אויף זיך גינומין אוועקצוגיין פון דער וועלט אויף יענער וועלט גאנץ אין זיין גוף גאנץ אין זיינע אברים, גאנץ אין זיינע חושים. און נאך זיין מטה זענין נאכגיגאנגין זיין זון און זיין זונס זון און דער זון פון זיין זונס זון, דאס דריטע און דאס פערטע דור, אלע זקנים מופלגים.

און אפילו דער ייגנסטער פון זיי איז עלטער פון דיין זיידן.

פון דעם טאג אן, וואס ער האט זיך צוגיגרייט זיין קבר, ביז דעם טאג פון זיין פטירה, איז די דאזיקע שכונה פול גיווארן מיט קברים, ווייל אלע זענין מחבב און ווילן באגראבן ווערן אין ארץ ישראל, ווארים די, וואס שטארבן אין ארץ ישראל ווערן פריער לעבידיק אין משיחס צייטן און פארדייען די יארן פון משיחס צייט. און א סך צדיקים, וואס האבן פארלאזט ארץ-ישראל ביי זייער לעבן, האט מין גיבראכט זייערע ארונות און מע האט זיי גיגעבן א שטיקל ארץ ישראל ערד. און אז מע איז גיקומין אים באגראבן, האט מין מורא גיהאט, אז מע וועט גישט גיפונין דאס ארט פון קבר. באלד האט זיך גיעפנט דאס פלעשעלע בוימאייל, וואס ער האט אריינגילייגט א פארשטאפטס אין קבר און עס האט גינומין שמעקן, האט מין גינומין זיינע ביינער און מע האט זיי דארט באגראבן. צווישן די בעסטע פון די קברים האט מין אים באגראבן, קייגן איבער דעם מקום המקדש. דאס לאנד, וואס ער האט אין אים זוכה גיוועזן ביי זיין לעבן און ער האט גיגעבן אויף אים זיין לעבן, האט ער זוכה גיוועזן צו ליגן אין אים נאך זיין טויט, אזוי ווי א קינד, וואס ליגט אין דער מוטערס שויס. ביז עס וועט מקויים ווערן אין אונדז דער פסוק. אט זענין שוין אויף די בערג די פיס פון בשורה-אנזאגער און בלע המות לנצח.

נאטיצן צו דער גישיכטע פון חינוך ביי יידן

פון בנימין מינץ

חינוך-ליטעראטור

ספעציעלע ספרים, וואס זאלן זיך פארנעמין מיט חינוך ענינים, בפרט מיט עלעמענטארן חינוך – זענין ביי יידן כמעט קיינמאל נישט גיוועזן. כאטש ביי יידן איז פון תמיד אן די תורה, דאס לערנין, גישטאנין אויפן העכסטן ארט און כאטש יידן זענין טאקי גיוועזן די ערשטע איינצופירן אן-עלעמענטארע צוואנג-שול, האט מין אבער קיין ספעציעלע ספרים אויף דעם גיביט נישט גישריבן.

שווער צו זאגן פאר וואס דאס איז אזוי גיוועזן, אפשר צוליב דעם, ווייל אין יעדן לאנד האט זיך נאך אין גאר אלטע צייטן אויסגיארביט א שיטה, וועלכע איז איבערגיגאנגין בירושה פון דור צו דור און וועלכע מ-האט נישט גיוואלט רעפארמירן אדער פארבייטן מיט אן-אנדערע. אחוץ דעם איז דאך דער ענד-ציל פון דאזיקן חינוך גיוועזן אין יעדן לאנד און אין אלע צייטן דערזעלביקער: איינצופלאנצן אין קינד יראת שמים און ליבשאפט צו יידישקייט דורך תורה.

אין זיינע דיקע שטריכן איז שוין דער יידישער חינוך טאקי גיוועזן פעסטגיזעצט דורך די פוסקים. דער רמב״ם איז גיוועזן דער ערשטער, וואס האט אויפן יסוד פון תלמוד און מדרש צוזאמינגישטעלט א שיטה אין חינוך און זי פארפעסטיקט אלס הלכה. נאך אים האבן עס גיטון אנדערע פוסקים, ווי רבינו יעקב בעל הטורים, רבי יוסף קארו אין זיין שלחן ערוך און אנדערע.

וואונדערבאר פשוט און קלאסיש זענין דעם רמב״מס ווערטער וועגן אלגימיינים לערן צוואנג:

„יעדער ייד איז מחויב צו לערנין תורה, סיי אן-ארימאן סיי אן-עושר, סיי א גיזונטער סיי א בעל-יסורים, סיי א יינגערמאן סיי א שוואכער זקן, אפילו ער איז אן-ארימאן, וואס דערנערט זיך פון צדקה אדער א טירן-גייער און אפילו א מאן פון א פרוי און קינדער, איז מחויב זיך פעסט צו עצן א צייט צו לערנין תורה ביי טאג און ביי נאכט...״

„ביז ווען איז מין מחויב צו לערנין תורה? ביז צום טאג פון טויט... יידישע גדולים–גיוועזן צווישן זיי האלץ-העקער, וואסער-טרעגער, גיווען צווישן זיי בלינדע און פונדעסטוועגן האבן זיי עוסק גיוועזן אין לערנין תורה.״

פון די דאזיקע הלכה-ספרים קען מין אבער נאך פונדעסטוועגן נישט באקומין קיין בילד פון חינוך ביי יידן פארצייטנס אין די פארשידינע לענדער און אין די פארשידינע תקופות. די דאזיקע ספרים רעדן נאר ארום די חינוך ענינים פון הלכה שטאנדפונקט אין אלגימיינע שטריכן, וועלכע מע קען צופאסן צו אלע לענדער און צו אלע צייטן. בכוונה האבן די פוסקים אויסגימיטן אלץ, וואס האט א לאקאלע אדער צייטלעכע באפארבונג.

דאך זענין אין אונדזער ריזיקער אלטער ליטעראטור פארשפרייט זייער א סך ידיעות וועגן חינוך. דרך אגב גיפונין מיר זיי אין די תשובה און מוסר ספרים. אין די פירושים אויף תנ״ך און תלמוד אין דרשות און חקירות, אין הסכמות און הקדמות צו ספרים, אין צוואות און אין קהלה פנקסים און אפילו אין... שירים. חוץ דעם זענין אייך פאראן איינצלנע קליינע ספרימלעך, וואס רעדן וועגן חינוך און אויך תקנות פאר תלמוד-תורות.

די דאזיקע אלע ידיעות און מאטעריאלן (טיילמאל עטלעכע שורהלעך) צוזאמינצונעמין אויף איין ארט, דאס האט גילאקט א סך פון אונדזערע פארשער. עס איז אבער קיינים פון זיי נישט גילונגין, כאטש א סך פרואוון זענין אויף דעם גיביט גימאכט גיווארן. ערשט הרב שמחה אסף איז גיוועזן דער ערשטער, וואס האט אט די ארביט גימאכט כמעט פולשטענדיק*). אין די צוויי בענדער, וואס זענין שוין גידרוקט ליגט א קאלאסאלע ארביט. עס הייסט אדורכגיזופט טויזנטער, צענטויזנטער ספרים און ארויסגישלעפט, וואס איז נוגע צו אונדזער ענין.

אין ערשטן באנד גייען אריין די מקורות, וואס האבן א שייכות צום חינוך ביי אשכנזים פון אנהייב מיטלאלטער ביז דער השׂכלה עפאכע, אין צווייטן באנד – די מקורות, וואס האבן א שייכות צו ספרדים און יידן אין איטאליען אין משך פון דער אויבנדערמאנטער צייט. דער מחבר זאגט צו נאך א באנד, אין וועלכן ס-זאל אריין דאס מאטעריאל, וואס האט א שייכות צו ארץ-ישראל און אנדערע מזרח-לענדער.

אין די אויבנדערמאנטע צוויי בענדער זענין אריין מאטעריאלן פון ספרים, גרויסע יקרי המציאות, כתבי יד אדער איבערגיזעצטע, למשל, פון איטאליעניש. א גרויסע מעלה האט דאס ווערק, וואס דער מחבר, גיט אונדז די מקורות אזוי ווי זיי זענין, אן באפוצעכץ פון זיין זייט. ער גיט אבער צו זייער נוצלעכע קורצע ביבליאגראפישע ידיעות.

פאר איינים, וואס פארשט אדער אינטערעסירט זיך מיטן חינוך ביי יידן, איז הרב אספס ווערק אומאנטבערלעך.

א שאד נאר, וואס ער האט צום סוף פון די ספרים אויך צוגיגעבן די מקורות, וואס האבן א שייכות צו נ. ה. וויזלס רעפארם כוונות אין חינוך. ער האט אויך זיי גידארפט אויסמיידן, ווי ער האט אויסגימיטן די שפעטערדיקע מאדערנע חינוך רעפארמין. די ספרים וואלטן אזוי ארום גיטראגן א מער איינהייטלעכן כאראקטער. די מעלות פון די ספרים זענין פונדעסטוועגן גארנישט אפצושאצן.

אויפן יסוד פון די מקורות, וואס ווערן גיבראנגט אין די ספרים, וויל איך דא בקיצור ארומשמועסן עטלעכע זייער אינטערעסאנטע ענינים, וואס שייך דעם חינוך ביי יידן פארצייטנס.

מלמדות

דער חינוך ביי יידן, כאטש ער האט אומיטום און שטענדיק, גיהאט פאר זיך דעם ענד-ציל, איז אבער גיוועזן שטארק פארשידנארטיק אין זיינע וועגן צו אים. בפרט איז די דיפערענצירונג גיווען גאר א גרויסע צווישן די אשכנזים און די יידן אין שפאניע און איטאליע. די אשכנזים – די יידן אין דייטשלאנד, פוילן און די ארומיקע לענדער, פון שטענדיק אן שטארק אונטערדריקט און איינגיקוועטשט אין די ענגע געטא גרעניצן, האבן אין זייער חינוך כמעט נישט אריינגינומין קיין וועלטלעכע לימודים, זיך נישט שטארק אינטערעסירט מיטן ס ד ר פון די לימודים און אויך די היגיענע האט ביי זיי א ביסל אונטערגיהינקט. גיוויינטלעך, האבן אויך גיוויסע השפעות אויסגיאיבט די פעלקער צווישן וועלכע זיי האבן גיוואוינט. די יידן אין איטאליע און אין שפאניע, דאגעגן, אריינגיצויגן אין אלגימיינים, גיזעלשאפטלעכן און מלוכה-לעבן, האבנדיק די מעגלעכקייט זיך צו פארנעמין מיט פרייע פראפעסיעס – האבן זיי אין זייער חינוך אויך אריינגינומין וועלטלעכע לימודים. צו קענין די לאנדס-שפראך אין ווארט און אין שריפט איז גיווען א מוז זאך. דאס האט אויך גיבראנגט דערצו, אז מע זאל לערנין לשון הקודש, תנ״ך אאז״וו. „יועט דאך נישט די דינסט (די פרעמדע שפראך) זיין בעסער ווי די הארינטע (לשון הקודש)״. לעבידיק און אן אן-ערך בעסערע לעבנס-באדינגונגען, ווי די אשכנזים, האבן די ספרדים און איטאליענער זיך שטארק אפגיגעבן מיט דעראויסערלעכער זייט פון די לימודים און מיט זייער סדר. ביי זיי האט מין כמעט נישט גיזען קיין פריוואטע מלמדים, ווי אין דייטשלאנד און פוילן. יעדע קהילה האט גיהאט איר תלמוד-תורה (עלעמענטאר-שול) מיט קלאסן, מיט א גינוי אויסגיארביטן פראגראם. עס איז אויך שטארק גיזארגט גיווארן פ״ר היגיענע.

אין משך פון לאנגע יארהונדערטער האבן מיר פון די גרעסטע אשכנזישע גדולים שטארקע תערומות אויפן אשכנזישן חינוך און דעם צירוף זיך אראפצולערנין פון ספרדישן און איטאליענישן חינוך. אריינלאזן זיך אין פרטים, וועט דא צו ווייט פארפירן.

גינוי ידיעות וועגן יידישן חינוך אין שפאניע גופא האבן מיר נישט קיין סך. צוליבן גירוש זענין זיי פארלוירן גיגאנגין מיר האבן זיי אבער שפעטער, זייער אויספירלעכע פון איטאליע, וואו עס האבן זיך באזעצט גרויסע מאסן ספרדים, וואס האבן גיכער גיהאט א גרויסע השפעה אויפן יידישן כלל לעבן. די מקורים פון איטאליע קענין דעריבער אויך זיין מאסגעבנד פאר די ספרדים.

איך וויל דא אויפמערקזאם מאכן אויף אן-אינטערעסאנטן פרט אין חינוך פון די קלענצטע קינדער ביי איטאליענישע יידן. עס ווייזט זיך ארויס, אז אין

*) שמחה אסף, מקורות לתולדות החנוך בישראל, כרך א׳, תל-אביב תרפ״ה, כרך ב׳ תל-אביב תרצ״א.

איטאַליע האָבן זיך כמעט נישט געפינען קיין דרדקי מלמדים. מיטן חינוך און לערנען פון קינדער, סיי ייִנגלעך סיי מיידלעך, פון דריי ביז זיבן יאָר האָבן זיך פאַרנומען די דאָזיקע פאסטנס אין די אפיציעלע קהלה תלמוד-תורות. אין די תקנות ווערן אט די לערערנס אָנגערופן מלמדות. די איטאַליענישע יידן (און אויך די ספרדים) האָבן ווייזט אויס אָפגעשאַצט די גוטע זייט פון דער מוטערלעכער פרויען-השפעה אויף דער צאַרטער נשמה פון קינד. פון די ידיעות איבער די פאַרשידענע לימודים, וואָס אט די פרויען-מלמדות האָבן אונטערריכטעט, קאָנען מיר אָרויסדרינגען דעם קולטור שטאַפּל אויף וועלכע יידישע פרויען זענען דעמאָלט געשטאַנען. ער איז געווען אַ ניש-קשהדיק הויכער. יידישע פרויען האָבן זיך דאָרט אויסגעצייכנט מיט זייער אַלגעמיין און יידיש וויסן.

מיר ווייסן פון אַ פאַל, וואו אַ פרוי האָט געלערנט מיט תלמידים תנ״ך מיט רש״י, דקדוק און רמב״ם. די זעלבע פרוי (בענווינידא גירונדי. קוק אסף באַנד צוויי עמוד רל״ז) האָט אויך געשריבן העברעאישע שירים און זיך געשריבן אין לערנען מיט די רבנים אין איר דור.

אָבער בכלל האָבן די מלמדות געלערנט מיט די קינדער נישט בלויז עברי נאָר אויך אָנהייב תנ״ך מיט דער נגינה.

אַזוי למשל זאָגט דער פונקט ט׳ פון די תלמוד תורה תקנות אין מאַדונאַ (די ערשטע רעדאַקציע אין יאָר שנ״ז (1597), די צווייטע אין יאָר תל״ט (1679) און די לעצטע אין תקי״ח (1758) קיין גרויסע וועזנטלעכע שינויים זענען אָבער במשך פון דער צייט נישט אַריינגעטרעטן).

„דאָס תלמוד תורה הויז זאָל נישט האָבן ווייניקער פון צוויי מלמדים און איין מלמדת, וואָס זאָלן זיך אין אים געפינען גרייט שטענדיק צו פאַרשפרייטן תורה צו יעדן וואָס קומט לערנען... די מלמדת איז פאַר גאָר קליינע קינדער, עלטער פון דריי יאָר. (זי לערנט מיט זיי) אלף בית, לייענען לשון הקודש ביז זיי וועלן ריכטיק קענען לייענען אַ פּסוק. זיי זאָלן אויך זיין אונטעררריכטעט אין די טעמים אויף ווי ווייט עס איז מעגלעך. דער ערשטער מלמד זאָל לערנען מיט די קינדער וואָס קומען פון דער מלמדת...״

פונקט י׳: „די מלמדת זאָל לערנען מיט די גאָר קליינע ייִנגלעך עלטערע פון דריי יאָר, וואָס זאָלן גיין לערנען צו איר אַהיים, און דער עיקר עס זאָל זיין מיט דער דערלויבעניש פון די ממונים משרתים. און דאָס זענען די לימודים וואָס זי זאָל מיט זיי לערנען: גוט צו דערקענען די לשון הקודשע אלף-בית אותיות, זיי מחנך צו זיין ריכטיק לייענען די ווערטער מיט די טעמים, ביז זיי וועלן צוקומען דערצו צו לייענען ריכטיק אַ פּסוק אויף וועלכן אָרט עס איז אין דער תורה נביאים וכתובים. און אַז זיי וועלן שוין דערביי האַלטן און די ממונים משרתים מיט די ממונים נציבים וועלן אָנערקענען, אַז זיי זענען שוין אין דער מדרגה צו קענען בשלימות לייענען — דעמאָלט זאָלן זיי לויט זייער אָנווייזונג אַריין לערנען אין דער תלמוד תורה ביים ערשטן מלמד...

פונקט י״ד רעט נאָך אַרום די שעהן, וואָס די מלמדים און מלמדת זענען מחויב צו לערנען, און פונקט ט״ז וועגן דער קבלה, וואָס די מלמדים און די מלמדת דאַרפן געבן די ממונים אויף די ספרים, וואָס די חברה ת״ת האָט זיי געגעבן. פונקט כ״א רעט נאָך וועגן משגיח. וואָס דאַרף קאָנטראָלירן דעם גאַנג פון די לימודים אין דער ת״ת און ביי דער מלמדת אין דער היים.

די מלמדת איז אַלזאָ אין אַלים געווען גלייכגעשטעלט צו די מלמדים אַ חוץ, וואָס זי האָט אירע שיעורים געלערנט נישט אין דער געביידע פון דער ת״ת נאָר ביי זיך אין דער היים.

די תקנות פון דער ת״ת אין פעראַראַ (פון יאָר תקכ״ז 1767) רעדן אויך אין פונקט י״ב, אַז די תלמידים דאַרפן קומען צו די מלמדים אָדער צו די מלמדת מיט אַ קוויטל פון די ממונים און אין אַן-עקסטרע פונקט וועגן די לערערנס: „די לערערנס, וואָס די ממונים וועלן זיי וועלן, און זיי באַטראַכטן פאַר ראוי צו דערפילן זייער אויפגאַבע זאָלן לערנען א״ב און לייענען, ביז די תלמידים זאָלן שוין קענען געלויפיק לייענען אַ פּסוק מיט די טעמים אויף וועלכן אָרט עס איז אין תנ״ך. נאָך דעם, ווי די ממונים וועלן זיי פּרואוון, זאָלן זיי אַריבער אין דער ערשטער מדרגה פון דער ת״ת.״

אין אַ בריוו, וואָס אליהו מאַרפּאַרגאַ איינער פון די ערשטע משכילים, שרייבט צו דער משכילים חברה „חנוך נערים״ אין בערלין, זאָגט ער צווישן אַנדערע: ...אין חדר דאַרפן קומען ייִנגלעך, ווען זיי זענען אַלט זעקס יאָר, ווען זיי קענען שוין לייענען לשון הקודש, וואָס זיי לערנען פון די פרויען מלמדות, ווי עס פירן זיך אונדזערע ברידער די ספרדים און איטאַליענער״. ווייזט אויס, אַז דאָס איז געווען פאַרשפּרייט און מפורסם.

אין סוף פון זיין חנוך ספר „חנוך לנער״ (פירענצי תקס״ו) זאָגט דער מחבר ר׳ חנני׳ אלחנן חי הכהן: ...איך בין בטוח, אַז אויך דער מלמד אָדער מלמדת וועלן לערנען מיט די תלמידים אויף דעם אופן פון דעם ספר... וועט עס זיי שטאַרק נוצן...״

אין פּנקס פון דער קליינער חברה „גמילת חסדים״ אין קליינים שטעטל לאַגאָ ווערן אויסגערעכנט 19 פרויען מלמדות. דאָס ווייזט ווי פאַרשפּרייט דער מנהג איז געווען. די פרויען זענען נפטר געוואָרן פון יאָר תכ״ח ביז תקנ״ח. זיי ווערן שטאַרק געריִמט מיט פאַרשידענע טיטולן, אַזוי למשל:

...מרת לאָוראַ יחייא באַר... עוז והדר לבושה מלמדת תינוקות זכרים ונקבות בפיכאַראַ. חכמה בכל מיני רפואה. ממשפחה רמה...

...תנו לה מפרי ידי׳ הזקנה (מרת יוכבד סיני שהיתה מלמדת תורה בכל כוחה. .

...אשה יראת ד׳ היא תתהלל... מרת ליליאַ... שהיתה יראת שמים בסתר ובגלוי והיתה מלמדת תינוקות באמונה...

...מרת שייחה... נקברה בכבוד לפי זכותה שהיתה מלמדת תינוקות בקיאה וחכמה מאד...

פון די אַלע אויבנדערמאָנטע ציטאַטן זעען מיר בולט, אַז די ערשטע דריי פיר יאָר לערנען ביי די יידישע קינדער אין איטאַליע, איז געלעגן כמעט אויסשליסלעך אין פרויען הענט.

מיידלעך חינוך ביי די אשכנזים

אויב דער חינוך ביי יידן אין איטאַליע, איז שוין געשטאַנען אויף אַזאַ הויכער מדרגה, אַז מ-האָט שוין אַפילו פאַרשטאַנען אין רוים נאָך אין יאָר תק״ה (1745) צו גרינדן אַן עקסטרע תלמוד-תורה פאַר מיידלעך, זענען אָבער די מיידלעך ביי די אשכנזים אויך נישט אויפגעוואַקסן לגמרי אָן חינוך.

איך רייד נישט דאָ פון איינצלנע פרויען פון די העכערע קלאַסן, וועלכע זענען באַרימט געווען פון זייער גרויס וויסן אין תלמוד און פוסקים. די זענען עס על-פי רוב געווען פרויען אָדער טעכטער פון גרויסע רבנים. די רייכע קלאַסן האָבן זייערע טעכטער געגעבן אויך אַלגעמיינע בילדונג און זיי געלערנט אַפילו מוזיק און טאַנץ.

אַזוי שרייבט שוין ר׳ יוסף יוזפּא האַן פון פראַנקפורט אין זיין ספר „יוסף אומץ״ (געשריבן אין ש״פ–ש״ץ) „ווי גרויס איז אין מיינע אויגן דער איסור, וואָס די עשירים דינגען צו זייערע טעכטער מוזיקער זיי צו לערנען שפּילן, וואָרן עס איז נאָר פון פאַרגעניגנס וועגן און כדי זיך גרויס צוהאַלטן״.

גליקל פון האַמעלן דערציילט וועגן איר פאָטער, אַז ער האָט זיינע זין און טעכטער געלאָזט לערנען סיי תורה, סיי וועלטלעכע לימודים. דער פאָטער „וועלכי פראַנצעזיש אַלש איין וואַשיר געקענט״. די זעלבע האָט אויך געקענט שפּילן פאַרטעפּיאַן.

ר׳ יעקב עמדין רעט זייער שאַרף וועגן די גבירים, וואָס לערנען נישט די קינדער קיין לשון-הקודש נאָר „געבן אויס געלט צו לערנען זייערע זין און טעכטער די פראַנצויזישע שפּראַך״.

מיר האָבן אָבער שטאַרקע באַווייזן, אַז אויך צווישן די אשכנזים האָט עקזיסטירט אַן-עלעמענטאַרער צוואַנג-חינוך פאַר מיידלעך ווען אויך די לימודים זענען דאָ נישט דערגאַנגען צו אַזאַ הויכע מדרגה ווי ביי ייִנגלעך.

שוין ר׳ יהודה החסיד פון רעגנסבורג (נפטר געוואָרן אין יאָר ד״א תתקע״ו 1216) רעט אין זיין „ספר חסידים״ וועגן דעם, אַז אַ מענטש איז מחויב צו לערנען זיינע טעכטער מצוות, ווי הלכות... וואָרן אויב זי וועט נישט וויסן די הלכות פון שבת, ווי אַזוי וועט זי היטן שבת... יעדער דאַרף לערנען זיינע טעכטער זיי זאָלן קענען דאַווענען... ס׳זענען געווען פרויען אין כנען (אַזוי פלעגט מען דעמאָלט רופן די סלאַווישע לענדער), וואָס האָבן געקענט פון אויסנווייניק די נחמות אין ישעי׳...״

דער „ספר המדות״ (אין יידיש, 1542) זאָגט: וראוון (פרויען) דורפן ניט לערנן, דש מיינט זי, דורפן ניט תלמוד לערנן אָבער עשרים וארבע און איסור והיתר זול מן זי לערנן״ פרויען האָבן דעמאָלט ווייניק פאַרשטאַנען לשון-הקודש האָט מען פאַר זיי אָנגעהויבן שרייבן אין יידיש מוסר ספרים און קורצע הלכות מ-האָט אויך פאַר זיי איבערזעצט דעם תנ״ך. אויך דער „ספר המדות״ איז געווידמעט „אַלן וראוון אונ׳ יונק-וראוון...״ וועגן דעם ענין, איז זיך דאָס אָרט צו קליין צו באַשרייבן. איך וויל נאָך באַמערקן, אַז ביי דער שאַפונג פון אַט דער ליטעראַטור, האָבן אַ גרויסן אַנטייל גענומען פרויען אַליין.

עס זענען אויך פאַראַן שטאַרקע באַווייזן, אַז עס האָבן ביי אשכנזים עקזיסטירט ספּעציעלע חדרים פאַר מיידלעך און אויך חדרים וואו עס האָבן געלערנט קינדער אין קלענסטן עלטער, ייִנגלעך און מיידלעך צוזאַמען.

אַזוי למשל אין די ניקלשבורגער תקנות וועגן ת״ת אין פונקט י״ט רעט זיך וועגן דעם מיט וואָס פאַראַ פאַרשידענע תלמידים איין מלמד מעג לערנען. צווישן אַנדערע זאָגט זיך דאָרט: „אַזוי אויך ווער ס׳האַלט אין זיין חדר פיניף מיידלעך (צו לערנען) טאָר נישט לערנען קיין חומש מיט ייִנגלעך... אַ גמרא מלמד טאָר נישט האַלטן קיין איין מיידל צום לערנען און מכל-שכן אַ קליין ייִנגל, וואָס לערנט אלף-בית״. (פון יאָר תנ״א).

אין די צוגאָב תקנות פון יאָר תק״ד געפינען מיר: „מיר זענען אויך געקומען מחזק זיין די אַלטע תקנה אין פונקט י״ט דהיינו, אַז אַ מלמד, וואָס לערנט מיט אַ תלמיד גמרא, מעג האַלטן „חומש תלמידים״ און נישט לערנען קיין סידור און א״ב מיט מיידלעך.״

אין די צוגאָב תקנות פון יאָר תקס״ו רעט זיך ווידער וועגן אויבנדערמאָנטן ענין: „ג. אויך זענען מיר געקומען מחזק זיין די אַלטע תקנה. יעדער מלמד, וואָס האָט אין זיין חדר אַ גמרא-תלמיד, טאָר נישט האַלטן קיין תלמידים, וואָס לערנען סידור און אלף-בית. און מכל-שכן, אַז ער טאָר נישט האַלטן צום לערנען אין זיין חדר קיין שום מיידל, אַ קליינע אָדער אַ גרויסע און אַפילו זי לערנט נאָר פרויען-אַרבעט ביי דעם מלמדס ווייב.. אויב נישט, אַז דעם מלמד׳ס ווייב לערנט מיט איר אויף אַן׳אַנדער שטאָק, אָבער אויף דעם זעלביקן שטאָק, וואָס איר מאַן לערנט מיט די ייִנגלעך גמרא – נישט. אַפילו אין אַן-אַנדערער שטוב״.

אגב, געפינט זיך אין די דאָזיקע תקנות אַן-אינטערעסאַנטער יידישער טערמין פאַר גאָר קליינע דריי יאָריקע קינדער, וואָס מע פלעגט זיי שיקן אין חדר אַריין נישט צו לערנען נאָר גלאַט זיי זאָלן דאָרטן „זיצן״. די דאָזיקע קינדער ווערן אָנגערופן „איבער זיץ קינדער״.

ר׳ יעקב עמדין פרעגט זיך אין זיין ספר „מגדול עוז״: כ-ווייס נישט פון וואַנען ס׳האָט זיך גענומען דער שלעכטער מנהג אין די דאָזיקע מדינות, וואָס זיי שיקן די קליינע מיידלעך צום מלמד, און אַפילו ער איז אַ פרוי לייִדיקער. מע דאַרף דאָס פאַרווערן, נאָר זיי זאָלן זיי שיקן לערנען צו אַ געלערנטע פרוי״.

עס ווילט זיך רעדן וועגן נאָך עטלעכע אינטערעסאַנטע ענינים, וואָס שייך דעם חינוך ביי יידן פאַרצייטנס, אָבער לאָמיר עס אָפּלייגן אויף אַן-אַנדער מאָל.

די דריי גרויסע נביאים, ישעי׳, ירמי׳ און יחזקאל

אַ שטודיע פו הרב ד״ר יוסף קאַרלעבאַך — יידיש פון ש. אסטערזעצער

הקדמה

די דריי גרויסע נביאים-געשטאַלטן ישעי׳, ירמי׳ און יחזקאל געהערן צו דער תקופה פונים חורבן פון דער ערשטער יידישער מלוכה. ישעי׳ האָט דערלעבט דעם סוף פונים מלכות פון די עשרת השבטים און דאָס צוזאַמענשרומפּן פון אונדזער פאָלק ביז צום מלכות פון די ביידע שבטים יהודה און בנימין; ירמי׳ איז געזיצן אויף די חורבות פון ירושלים, און יחזקאל איז געווען צווישן די ערשטע גולי בבל און האָט דאָרט אַדורכגעלעבט די שרעקלעכע טעג פונים חורבן פון אונדזער פאָלק.

דאָס איז נישט קיין מקרה. דאָס גרויסקייט פונים גייסט פון די דאָזיקע נביאים איז דער קאָמפּלימענט. דער היסטאָרישער גמול פאַר אונדזער פאָליטישער שוואַכקייט. ביי דער נויט פון אונדזער פאָלק האָט זיך אָנגעצינדן דאָס פייער פון דער משיחדיקער נבואה.

בשעת פון דער ווירקלעכקייט פון אונדזער קיום איז געוואָרן אַ יאָושדיקער גאָרנישט. גראָד דעמאָלט איז אויפגעטרעטן דער כוח פונים יידישן אידעאַל אין דער פאָרים פון אַן-אַבסאָלוטן יֵש אין מויל פון אונדזערע נביאים. אויפן פאָליטישן נאַכט-הימל זענען זיי די מעכטיקע מעטעאָרן, וואָס האָבן געלויכטן פאַר אונדז, פאַרבינדנדיק אין-סוף ליכט מיט זייער ליכט.

אין אַזאַ צייט ווי אונדזערע, מיט אירע קריזיסן און פּחדים, ווען די נויט טרייסלט די רוט און דאָס פּנים פון דער וועלט איז משונהדיק פאַרקרומט, האָבן דעריבער די נביאים פאַר אונדז מער באַטייט ווי אין אַנדערע צייטן. אויב, ווי אין די רואיקע פאַר-מלחמה טעג, ביים אויפבוי פון אונדזער לעבן נאָר דאָס איינצעלנע, דער פּרט, די קליינע זאַכן פונים טעגלעכן לעבן דאַרפן אַ פאַרפיינערונג, אַ פאַראיידלונג און אַן-עלי׳, דעמאָלט איז דאָס וואָרט פון אונדזערע חז״ל די ריכטיקע שפּייז פאַר דער נשמה, ווייל זיי פּיילן אונדז און זענען אונדז מתקן, מאַכן שאַרף אונדזער בליק פאַר די קליינע פעלער פון דער שעה, פאַר די עבירות „שאדם דש בעקביו״. אָבער ווען די שאלה מכוח תכלית און עתיד פון אונדזערע טעג גייט אויפן גאַנצן, אויב עס דאַכט זיך אונדז, אַז די גאַנצע קאָנסטרוקציע פון דער וועלט איז נישט צוגעטראָפן און אַדורכגעפוילט, ווען דער צוטרוי צו דער מענטשהייט און צום שיקזאַל הייבט זיך אָן צו וואַקלען, דעמאָלט מאַכן די נביאים ווידער געהאַלטן אויף זייער מויל, דעמאָלט לאָזט זיך הערן זייער רוף ווי דער פרילינגס-דונער: „אין דער מדבר פונים לעבן מאַכט פריי אויפסניי דעם וועג פון ג-ט״. דעמאָלט דאַרפן מיר ווידער אַ וואָרט, וואָס עס גייט אויפן גאַנצן, דאָס גרויסע אַלץ אַרומנעמינדיקע אידעאַל פונים נייבוי פון דער וועלט, אַ באַקלערן זיך מכוח די לעצטע יסודות און טראָגנדיקע כוחות פונים לעבן.

די דאָזיקע שטודיע וויל פאַרשטיין די ספרים פון די דריי גרויסע נביאים ישעי׳, ירמי׳ און יחזקאל, יעדעס ספר ווי אַן-איינהייטלעך המשכדיק ענין, ווי אַ רעליגיעזע באַלייכטונג און תשובה אויף אַ טיפּישן געשיכטס-מצב.

דאָס שוואַכקייט פון אונדזער פאָלק אין אַ היסטאָרישער תקופה, אין אַ גרויסן רעליגיאָנס-געשיכטלעכן אויגנבליק, פון דער אַנדערער זייט ווידער דאָס גלייכגילטיקייט אַקעגן דעם קומידיקן אומגליק, דאָס זענען די ביידע בולטע סיטואַציעס, וואָס אַקעגן זיי זענען געשטאַנען ישעי׳ און ירמי׳. ישראלס תשובה און לעבנס-בענייאונג נאָך דעם חורבן איז די געוואַלטיקע אויפגאַבע, וואָס יחזקאל האָט פאַר זיך געזען. אַלע דריי כאַראַקטעריסטישע תקופות, וואָס חזרן זיך איבער יעדעס מאָל אין משך פון די צייטן און וואָס טרעטן אויך צו אונדז צו און פאַרלאַנגען פון אונדז אַן-אָריענטירונג.

פון דער קלאָרקייט פונים שיקזאַלס-מצב זעט מען אַרויס די תשובה פונים נביא ווי איין המשכדיק ענין, דערפון לאָזט זיך באַווייזן דער געניטער המשך פון זייערע רעדעס, אַז ס-איז נישט מעגלעך צו צוטיילן זייערע ספרים אין שטיקער – דאַדורך אַליין שוין צעפאַלט זיך די אַרבעט פון דער הויכער קריטיק אין אַ גאָרנישט.

אלטאָנאַ, אין די זומער-טעג, תרצ״ב

עס געפינט זיך שוין אין דרוק און גייט אַרויס בקרוב
„יידיש לָשון״
דריטער באַנד
אין דריטן באַנד גייען אַריין פראַגמענטן פון די שאַפונגען פון די חשובסטע אָרט. שרייבער.
אַ חוץ דעם עשירותדיקן לייען-מאַטעריאַל אַ פולער קורס פון יידישער גראַמאַטיק.
דאָס נייע בוך „יידיש לָשון״ וועט זיך אויסצייכנען מיט אַלץ, וואָס נאָר אַזאַ בוך דאַרף זיין די אַרבעט ביים מסדר זיין און דרוקן דאָס בוך גייט צו פלייסיק און מיט ישוב-הדעת.
דאָס בוך וועט האַלטן 200 זייטן!

הרב אברהם אייזנבערג

אונדזערע ישיבות

אונדזערע העכערע לערן־מוסדות פאר תורה, די „ישיבות", זענען, כמעט אזוי אלט ווי דאס יידישע פאלק, און זייער גאלדינע קייט ציט זיך נאך פון דער צייט פון בית־המדרש „שם־ועבר", ביז אונדזער היינטיקער תקופה מיט אירע וועלט־בארימטע ישיבות ווי: מיר, ראדין, סלאבאדקע יח"ל און פיל אנדערע.

ס־זענען געווען צייטן, ווען דאס צוגעבונדנקייט פון יידישן פאלק צו זייערע ישיבות איז געווען אזוי גרויס, אז די ברייטע פאלקס-מאסן האבן אויסגעוואנדערט נאנט צו די ישיבות, בכדי צו לעבן נאנט פון זייערע תורה-צענטערן און מיט זייערע מנהיגים ומדריכים.

א באזונדער איבערגרופירונג און איבערוואנדערונג איז פארגעקומען אין די צייטן פון ישיבת בבל, סורא, נהרדעא, פומבודיתא. דאס יידישע פאלק האט זיך דאן אין קאמפאקטע מאסן געצויגן קיין בבל און עס פארוואנדלט פאר א ריזיקן יידישן צענטער.

דער יידישער יישוב האט זיך דאן פארברייטערט אין בבל א דאנק זיינע ישיבות, אויף אזוי־פיל, אז אונדזערע חכמים האבן געפונען פאר נייטיק איינצופירן געוויסע תקנות, וועלכע מע האט איינגעפירט אין ארץ ישראל משום יישוב ארץ ישראל, האט מען עס אויך איינגעפירט אין בבל, כדי צו דערהאלטן דעם גרויסן יידישן יישוב אין בבל (ב"ק פ'). אבער נישט נאר אין יענע צייטן ווען דאס יידישע פאלק האט געלעבט מיט תורה און חכמה און איז דערצו געשטאנען אונטער דער אנפירערשאפט פון אזעלכע גרויסע חכמים און פאלקס־פירער ווי רבי ישמעאל, א. א. איז אזוי ליכטיק דאס היסטארישע בלעטל פון אונדזערע ישיבות. נאר אויך אין אונדזער היינטיקער צייט, ווען א גרויסער טייל פון אונדזער יוגנט איז אוועק פון די שפרודלדיקע תורה־קוואלן, פון מקור חיים, צו זוכן בילדונג און קולטור אין בארות נשברים. און הגם ביי א טייל פון אונדזער פאלק, ווערט אונדזער תורה־יוגנט באצייכנט אלס „בטלנים" און אונדזערע חדרים און ישיבות אלץ נעך פון „פינצטערניש". אפילו אין אזא וימש־חושך־צייט לעבן און עקזיסטירן גרויסע און בארימטע ישיבות.

דער בית־היוצר פון יידישן גייסט געפינט זיך אין די שטילע און באשיידענע ווינקעלעך פון אונדזערע ישיבה־ווענט. דארט זיצט אונדזער יוגנט מיט די גרעסטע מסירת נפש און מארטירעריי על התורה ועל העבודה. עס קנייטשן זיך די שטערנס, עס עגבערן די מוחות. מע דענקט און מע טראכט צו פארשטיין די הויכע הויקייטן פון יעדן תורה־ווארט, סברה און געדאנק. די מוחות פון אונדזערע בני הישיבה, טוען מיטן זעלבן מאטעמאטישן חשבון, מיט די זעלבע ריינסטע הבנה און קלארסטע לאגיק, ווי מע פארטיפט זיך צו פארשטיין דעם זין פון פטור און חייב, פון אסור און מותר, אזוי פארטיפט מען זיך צו פארשטיין די טיפסטע טיפענישן פון „חובת האדם בעולמו", די הייליקע התחייבותן און תעודות פון ייד און מענטש אויף ג–טס וועלט.

מע ווענדיט אן די גרעסטע שארפזין, די אייזערנסטע לאגיק צו באגרייפן דעם העכערן זין פון א מצווה, און די שעדלעכקייט און פארדערבלעכקייט פון אן־עבירה. מע באקעמפט העלדיש יעדער שלעכטער מדה, ווי: כעס, גאווה, שקר. מע רעט און מע שטראפט דעם אייגענעם „איך". מע וועגט און מע מעסט יעדער מעשה און תנועה, צי ס־איז אין הסכם מיט די תורה־השקפות און מיט די קרישטאל־ריינע דערקלערונגען פון אונדזערע חכמים. ס־איז זעלבסט־פארשטענדלעך און קלאר טאר יעדן בר־דעת, אז ביי אזא ארט קאנצענטראציע פון הימלישן געדאנקן־גאנג, ווי מע טראכט תמיד נאר די דקות, וואס מע מעג יא און וואס מע טאר נישט, וואס ס־איז מותר און וואס ס־איז אסור, וועלכעס איז גייסטיק גוט פארן ייד און מענטש און וועלכעס איז געפערלעך און שעדלעך, אזוי נאך האבן אונדזערע ישיבות אויסגעהעמערט די טרייעסטע און בעסטע קינדער, די שענצטע און ליכטיקסטע פערזענלעכקייטן פון יידישן תורה־פאלק.

ס־איז באמת פאר אונדז א נחת און א טרייסט זעענדיק, „מה בין בני לבן חמי" דער אונטערשיד פון דער וועלטלעכער בילדונג מיט זייער אקאדעמישער יוגנט, פון וועמ'נס רייען עס בילדן זיך אויס מיט אזא רויע גראבקייט און אוממענטשלעכקייט די אלערליי היטלעריסטן, קוזיסטן און אונדזער ישיבה־יוגנט מיט זייערע זויבערע נשמות און קרישטאל־ריינע הערצער. וואס מער מיר באטראכטן זייער מרחק, זייער דיפערענצירונג, אלץ מער קוקן מיר מיט די גרעסטע רואיקייט און פעסטע זיכערקייט אויף אונדזער עתיד, וועלכער געהער דעם נצחיותדיקן תורה־פאלק

ד"ר. שלמה בירנבוים

אַ פּראבלעם

א נײַ א"ב־ביכל — בײַנהם א קלייניקייט, בײַנ־אונדז א גאנצע שׂמחה... אט דער פּשוטער פאקט איז גענוג, אפצומאלן דאס שפלות פון אונדזער מצב, אין חומריות און אין רוחניות.

מיטן נײַעם ביכל „יידיש לשון" קען מען זײַן צופרידן. דעם ארויסגעבער און זײַנע מיטארבעטער קומט טאקי א הארציקער ש־כּוח, זײַער ארבעט איז ארויסגעקומען געראטן. אין דער האנט פון א גוטער לערער וועט דאס ביכל א סך קענען אויפטון.

אט האב איך געשריבן „לערער", נישט לאנג געקלערט. פארשטײַט זיך ס־רוב וועט זיך דאס ביכל נוצן אין בית־יעקב־שולן, בײַ מײדלעך הײַסט עס.

בײַ די ווערטער וואקסט אויס א פּראבלעם: פאר וואס זאלן זיך ייִנגלעך נישט אויך לערנען פונים ביכל? מוז דאס זײַן אזוי? איז דען פאראן א הכרחיות, אז ייִנגלעך זאלן זיך נישט לערנען לײענען און שרײַבן אף א לײַטישן אופן? מוז דען בלײַבן אזוי, אז מע זאל בײַנ־אונדז נישט גוט קענען אפילו איין לשון?

אפילו דאס גרינגסטע לשון, דאס וואס מע רעט און הערט א גאנצן טאג? פאראן סימנים, אז מע נעמט זיך שוין צו פאררעכטן דעם דאזיקן חסרון. אפילו התחלות זענען שוין געמאכט געווארן. צוליב דעם מײן איך, אז ס־וואלט נישט געשאט, אז מע זאל שוין הײַנט א ביסל פארשטארקערן דעם ייִנגלישן עלימענט פון אלף־בית־ביכל, וואס איז הײַנט גאר שוואך אנטקעגן דעם מײדלישן. לאמיר האפן, אז שטאטס דעם הײַנטיקן ארימקײַט און דלות אין חינוך — און לערן־ביכער זאלן מיר נאך דערלעבן צו זען אנ־עשירות און א שפע.

פון אַלטן קוואַל

...און איך האב אים געפרעגט: וואס איז אייער כוונה וואס, איר האט געזאגט אז ארץ ישראל איז אזוי גרויס? האט ער אויף מיר אנגעשריגן און געזאגט מײן כוונה איז אויף דער דאזיקער ארץ ישראל, פשוט, מיט די הייזער און די דירות. און ער האט עס געזאגט אין יידיש־דייטש: „איך מײן טאקי די שטובער מיט די הייזער", אזוי צו זאגן, אז זיין כוונה, וואס ער האט מאריך געווען אין די מעלות פון ארץ ישראל, איז די כוונה פשוט אויף דער דאזיקער ארץ ישראל, וואס די יידן פארן אהין, און דאס איז דער רצון פון יעדן ייד. ווארן ווער עס וויל באמת זיין א ייד זאל פארן קיין ארץ ישראל, כאטש ער האט א סך מניעות, זאל אדורכברעכן אלע מניעות און אהין אויפגיין. ווארן דאס איז דער עיקר נצחון אין דער מלחמה, אז מע איז זוכה צו קומען קיין ארץ ישראל; און מע דארף ליידן יסורים און אדורכברעכן מניעות איידער מע קומט אהין, ווארן ארץ ישראל איז איינס פון די דריי זאכן, וואס ווערן געגעבן דורך יסורים.

אמאל האט מיר רבינו ז"ל געזאגט: פאראן אזעלכע, וואס עס דאכט זיך זיי, אז זיי ווילן און בענקן זייער צו קומען קיין ארץ ישראל, אויב זיי וועלן קאנען אהינפארן בהרחבה, אבער נישט אין צער און ענגשאפט. באמת איז עס נישט קיין גאנצער רצון, ווארן ווער עס וויל באמת קומען קיין ארץ ישראל, דארף גיין אהין אפילו צו פוס. ווי ג–ט האט געזאגט צו אברהמען „לך לך" — גיי דווקא.

(„חיי הר"נ" פון ר' נתן ר' נחמן בראסלאווערס תלמיד)

אליעזר שינדלער

דער דיכטער און מאָלער אוריאל בירנבוים

פונים היכל־היופי
איז אראפּ א נשמה
געלײַטערט אין פײַער
פון פּײַן און מלחמה.

שוועבט זי אלץ ווײַטער
פון ספירה צו ספירה,
און דינט צו דער שכינה
מיט אומנות און שירה.

מינכן, מנחם-אב תרצ"ב.

דעם קינדס וועלטל

פון אלטער שניר

א.

קינדער — דעפינירט א געוויסער פסיכאלאג — זענען פון די נאטור — פריינט, זיי פארשטייען נאך נישט די אלע מחיצות, קאנוועגצן, וואס זענען דער גורם צו אנטאגאניזמען ביי די דערוואקסענע. צוזאמען מיט זיי איז געבוירן געווארן דער חוש פאר קאלעקטיוויזאציע, פאר חברשאפט און אויפריכטיקע פריינטשאפט. דאגעגן איינזאמקייט, איז דעם קינדס שרעקלעכסטער שונא.

ס־קינד פילט עס שטארקער און עמפינדלעכער ווי דער דערוואקסענער. חוץ דעם ווירקט די איינזאמקייט אויפן קינד אויסערגעוויינטלעך פאטאל, ס־פארוואנדלט אים אין אנ־איזאלירטן פון דער ארומיקייט. א קינד א מתבודד, וואס שווייגט אייביק — איז צופיל שעמעוודיק און אומדרייסט, אזא קינד פילט נישט יענעמס מיט־זיין. ס־ווערט באהערשט פון עגאאיסטישע טענדענצן און פירט בכלל דאס דאזיקע קינד צו א סך אומגעוואונטשענע פאלגן.

עס איז פעסטגעשטעלט אז א קינד ליבט, פילט מיט, איז עס ביי אים פיל שטארקער און אמתדיקער ווי ביי דערוואקסענע. ס־שפרודלט ארויס פון די טיפסטע טיפענישן פון די קינדישע נשמה, לויטער קרישטאל, ריינער קוואל פון גוטסקייט, איבערגעבנקייט און געטריישאפט. קינדער וויינען אפט דערזעענדיק אנ־עוולה און נישט נאר וועענדיק נאר אפילו דערהערנדיק בלויז.

אנ־אומפארגעסלעכער פאקט:

א קינד, איז אהיימגעקומען פון „בית יעקב" מיט פארוויינטע אויגן, מ־האט גימיינט אז עמיץ האט דאס קינד שלעכטס געטון. איך האב געפרעגט פארוואס עס וויינט און דא צעכליפעט זיך דאס מיידעלע, פאלט אין די ארימס אריין, צוהעשיט זיך אויף אזא מוראדיקן אופן, אז אלע דערביייאיקע האבן זיך דערשראקן. נאכן אנוועגדן פארשידינע בארואיקונגס־ווערטער האט דאס קינד ערשט אנגעהויבן רעדן: די לערערין האט זיי היינט דערציילט די מעשה פון די שלעכטע סדומער, וואס האבן נישט געהאט קיין רחמנות, באראבאריש זיך באצויגן צו פרעמדע און אומגליקלעכע. די לערערין האט דערביי גישילדערט דאס איינציקע גוטע מיידל. וואס האט אנ־ארימאן געגעבן א שטיקל ברויט און די שלעכטע סדומער האבן עס אויף א גרוילעכן אופן אומגעבראכט!

די דערציילונג האט דאס אזוי געווירקט אויף דעם קינד, וואס האט מיטגעפילט דאס סדומער מיידעלע און נישט קענענדיק גארנישט העלפן, האט עס זיך אזוי שטארק צעוויינט. דאס קינד האט דערביי מיך געפרעגט אזא נאאיווע אבער כאראקטעריסטישע שאלה:

— יענץ מיידעלע איז זיכער געווען א „בית יעקב" מיידעלע?

— פארוואס קלערסטו אזוי?

אוודאי — ענטפערט דאס קינד — יעדיס „בית יעקב" מיידעלע דארף דאך אזוי צו זיין, אזוי לערנט דאך די הייליקע תורה.

אזעלכע און נאך פיל ענלעכע פאקטן, באווייזן אויף די גרויסע מאס פון אמת, רחמנות און יושר ס־לעבט אינים קינד.

נאך אנ־אייגנשאפט פארמאגט דאס קינד:

ארבייטזאמקייט, ענערגיע.

דאס קינד קאן נישט ליידן קיין מנוחה. אדער טאנצן, שפילן, לערנען, אבי נישט צו רוען. דאס קינד — אקסיאמירן פעדאגאגן־פסיכאלאגן — איז דער טעטיקסטער און רירעוודיקסטער עלימענט.

ב.

אלזא, ווי אזוי נוצט מען אויס די צוויי פעאיקע און ווירקזאמסטע אייגנשאפטן פונים קינד? אנדערש געפרעגט: ווי אזוי פארטיפט מען און מ־אנטוויקלט די דאזיקע חושים ביים קינד, אין א רייפערער שלמותדיקער פארים?

צו דער פראגע קומט צו נאך א מער וויכטיקערע פראגע:

ווער?

ווער איז באַרופן דערצו, ווער קאן אמטיפסטן אריינדרינגען אינים קינדס וועלטל און געוואונען צוטרוי זיין הארץ און נשמה, כדי צו קאנען עס אנטוויקלען?

די צווייטע, איז א וויכטיק און תמיד אקטועל פראבלעם אין דער מאדערנער פעדאגאגיע.

מיר וועלן פרואוון ווי ווייט מעגלעך בקיצור זיך אדורכשמועסן אויף אנ־אייגנארטיקן יידישלעכן אופן, די אלע מיטלען, וועלכע האבן א פאזיטיווע השפעה אויפן קינד ווי: הויז, גאס, שול אין סביבה.

ס־לייגט נישט ווײַנער אין די אונגעהויער־וויכטיקער ראל פון די שטוב־דערציאונג. די שטוב איז א דערציערישער ווארשטאט, דאס איז די נאטירלעכסטע דערציאונג. זי איז דערציעריש אפילו מיט איר נויט און דלות, אפילו מיט אירע קלעפ און קללות. אלעס פארבלייבט נישט אן געהעריקע השפעה אויפן דערצויגענים, ס־איז אבער אפט אנ־איבערגעטריבענע צארטע דערציאונג און אויך דאגעגן א שטרענג־דיסציפלינירטע, וואס דאס קינד פילט עפיס ליבע מיט מורא אינאיינעם.

דאן די גאס ווירקט — און מערסטנטייל שעדלעך — אויף די פיין־פילנדע סובטעלע נשמה פונים קינד.

די שול פארנעמט א גאר גרויסן ארט אין דער דערציאונג פון קינד. אבער אויך דא איז דאס קינד געצוימט, מיט פיעטעט זיצט עס אין שול, לערנט זיך, פאלגט אלץ, אבער אפט מיט א ווידער־ווילן. די סיבה איז דאס נישט אינגאנצן פרייע פילן זיך אין שול.

ס־זענען לעצטנס אונטערגענומען געווארן א ריי אקציעס בנוגע פאראיינהייטלעכן היים אין שול. א גאר גרויסן דערפאלג האט די „היים באזוכנדיקע לערערן" וועלכע פארשפרייט זיך לעצטנס אין אייראפע און וויל דערגרענצן, שאפן דאס קינד א פרייערע אטמאספערע, אבער לויט זייערע לעצטע ביולעטינען איז ווידער די צרה מיט די נישט אפגעבארקייט און מורא פון קינד פארן לערער וואס פלייסט זיך אפצונארן און ארויסווייזן איבערגעטריבענע און מערסטנטייל אנ־אויטאמאטישע התמדה, אן א נייגונג דערצו.

איצט קומען מיר צו אונדזער ענין: סביבה.

דאס קינד, איבערהויפט ס־היינטיקע קינד מוז האבן א סביבה, נישט יעדער קאן זיין א רובינזאן קרוזא. אלץ שפירט זיך אלס מיטגליד פון די געזעלשאפט. איבערהויפט דאס קינד, וואס האט ווי מיר האבן דערמאנט, פיינט איינזאמקייט. ס־דאמינירט שטארק אין לעבן דער פרינציפ: או חברותא או מיתותא. די איינזאמקייט פארמיאוסט ס־לעבן און מע ווינטשט זיך נישט אזא ארט לעבן. די סביבה פונים קינד באשטייט אבער אממערסטן פון די שול־חברים אזוי, אז די שול האט א סך צו זאגן וועגן דעם.

ג.

די שול וואס איז דאס חינוך־ארט פון א געזעלשאפט, ביי אונדזער ענין פון די ארטאדאקסיע, מוז האבן א פראגראם אין הסכם מיט די השפרות פון די געזעלשאפט, אין וועלכן ס־לעבן אינאיינעם דער דערציער און דעה דערצויגענער. און די אויפגאבע פון די שול איז: צו דערציען א קאנדידאט אלס מיטגליד און באוואוסטזיניקער מיטגליד פון די געזעלשאפט.

מע מוז אבער אויך שאפן פארן קינד א סביבה, א קינדישע סביבה, וואס זאל אינים פרייען נישט־געצוימטן לעבן פון קינד פארטזעצן די שול. אונדזערע חשובע לייענער וועלן אוודאי זיך אפשטעלן אויפן בתי"־פארבאנד.

יא, א גרויסע און אפשר די גרעסטע השפעה קאן האבן דער פארבאנד אויפן קינד.

ס־האט אנ־אויפגאבע דער פארבאנד צו פלעגן דעם סאציאלן חוש פון קינד ס־מוז געבן דעם קינד די מעגלעכקייט צו אנטוויקלונג פון זיין אינדיווידואליטעט, דורך די פארשידינע אימפולסן און טעטיקייט פונים פארבאנד און דער עיקר: מע דארף ענטוויקלען ביים קינד זיינע איידעלע געפילן. דערמאנען אויף שריט און טריט, אז זיין פערזענלעך גליק איז אפהענגיק פונים כלל און וואס מער אנדערע וועלן גליקלעך זיין, מיט דעם זאל זיך איינצייטיק פארגרעסערן זיין גליק.

פיל פון די קינדער וועלן אויפנעמען אזא פארבאנד אלס א אמוזירונג, אבער ס־שאט נישט. קינדישע שפילערייען שפיגלט אפ — לויט פרעבל — די אינטימסטע איבערלעבענישן פון קינד. לויט א טייל איז דאס שפיל אזא טעטיקייט, וואו די באהאלטנסטע פאטענציאנעלע ענערגיע ווערט פארוואנדלט אין א קינעטישע, ווירקנדע. נישט בלויז בכמות, נאר אויך איכות.

די לערערנס דארפן דעריבער מיטן גרעסטן אינטערעס נאכפאלגן די אנטוויקלונגען פון דעם פארבאנד און ווי ווייט מעגלעך מיטהעלפן צו אנטוויקלען דארט די תורה־דיק מענטשלעכע געפילן פון הומאניטעט און אמתדיקן יושר, וואו זיי וועלן געפונען אפטע אויערן און אויך אקטיוויטעט ביי קינדער.

די מענטשהייט לייט היינט און ווער ווייסט, ווי לאנג נאך ס־וועט זיך ציען די ליידן־קייט, אבער א דור מיט תורהדיקן יושר, אמתע אמונה און רחמנות, פיל לינדערן און באלייכטן די גרויסע שווארצע נאכט פון חבלי משיח. זאל עס הייסן א שפיל, — מיר ווייסן דאך:

מתוך שלא לשמה, בא לשמה...

דער אינסטיטוט „וויזיטינג טיטשער" („Visiting Teacher") איז איינגעפירט געווארן אין די פאראייניקטע שטאטן מיט צוואנציק יאר צוריק. די ערשטע אויפגאבע איז געווען צו דערציען געוויסע קאטעגאריעס קינדער אויף וועלכע די שול־דערציאונג האט נישט קיין השפעה. אזעלכע קינדער רעקרוטירן זיך פון אומרואיקע, פלאפלדיקע, פלעגמאטישע, אפאטישע און כדומה. שפעטער האט עס זיך פארברייטערט אויך אויף איבער־עמפינדלעכע, שוואכע אויפנעמער אדער גאר אומגעוויינלעך באגאבטע.

א. ש.

מעטאדיק פאַרן יידיש-לימוד אין אונדזער שול

(אָנווייזונגען צום באַנוצן זיך מיטן בוך „יידיש לשון" ערשטער באַנד)

אויסלערנען אַ קינד לייענען און שרייבן איז אַ מלאכה מיט אַ קונסט צוזאַמען. דער לערער מוז זיין אַ ג—ט-געבענטשטער קינסטלער אין זיין פאַך, אַז ער זאל קענען אין אַ משך פון אַ קורצער צייט „אריינהאַקן אינים קינד דאָס שייטל עברי".

באַר פון אָנהייב האט מען זיך באַנוצט מיטן מעטאד פון „אלף בית". דער מלמד האט דעם קינד צום-ערשט אויסגעלערנט די אותיות, אדער די נעמען פון די אותיות און נישט די קלאַנגען (אלף בית גימל וכדומה) און דערנאָך האט מען אים אָנגעהויבן צו לערנען טראַף: קָמץ אַלף אָ, קָמץ בית בָּ, און דערנאָך האט מען דערפון קאמבינירט גאַנצע ווערטער. דער דאזיקער מעטאד איז דער עלצטער און ער האט אָנגיהאַלטן אַ זייער לאַנגע צייט ביי אונדז יידן און להבדיל אויך ביי די אומות העולם.

דאָס איז אבער גיווען אַ זייער שווערער מעטאד. די קינדער האבן גימוזט בויען דעם טראַף נישט פון די קלאַנגען נאר פון זייערע סימבאָלן — פון די אותיות. דער אלף-בית מעטאד איז מיט דער צייט אַביסל אויסגיבעסערט גיווארן מ-האט אונטער יעדן אות אַרונטערגיגעבן אַ בילדל. אַבער אויך דאָס האט, פאַרשטייט זיך, ווייניק גיהאָלפן.

היינט האבן מיר דריי הויפט-מעטאָדן פון לייענען, און אַלע דריי שטיצן זיך נישט אויפן נאָמען פון אות, נאר אויף זיין קלאַנג: 1) דער סינטעטישער מעטאד, וועלכער גייט מן הפרט אל הכלל, פון קלאַנג, איבערן טראַף צום ווארט, 2) דער אַנאַליטישער סיסטעם, וועלכער שטעלט מיט זיך פאר דעם עקסטרעם פון סינטעטישן מעטאד, ד. ה. ער גייט מן הכלל אל הפרט. צום ערשט דאָס גאַנצע ווארט, און שפּעטער ערשט ווערט דאָס ווארט אַנאַליזירט אויף זיינע באַזונדערע קלאַנגען און טראָפן. 3) דער אַנאַליטיש-סינטעטישער מעטאד — אַ גימיש פון ביידע סיסטעמען. מע ווייזט דעם קינד דאָס ווארט, מע צעגלידערט עס באַלד אויף זיינע באַזונדערע קלאַנגען, באַזונדערס די הילכערס און באַזונדער די מיטהילכערס, יעדעס נייע ווארט ברענגט מיט זיך מיט צו די שוין פריער-באַקאַנטע קלאַנגען אַ נייען קלאַנג, און דאָס קינד האט דערפון די מעגלעכקייט צו קאמבינירן נייע ווערטער.

דער אָנגינומענסטער מעטאד איז היינט דער אַנאַליטיש-סינטעטישער. נישטאָ איז איצט דאָס ארט אָנצואווייזן די סבות און די פעדאַגאָגישע טעמים, וועלכע האבן דערפירט דערצו, דאָס איז אַ באַזונדער קאַפיטל פאַר זיך. וועלכעס מיר קאנען דאָ לײדער נישט ברענגען אין אונדזער קורצער מעטאדישער אָפּהאַנדלונג. גינוג איז אָנצואווייזן, אַז יעדע מאדערנע שול באַנוצט זיך מיט דעם מעטאד, און דעריבער האבן מיר אויך אונדזער ביכל „יידיש לשון" מסדר גיווען לויט דעם זעלבן מעטאד.

די ערשטע לעקציעס פון שרייבן

פאַרן ווייזן דעם קינד דאָס ערשטע אות אין ביכל מוז מען עס פריער לערנען שרייבן. אבער די דאזיקע אַרביט פאדערט אַ זייער שטרענגע פאַרברייטונג. די קינדער מוזן קודם כל ווערן איינגיאיבט שיקלעך צו מאַנעווּרירן מיטן הענטל. אַ גרויסע פעולה צו די דאזיקע איבונגען האט דאָס לערנען צייכנען. די באַרימטע איטאַליענישע פעדאַגאָגין און קינדער-פסיכאָלאג ד"ר מאנטעסארי ערקלערט, אַז זייער ראַטזאָם דערצו איז לערנען די קינדער פאַרשידענע האַנט-אַרביטן, ווי נייען, וכדומה, די קינדער דאַרפן אויף שטיקלעך טאָוול אויסנייען די גיוועגלעכסטע ליניעס, שטערנדלעך, הייזלעך חיהלעך או"ו. מיר מוזן אבער אויפמערקזאַם מאַכן, אַז די דאזיקע לעקציעס זענען פאַרברייטונגען צום לערנען שרייבן, אבער מ-קען זיי בשום אופן נישט פאַררעכענען פאַר די ספעציעלע שעהן, וואָס ווערט אָפּגיגעבן אויף צייכענען און האַנט-אַרבעט.

אַז די קינדער האבן זיך שוין אַביסל איינגיאיבט אין צייכענען, גייט מען איבער צום שרייבן. קודם כל מוז מען אָנהייבן פון די עלימענטן פון „אלף בית". די יסודות פון יידישן „אלף בית" זענען אַ פאַסיקל, אַ האַלבע לבנה, און אַ רע עלע. די העפטן דאַרפן זיין נישט ליניַרט. שרייבן דאַרף מען מיט אַ בלייפעדער און שפּעטער ערשט איבערגיין צו טינט. די קינדער גייען דאַן אדורך די איבונגען אין „יידיש לשון" פון עמוד ז' ביז ט"ו.

בײ די דאזיקע לעקציעס דאַרף מען דעם קינד נאכנישט אויסלערנען די קלאַנגען, וואָס מע שרייבט אַריין אין העפט, ווייל די דאזיקע לעקציעס דינען ערשט אַלס פאַרברייטונג צו די ווייטערדיקע שעורים פון לערנען לייענען און שרייבן, אבער נישט אַלס זעלבסטשטענדיקער לימוד.

די צווייטע גרופּע לעקציעס

אַז מ-האט שוין מיט דעם קינד דורכגימאַכט די שרייב-איבונגען פון עמוד ז' ביז ט"ו, נעמט מען זיך ערשט צו די אייגנטלעכע שעורים פון לייענען וועלכע הייבן זיך אָן אין „יידיש לשון" פון

עמוד ט"ז.

די לערערן הייסט אויפמישן די קינדער דאָס ביכל און זי הייסט זיי באַטראַכטן דאָס בילד. איינים פון די קינדער גיט זי אַ פרעג צי זי ווייסט, וואָס די קינדער טון אויפן בילד. דאָס קינד, אויב עס איז פאַרשטענדלעך (און אַזעלכע זענען דאָ אין יעדער קלאַס) ענטפערט, די קינדער זינגען. די לערערן שרייבט דאַן אויף אויפן שול-ברעט:

לאַ לאַ לאַ

און זי זינגט: לאַ לאַ לאַ דאַן הייסט זי דעם גאַנצן קלאַס מיטזינגען. און זי הייסט אויפשרייבן דאָס גיזונגענע. לויט די פריערדיקע פאַרברייטונגען איז זיי דאָס זייער לייכט אויסצופירן. דאַן ווען די קינדער האבן דאָס שוין אַריינגישריבן אין העפט ווייזט זי זיי אויף די גידרוקטע אותיות, אַז דאָס איז אויך דאָס זעלבע גיזאַנג. די קינדער זינגען דאַן אַרויס פון ביכל: לאַ לאַ לאַ.

די לערערן גייט דאַן איבער צום אַנאַליז: דער אויסדרוק „לאַ" באַשטייט פון צוויי קלאַנגען „ל" „אַ" די קינדער האבן זיך אזוי אַרום דערוואָרבן די ערשטע צוויי קלאַנגען דעם אַליינהילכער „אַ" און דעם מיטהילכער „ל".

אויף דער נאָנטסטער לעקציע פון לייענען באַהערשט זיי די לערערן מיט נאָך אַ קלאַנג מיט דעם אַליינהילכער „ע" (עמוד י"ז) די לערערן פרעגט די קינדער וואָס זיי זעען אויפן בילד. זיי ענטפערן: אַ לאַלע. און דאַן קומט פאר דערזעלבער פראצעס. וואָס ביי דער ערשטער לעקציע: די לערערן שרייבט אויף דאָס ווארט אויפן שול-ברעט, די קינדער לייענען עס איבער און שרייבן אַריין אין העפט. די קלאַנגען א. ל. איז זיי שוין באַקאַנט פון פריער און איצט ווערן זיי באַקאַנט מיטן קלאַנג „ע".

די לעקציעס גייען דאַן כסדר, בהדרגה, באַקענענדיק די שילערנס אויף יעדער לעקציע מיט אַ נייען קלאַנג לויטן מעטאד, וואָס מיר האבן אָנגיוויזן ביי די ערשטע צוויי לעקציעס. נאָך אַ קורצער צייט איז ממש אַ פרייד צו זען, די מזל-ברכה פון דער אַרביט.

אזוי אַרום דערווערבט זיך דאָס קינד אין משך פון אַ צוויי חדשים אַלע קלאַנגען פון דער יידישער שפראַך, די דאָזיקע לעקציעס גיפונען זיך אין „יידיש לשון" פון עמוד ט"ז ביז נ"ז. אַן-ערך פון 30 לעקציעס.

כדי צו מאַכן אינטעריסאַנט די שעורים פון מעכאַנישן לייענען, דאַרף מין די קינדער פאַראינטעריסירן אין דער אַרביט. די סטאַטיסטיק האט באוויזן, אַז פיל מענטשן, וואָס זענען גיגאַנגען אין אַ פאלקס-שול האבן פאַרגעסן דאָס לייענען. דאָס איז דערפאַר, ווייל די שול האט זיי „אויסגילערנט" בלויז דאָס מעכאַנישע לייענען, אבער זי האט נישט אין זיי דערוועקט די גייסטיקע ליבע צום בוך. און דערפאַר האבן זיי מיט דער צייט אינגאַנצן פאַרגעסן דאָס לייענען. אַן-ענלעכע דערשיינונג זעט מען אויך אין פיל חדרים. דער רבי לערנט אויס די קינדער אויף אַ גאַנץ מעכאַנישן אופן אַ שטיקל חומש. דער טאַטע שעפּט נחת, דאָס קינד זאָגט דאָס שטיקל חומש ווי אַ מזמור, אבער שפּעטער, ווען עס וואַקסט אונטער און עס הערט אויף צו לערנען פאַרגעסט עס די גאַנצע תורה און בלייבט אַן-עם הארץ. דאָס איז אויך די זעלבע סבה. דער מלמד האט אין קינד נישט דערוועקט דעם אינטערעס פאַרן חומש, די ליבע צום לימוד, אַז עס זאל וועלן אַליין לערנען, און ממילא פאַרגעסט ער שפּעטער דאָס גילערנטע.

עס מוז דעריבער קודם-כל ווערן דערוועקט דער אינטערעס און די ליבע צום לייענען. און דאָס איז די אויפגאַבע פון דער שול. און דאָס ווערט גימאַכט אויף צוויי ערליי אופנים: 1) דאָס לייענען מוז דורך די תלמידים אין דער שול פולקאם באַהערשט ווערן, כדי עס זאל נישט זיין טעכניש שווער 2) די תלמידים מוזן ביים לייענען האָבן דאָס גיפיל פון פרייד, אַז זיי ווערן באַרייכערט מיט ידיעות.

דאָס ערשטע ווערט דערוואָרבן דורך די פיל טעכנישע איבונגען. אבער פריער פון אַלץ מוז דאָס קינד פאַרשטיין דעם מאַטעריאַל, וואָס ווערט אויסגינוצט צו די טעכנישע איבונגען. דערצו העלפן זייער פיל די שמועסן פאַרן לייענען, למשל, מיר וועלן נעמען די לעקציע פון לייענען, וואָס גיפינט זיך אויף עמוד ל"ד אין „יידיש לשון".

די לערערן ווייזט אָן אויפן בילד און פרעגט די קינדער, וואָס דאָס איז אַזוינס. די קינדער ענטפערן נאַטירלעך: אַ פידעלע.

הייבט די לערערן אָן אַ שמועס וועגן די פאַרשידענע מוזיק-אינסטרומענטן, וואָס די קינדער האבן שוין גיזעען. גוט איז דערביי צו האָבן אַ נאַטירלעכע פידל, און די לערערן, אויב זי קען, זאל שפּילן. זי ווייזט זיי דאַן ווי די סטרונעס ציטערן, רעט מיט זיי וועגן דעם שמיציק. ווען אַזאַ לעקציע ווערט גיפירט מיט טאַלענט, הערן זי די קינדער אויס זייער נײַגעריק, און זיי באַטייליקן זיך אין שמועס. גוט איז אויך, אַז די קינדער זאלן זיך אויסשניידן פון טאָוול, אדער פון דינע ברעטלעך. אַ פידעלע, אָנציען זיי מיט פאָדים אַנשטאָט זייטן, דער אינטערעס איז אַ גיוואַלטיקער. די לערערן כאַפּט דערווייל אַריין „בגנבה" דעם נייען קלאַנג! די קינדער פילן גאָרנישט, אַז זיי לערנען, די לעקציע איז באמת פאַר זיי אַ תענוג.

די לערערן קאן צו יעדער לעקציע צופּאַסן פריער אַזאַ שמועס און דאַן מאַכן די טעכנישע איבונג פון לערנען. דער אינטערעס וואַקסט, די ליבע צום ביכל פאַרשטאַרקט זיך, דאָס לערנען קומט אָן לייכט, און אַזאַ שילערן וועט שוין דאָס לערנען נישט פאַרגעסן.

דריטע גרופּע לעקציעס

צו דער דריטער גרופּע לעקציעס גייען אַריין די לייען-שעורים פון עמוד נ"ט ביז צום סוף אין ערשטן באַנד „יידיש לשון".

די דאזיקע לעקציעס האבן אַ טאָפּלטע לשון-הקודשע אויפגאַבע: ראשית איינאיבן די עלימענטן, וואָס קומען ביים לייענען יידיש און צווייטנס, די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער לייען-טעכניק און שפראַך-פאַרשטענדיניש.

די לשון-הקודשע עלימענטן

נעמען מיר למשל עמוד נ"ס. די עלימענטאַרע טעכניק פון לייענען האבן די קינדער שוין באַהערשט. עס איז זיי דעריבער זייער לייכט צו דערקלערן, אַז דער צייכן ֿ לייענט זיך פונקט אזוי ווי אָ, און די קינדער קאנען לייכט איבערגיין צום לייען-שטיק „אין דער שול".

דאָס אייגינע קאן מין אויך זאָגן ביי דער לעקציע אויף עמוד ס'. מע קאן די קינדער דערקלערן, אַז דאָס אות „ח" לייענט זיך פונקט אַזוי ווי „כ" און די קינדער וועלן לייכט קאנען איבערגייען צום לייען-שטיק „חָנהלע און זיין שוועסטערל ברכהלע".

דאס זעלבע איז אויך מיט אַלע ווייטערדיקע לעקציעס, ווי עס קומט די לשון הקודשע עלימענטן.

ווי גיזאָגט האט שוין דער ערשטער באַנד „יידיש לשון" נאָך אַן אויפגאַבע. די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער לייען-טעכניק ד. ה לערנען די קינדער לייכט און גילויפיק לייענען. ווי מיר האבן שוין אבער פריער אָנגיוויזן, מוז מין דערביי אויך אין זין האָבן צו וועקן דעם אינטערעס פון די קינדער, דעריבער מוז פאַר יעדער לעקציע קומען אַ שמועס וועגן דער טעמע, וואָס דאַרף איבערגילייענט ווערן, אויב די לערערן איז פעאיק קען זי אין די דאזיקע שמועסן אַריינפלעכטן זייער פיל ידיעות, הויז-לעבן, פון שול, פון פעלד, פון וואַלד, פון יידישן רעליגיעזן לעבן, באַקענען דעם קינד מיט די יידישע ימים-טובים, מנהגים; באַרייכערן אים מיט ידיעות וועגן גרויס-שטעטישן לעבן, ווי צו גיין אין גאַס, ווי זיך אויפפירן אין דער היים, הכלל: וועגן אַלעם, וואָס איז נוצלעך פאַרן קינד און דערוועקט דעם קינדס נייגיר און מע באַרייכערט זיין פאַרשטאַנד.

למשל: די לעקציע אויף עמוד צ"ז „יידיש לשון", וואו עס גיפינט זיך אַ גידיכטל „דער טראַמוויי". די לערערן דאַרף דאָ פירן מיט די קינדער אַ שמועס וועגן טראַמוויי, וועגן עלעקטרישן כוח, וואָס טרייַבט דעם טראַמוויי, אָנווייזן זיי אויף די גיפאַרן ביים אַריבערגיין די גאַס, אַז דער טראַמוויי זאל נישט איבערפאָרן א. אז. וו.

יעדע לעקציע איז אַזוי אַרום פאַרן קינד אַ שטיק וויסן, עס לערנט לייכט, און שפּיליוודיק, און צום סוף יאָר באַהערשט עס די טעכניק פון לייענען ד. ה. דעם אייגנטלעכן ציל, וואָס מע שטעלט זיך אין ערשטן יאָר פון שפראַך-לימוד.

•

די מעטאדיק צום צווייטן באַנד „יידיש לשון" וועט יעדע לערערן באַקומען באַזונדער צוגישיקט.

היימישע באַמערקונגען...

נישט ליב איז עס אפילו צו קריטיקירן אייגינע. אבער פאַרפאַלן, ווי זאָגט מין עפּיס, צוליבן אמת איז אַלץ כדאי.

מיר מיינען דאָ דעם „איך רוף צום בונט" פון י. פיינער, פאַרעפנטלעכט אין די ארט. „יוגנט בלעטער" נומ. 33. אויפן דאזיקן מחבּרס שרייבן האבן זיך שוין גילאזט הערן ביי אונדז פאַרשידענע ערנצטע שטימען, וואָס האבן בולט אָנגיוויזן אויף זיין שוואַכקייט, צו באַנוצן זיך אויף אַ משונהדיקן אופן דווקא מיט אַזעלכע אָנגיבלאָזינע מליצות, וואָס זענען נישט ווייניק נאָכגיקרומט פרעמדע מוסטערן. מ-האט אבער גיקענט מיינען ביי אַ גוטן ווילן, אַז זיין דאזיקע אָן ספק אומסימפּאַטישע שוואַכקייט וועט זיך סוף-כל-סוף מיט דער צייט מעסיקן... לייענענדיק אבער יעצט דעם אויבנדערמאנטן „מאמר" מוז מין שוין לײדער אַליין איינזעען, אַז דער מחבר האט טאַקע כלל נישט בדעה איבערצורייסן מיט זיין דאזיקן אַקראבאַטישן „שניט", נאר פאַרקערט, צו מאַכן אים פאַר אַ קביעות. ער רופט די ארטאדאקסישע יוגנט נישט אַנדערש ווי צו אַ בונט אַקעגן... יידיש! מיט דער משפּיליש-אויסגידראשינער טענה, אַז דאָס וועט זיין מכלומרשט אַ טובה פאַר לשון הקודש. ס-איז וואָס אַן אמת נישט כדאי דאָ צו דערווייזן דעם לעבידיקן פאַקט, וואָס אַלע ווייסן, אַז יידיש איז קיינמאָל נישט גיווען קיין קאנקורענט פון לשון הקודש ביי פרומע יידן. נאר גראָד פאַרקערט, האט גיפילניוויט איר כבוד און גיווען אַ רעאַלע שוץ-מויער קעגן דער לויערנדיקער לשון-אַסימילאַציע, וואָס האט גיוואָלט זיי ביידע איינשלונגען, יאָ, ס-איז נישט כדאי אויך צוליב דעם, ווייל דער מחבר אפּערירט דאָך נישט, אויף זיין שטייגער, מיט קיין וואָסער ס-איז זאַכלעכע מאטיוון, נאר וואַרפט מיט צופלאַשטשטע פראַזן, וועמינס אומבאַשיידינער טאָן דערגייט מאַנכיס מאָל צו אומדערלאָזבאַרע משונהדיקייטן.

אט למשל איז ביי אים כלל נישט שווער זיך אַליין פאַרצושטעלן פאַרן לייענער מיט אַזאַ בּרייט-לשון פון זעלבסט-גדלות, וואָס רופט אַרויס שטוינונג און דעם ערגסטן בייגישמאַק, באַזונדערס צוליב וואָס בנוגע אַנדערע איז ער גראַד בּכּוח נישט אין אַ קליינער מאָס, איבערצוטרייבן מיט זיין גרילצנדיקן טאָן. ס-איז אַגב פאַר קיינים קיין ספק נישט, אַז יעדער אמתער בן-תורה האט ממילא גיקענט לשון הקודש און די וואָס קענען נישט לערנען, צו וועמין זאלן זיי האָבן אַ פּרעטענציע אויב נישט צו זיך אַליין... דאָס וואָס אַ סך ייִנגעלייט קענען נישט קיין לשון-הקודש איז דאך טאַקע צוליב זייערע קנאַפּע ידיעות אין תנ"ך, תלמוד און יידישע ספרים.

צו וואָס אַלזא „בונטירן" אויף יידיש.. אויב מע קען פשוט רופן צו זעצן זיך לערנען און שרייבן לשון הקודש, ווי ס-האבן שטענדיק גיטון יידן בני-תורות?

נאר ווי גיזאָגט איז דאָ נישטאָ אין דער אמתן וואָס זיך כתווכח צו זיין. ס-איז נאר אַ וואונדער אויף דער רעד. פון די „יוגנט בלעטער". וואָס דאַרף דאָך זיין, צוליב איר השפּעה אויף דער יוגנט, אַסך פאַרזיכטיקער בנוגע אַזעלכע אומפאַראַנטווארטלעכע „בונטן".

פלוני-אלמוני

אַ האַרציקן מזל טוב צו דער תנאים פון רייזל ראַפּאַפּארט (בּיליץ) וואונטשן

זאַוויערטשע

שוועסטערן האַבערמאַן
זיסל שפּייזער
יהודית צווייגעל

צווישן ביכער און שריפטן

„צווישן רואינען און אויפבוי" איינדרוקן איינער ארץ-ישראל-רייזע מיט דער פאלעסטינער צענטראלע דער אגודת ישראל, פאן ז. שאכנאוויטש (אין דייטש) פראנקפורט א. מ. 1932.

א חניוודיק ביכל איז עס הן וואס נוגע דעם אינהאלט און הן וואס נוגע דער אויסערלעכקייט פון דער אויסגאבע. דער מייסטערהאפטער רעליגיעזער שריפטשטעלער ז. שאכנאוויטש גיט דא איבער, ווי ער זאגט אליין, נישט קיין פאליטישע השקפות אדער באשרייבונג פון די אלע מקומות, וואס ער האט באזוכט אין הייליקן לאנד, אין פשוטן מיין פון ווארט, נייערט, דעם סוביעקטיוון רושם און יידישע געפילן-זמאציעס, וואס ס'האט אין אים ארויסגערופן די דאזיקע רייזע. מיר געפינען דא טאקע פרעכטיקע רעפלעקסן-רעיונות אריינגעפלאכטן אין די קורץ- און פרעציז-געצייכנטע שילדערונגען פון דעם אלים, וואס ער האט געזען, געפילט און געטראכט בשעת דער רייזע אין ארץ-ישראל, וואס איז אבער באגאסן מיטן ליכט פון אן-אינדיווידועל קינסטלערישער באלויכטונג.

ס'געפינען זיך דא פרקים איבער די חיכטיקסטע היסטארישע מקומות פון אלטן און נייען ארץ-ישראל, ווי למשל כותל מערבי, קבר רחל, קבר פון רמב"ם און של"ה, טבריה, חברון, ים כנרת און אויך תל אב"ב חיפה וכדומה. דעם קינסטלערס אויג כאפט אלץ אויף, וואס איז באטראכטונגס-ווערט, זאפט עס איין אין זיך און באארבעט עס אויף אן-עכט אריגינעל-יידישלעכן אופן.

ס'קומט טאקע א יישר כוח דער פאלעסטינער צענטראלע פון אגודת ישראל, וואס זי לאזט ארויס פארן יידיש-דייטשן לייענער אזעלכע סימפאטישע אויסגאבן, וואס זענען אן ספק ראוי אויפצובלאזן ביי אים די אהבה צו ארץ-ישראל וואס, טליעט אין יעדן יידישן הארץ.

הצעת תכנית ופרוגרמה של מוסדות החנוך הדתיים—מוצע ע"י אלכסנדר זושא פרידמאן. הוצאת מרכז „חורב" ווארשא.

דאס דאזיקע העפט פון אונדזער ליבן ר' זושא פרידמאן אנטהאלט אין זיך אן-אויספירלעכן לערן-פלאן און פראגראם פאר חדרים און תלמוד תורות. ס'איז געגוג באקאנט וואסערער דוחק אין אן-איינהייטלעכן און פעדאגאגיש-אויסגעפרואווטן לערן-סדר וואס הערשט אין אונדזערע דערציאונגס-אנשטאלטן פאר יינגלעך. יעדער מנהל אדער מלמד פון די היינטיקע חדרים און תלמוד תורות שאפט זיך אויס אן-אייגנארטיקן לערן-סדר און דערציאונגס-שיטה, און וועלכע ס'איז דערפארונג און פארשטענדיקונג מיט די וואס זענען באמת ראוי צו זאגן א דעה אין אזעלכע העכסט-פאראנטווארטלעכע ענינים. די דאזיקע פלאנלאזיגקייט און ווילקירלעכקייט אין סדר הלמוד פון די חדרים האט טאקע גורם געווען פיל שאדן נישט קיין אנדערן ווי די חדרים אליין, וואס האבן אין בעסטן פאל נישט געקענט נושא פירות זיין אין אזא מאס, ווי מיר וואלטן עס זיך געקענט ווינטשן פון זיי.

ר' זושא פרידמאן פרואווט טאקע אינים דאזיקן העפט אויסבעסערן דעם חסרון. ער האט אויסגעארבעט אן-אויספירלעכן לערן-פלאן און פראגראם פאר די רעליגיעזע חינוך-אנשטאלטן פאר יינגלעך, וואס ענטציקן ממש מיט זייער אלזייטיגקייט און באזאכטקייט. ס'קומען דא אויך אריין וויכטיקע אנווייזונגען פארן התנהגות פון מלמד, מנהל און משגיח אין באצוג צו זייער עבודת הקודש. געוועגלעך לאזט זיך נאך דא אויך מאכן ווי אין יעדער התחלה, פארשידענע אויסבעסערונגען, וואס קאנען דערגרייכט ווערן דורכן פראקטישן אויספרואוון דעם דאזיקן לערן-פלאן. דער מחבר אליין שרייבט, אז ער וועט זייער דאנקבאר זיין ווען ענטשפרעכנדע מומחים אויף דעם געביט, וועלן אים מאכן פארשידענע מעגלעכע אויסבעסערונגען.

ס-איז טאקע א חוב אויף מנהלים און מלמדים פון רעליגיעזע מוסדות החינוך אז זיי זאלן זיך פארשאפן דאס דאזיקע העפט און זיין פארגילייגטן פראגראם איינפירן אין דער פראקטיק.

ממקור הנצה (פון קוואל פון אייביקייט) חוברת א' מאת יצחק שעוואלוביץ, קובנה תרצ"ב.

דאס דאזיקע אין לשון-הקודש-אנגעשריבן העפטל פון ה' י. שעוואלוביץ, דער רעדאקטאר פון לשון-הקודש-זשורנאל „הנאמן", איז דאס ערשטע פון א גאנצע ריי, וואס דער ח' מחבר פלאנט ארויסצוגעבן. דא קומען אריין רעליגיעזע רעפלעקסן און השתפכות הנפשדיקע שמועסן פון א יידיש-רעליגיעזן יונגערמאן, אויפן יסוד פון פראגמענטן פון אונדזערע תפלות, כתבי הקודש און מאמרי חז"ל.

זיי זענען זייער ווארים און לעבעדיק אנגעשריבן און מאכן א גוטן רושם אויפן לייענער, וואס איז צו זיי צוגעפאסט. ס-איז זיך צו ווינטשן, אז אויך די ווייטערע העפטן זאל דער מחבר בקרוב ארויסגעבן.

פון דער סדרה (פערל פון אלטן אוצר)

א זאמלונג פון אינטערעסאנטע אריגינעלע תורה-ווערטער פון בארימטע גאונים און צדיקים אויף אלע סדרות פון חמשה חומשי תורה און אויף אלע ימים-טובים געזאמלט, איבערזעצט און באארבעט פון פנחס זעליג גליקסמאן, לאדזש (זאוואדזקא 16a)

נאך פאר א יארן (מנחם אב תרצ"א), ווען ה' פ. גליקסמאן האט ארויסגעגעבן דאס ערשטע תורה-העפט „פון דער סדרה", וועלכעס ס'האט בלויז ארומגענומען עטליכע סדרות, האבן מיר עס רעקאמענדירט פאר די לעזער פון „בית-יעקב"-זשורנאל, זעענדיק, סארא גוטע השפעה דאס קאן האבן צו פארשטארקן דאס יידישקייט. איצט, נאכדעם ווי ה' גליקסמאן האט שוין ארויסגעגעבן 9 העפטן, וועלכע נעמען ארום אלע סדרות און אלע ימים-טובים און פון די 9 העפטן האט זיך געלאזט מאכן איין ספר אין א שיינעם איינבינד, איצט זעען מיר, אז מיר האבן קיין טעות נישט געהאט מיט אונדזער דערמאנטער רעקאמענדאציע.

אזוי שרייבט אויך דער לאסקער רב הגאון ר' צא"י יעקב מייזליש שליט"א אין זיין הסכמה צום דאזיקן ספר: „כבוד הרב החריף משכיל ונבון מגזע יקר מו"ה פנחס זעליג גליקסמאן נ"י, וואס איז באקאנט דורך די חיבורים פון זיין זיידע הגאון הצדיק ר' ברוך בענדיט גליקסמאן ז"ל פון לאסק, וועלכע ער האט ארויסגעגעבן און דורך זיינע ספרים „עיר לאסק וחכמיה" און „תפארת אדם" און יעצט האט ער מיר געוויזן, אז ער האט געזאמלט טייערע פערל פון גדולי הדור און צדיקי הדור אין דער יידישער שפראך, וועלכע זאלן זיין פאר פשוטע יידן צו לערנען אין זיי — און ער האט פארלאנגט מיין הסכמה, האב איך געזאגט צו דער גוטער פעולה יישר-כח, ווארן זיי זענען ווערטער מיט א גוטן טעם און זיי וועלן ברענגען נוצן, השי"ת זאל געבן, אז זיי זאלן געפונען חן און יעדער זאל דאס ספר קויפן, דערפון וועט זיין א תועלת פאר זיי און כאר זייערע קינדער, ווארן די ווערטער וועלכע שטאמען פון גאונים און צדיקים, וועלן אריינגיין אין זייערע הערצער".

ווען מיר זאלן וועלן ציטירן עטליכע ווערטער פון דאזיקן ספר, כדי צו ווייזן דעם ווערט דערפון, וועט עס אונדז צו ווייט פירן, ווייל יעדעס ווארט פונים ספר איז ווערטפולע פערל, דאך פאלגנדעס וויל איך ברענגען, עדי צו זעען בולט זיין טענדענץ, און דאס איז אויך אקטועל:

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה — ויוסף היה במצרים (שמות א)

א) צוליב וואס האט די תורה דא געבראכט די נעמען פון ישראלס זין, זענען דאך אין פרשת ויגש אויסגערעכנט געווארן? דאס קומט דערויף צו ווייזן, אז זאגאר באזעצנדיק זיך אין מצרים, האבן זיי זיך גערופן די פריערדיקע נעמען, אפילו יוסף, וואס איז געווען א מלך אין מצרים, און פרעה האט אים גערופן „צפנת פענח" האט דאך זיך גערופן זיין פריערדיקן נאמען.

אזוי דערקלערן די חז"ל דעם פסוק: „ויהי שם לגוי" (זיי זענען דארט געווען א פאלק) אז די יידן זענען דארט געווען אויסגעצייכנטע (מצוינים) קיגן די איינגעבוירענע פון לאנד, מיט זייערע נעמען, הלבשה און שפראך. דעריבער האט מען זיי אנגעזעען, כאטש אין תחילת זענען זיי נאר געווען 70 נפשות, צווישן די טויזנטער מצריים, אזוי ארום זענען זיי געווארן איין איינציק פאלק, אפגעזונדערט פון אנדערע פעלקער און צוליב דעם האט פרעה געזאגט צו זיין פאלק, ווי ס-שטייט ווייטער אין דער פרשה: „הנה עם בני ישראל רב ועצום ממני", ד. ה. דערפאר, וואס ישראלס קינדער זענען געווארן א באזונדער פאלק, זענען זיי אויך פיל און שטארק, און אט אין דעם זכות, זאגן די חז"ל, זענען די יידן אויסגעלייזט געווארן פון מצרים (באר מים חיים).

ב) דער רמב"ם שרייבט: „מע דארף נישט נאכגיין די געזעצן און די מנהגים פון אנדערע געצנדינערישע פעלקער. די תורה ווארנט נעמלעך דערויף פיל מאל, אלץ מע זאל זיך נישט גלייכן צו זיי, סיי בנוגע זייערע מלבושים, זייערע האר, סיי אנדערע מעשים זייערע, פונקט אזוי ווי מע דארף אנדערש זיין פון זיי בנוגע דעות, מיינונגען און געזונינגען, און אזוי זאגט דער פסוק: ואבדיל אתכם מן העמים" (כ-וועל אייך אפזונדערן פון די פעלקער), יד החזקה הלכו.ת עבודת אלילים פרק י"א (גינומין פון עפרא).

ג) א גוי האט אמאל האלטנדיק א וכוח מיט א נישט-יידישן יידן-פריינט, געשטעלט די פראגע: פארוואס האט דער תלמוד שטרענג פארבאטן, אז יידן זאלן זיין אפגעזונדערט פון אנדערע פעלקער בנוגע זייערע נעמען, זייער שפראך און זייער קליידונג (זע סנהדרין ע"ד), דאס איז אן-אורזאך, ס-זאל זיין געגנזייטיק א געפיל פון שנאה, קנאה און נקמה? בעסער האט דער תלמוד געדארפט זען, ס-זאל הערשן צווישן זיי א דערנענטערונג און א ליבשאפט, ווי ס-שטייט „ואהבתם את הגר" גר ותושב יהי' עמך?

דערצו איז דער תלמוד געווען געצוואונגען — האט דער יידן-פריינט געענטפערט — כדי צו דערהאלטן דעם פארבאט, אז יידן זאלן זיך נישט משדך זיין מיט גוים; מן-הסתם זענען זיי שוין נישט איינמאל נכשל געווארן דערמיט, וואס-פרעמדע פעלקער זענען געקומען און האבן געזאגט, אז זיי זענען יידן און אזוי ארום האבן זיי זיך געגנזייטיק משדך געווען, אזוי ווי מע געפינט, אז דעמלט ווען די יידן זענען פון בבל צוריקגעגאנגען קיין ארץ-ישראל, האבן זיי גענומען נישט-יידישע פרויען. ס-קען זיין, אז דאס איז צושטאנד געקומען דורך א טעות. אט דעריבער האבן זיי געהייסן ענדערן דעם נאמען, די שפראך און די קליידונג. (ספר וכוח פון ר' ברוך בענדיט ז"ל מלאסק סימן ל"ב). אין אויסלאנד איז צו פארצייכנען די טרויעריקע ערשיינונג, אז ס-קומען פאר אין א גרויסער צאל געמישטע חתונות, ווען אבער יידן וואלטן געהאלטן כאטש איינס פון די דערמאנטע קלייניקייטן „שם, לשון, מלבוש", וואלט עס געוויס צו אזא אסימילאציע נישט געקומען, ווי דער פאל איז געווען אין מצרים. —

אט דאס איז איינס פון די פערל פונם ספר „פון דער סדרה". אזוי שרייבט צוו. אגד. דער מחבר אין זיין הקדמה: ביים זאמלען פשט-רמז און דרוש-ווערטער, האבן מיר אויסגעזוכט דווקא אזעלכע ווערטער, וועלכע ענטהאלטן א לימוד, א מוסר-השכל. נישט קיין בדחנות-ווערטער, נישט קיין סענסאציע, נישט סתם א וויץ האבן מיר געזוכט. דאס דאזיקע ספר, וואס איז אויך אויסערלעך שיין אויף גוט פאפיר, און שיין געדרוקט, איז כדאי ס-זאל זיך געפונען אין יעדן יידישן הויז, באזונדער ביי די לערערנס פון די בית-יעקב-שולן.

אלע לערנען מיר נאר פון בוך „יידיש לשון"!

פון מלכה קוטנער (ב"י לערערן אין ווארשע)

עס איז שוין דאכט זיך פאר קיינים פון מיינע חברות לערערנס נישט קיין סוד, אז מיר האבן ביים היינטיקן טאג צוויי מינים לערן-ביכער פארן יידיש לימוד. פאראן די צוויי נייע ביכער פון אונדזער פארלאג „בית יעקב" מיט דעם פאר אונדז א סך זאגנדיקן נאמען „יידיש לשון" און אנדערע אין דער מעטאד, ענלעכע ביכער.

לויט מיין מיינונג זענען פאראן גאנץ א סך פרינציפיעלע און טיפע חלוקים צווישן די ביכער „יידיש לשון" און די אנדערע.

אמת, דער פארלאג פון די אנדערע ביכער האט זיך אויסגעפועלט אן-הסכמה פון אונדזער צענטראלע, אבער דאס איז געווען בשעתו, צוליבן נישט וויסן אויף זיכער, אז דער פארלאג „בית יעקב" גרייט צו אזעלכע ביכער און אצינד, מוזן מיר זיך רעכענען מיטן לעצטן ווארט פון דער צענטראלע, איינצופירן נאר אונדזער אייגן בית-יעקב-בוך „יידיש לשון" ווי עס פארלאנגט אגב אומבאדינגט, אונדזער ליבע פירערן די ג' פרוי שענירער.

אלע חברות לערערנס האבן דאכט זיך געלייענט אויפמערקזאם דעם הייסן צו אונדז ועדנדיקן בריוו פון פרוי שענירער. זי שרייבט צוו. אנד. אט וואס:

„איך רוף אלע מיינע ליבע לערערנס, ארויסצואווייזן אנערקענונג אונדזערע ארטאדאקסישע פעדאגאגן און שרייבער, די מיטבויער פון אונדזער באוועגונג און דורכאויס, נישט אנדערש ווי איינצופירן אבליגאטאריש נאר דאס בוך „יידיש לשון". לערנט פון בוך „יידיש לשון", וואס איז דאס איינציקע ביכל געשאפן לשמה פאר דער בית-יעקב-שול, דורך מענטשן, וואס לעבן ראשם ורובם אין אונדזער שול-וועלט"!

פרוי שענירערס פארלאנג איז פאר אונדז הייליק און דער שטארקסטער מאמענט פארן בוך „יידיש לשון" איז דער פאקט, אז עס זענען ביכער, וואס נישט עפיס אומבאקאנטע מחברים, וואס נישט מיר הערן זייערע נעמען א גאנץ יאר און נישט מ'האט בכלל פון זיי אמאל געהערט, נאר דאס זענען דאך די פארזארגער מיט ליטעראטור פאר אונדז שוין אזוי פיל יארן.

די גאנצע יארן, וואס מיר ארביטן אין דער ביי שול, ליפערט אונדז דער פארלאג „בית יעקב" לייען-מאטעריאל פאר קינדער. די שריפטן „קינדער גארטן", „פרישע בלימעלעך" און „קינדער ביבליאטעק" האבן א חוצן גרויסן נוצן און הילף ביים יידיש לימוד געהויבן דעם כבוד פון אונדזער שול. דער אוצר מעשהלעך, לידלעך, בילדלעך, באשרייבונגען און די כסדרדיקע שטייגערונג פונים אויסערלעכן אויסזעען פון די דאזיקע שריפטן, דאס אלץ איז פאר אונדז געווען און וועט אויך תמיד פארבלייבן, א קוואל פונוואניט צו שעפן לעבן, הייטערקייט, פרייד און טאקע אויך ליבע צו יידישקייט ביי אונדזער „קינדער-עולם". ווער פון אונדז ווייסט נישט דאס אלץ און ווער פון אונדז איז נישט פול מיט דאנק פאר דער דאזיקער גרויסער אחריותדיקער ארבעט, וואס ווערט געטון מיט אזויפיל געניטקייט, באהאווונטקייט און דער עיקר מיט דער טיפער געטריישאפט. צו דער זאך?

טא ווי קען-זשע דען זיין גאר א ספק, אז גאר אנדערע, נישט די בויער, ארויסגעבער און מיטארבעטער פון אונדזער קינדער-ליטעראטור, זאלן אונדז צושטעלן דאס שטענדיקע לערן און לייען-בוך אויף יידיש פאר אונדזער שול?

מאובי תחכמוני! ביי די לינקע, און די העברעאיסטישע און יידישיסטישע שולן, וועט מען נוצן אנדערע ביכער, ווי די וואס גייען ארויס פון זייערע שרייבער און זייערע אייגענע פעדאגאגן און שול-טוערז צי זענען נישט די נעמען פרידנזאן, שינדלער, בערלינער, נאדלער, שענירער, אולינאווער, לייכטער, מינץ, שוואב אא"וו די וואס האבן אונדז מהנה געווען מיט קינדערישן לייען-שטאף?

איך קען מיר [illegible]לו אין דער מחשבה נישט אויסמאלן, ווי אזוי א לערערן וועט אויסטוישן דאס בוך „יידיש לשון" וואס איז צוזאמענגעשטעלט און ביי דער מיטארבעט [illegible] די מענטשן וואס זיי, און נאר זיי האבן מיר אלץ [illegible] פארדאנקען, אויף אנדערע ביכער, וואס נישט מי [illegible] קענען די מחברים און נישט זיי האבן וועלכע [illegible] איז שייכות מיט דער ארבעט פאר ב"י באוועגונג בכלל און בית-יעקב ליטעראטור בפרט.

אונדזערע פארוואלטערס און דירעקטארן פון די ווארשעווער „בית יעקב" שולן האבן טאקע צום נייען שול-יאר געטון זייער חוב און איינגעפירט „יידיש לשון" און איך מוז זאגן, אז אונדזערע לערערנס זעען ב"ה שוין א סימן ברכה אין די ערשטע וואכן פון ארביטן מיטן בוך „יידיש לשון".

איך האלט פאר איבעריק צו רעצענזירן די ביכער, וואס צו זיי קען מען סיי-ווי קיין שום ביכל נישט פארגלייכן. עס געגוגט דאס עדות-זאגן פון אונדזערע אויטאריטעטסטע פירער, און אונדז אליין זעען מיט די אויגן, אז „יידיש לשון" איז בתכלית השלמות והיופי, סיי דאס ערשטע און סיי דאס צווייטע חלק איז דער צוזאמענשטעל, די מעטאד, דאס מאטעריאל, די בילדער און צייכנונגען און בכלל אלץ ווי געוואוינען און גימאסטן, צוגעפאסט צו אונדזערע שולן און עס בלייבט נאר צו ווינטשן, אז אלע לערערנס זאלן פארשטיין, אז „יידיש לשון" זאל יעדעס קינד האבן. און דער פארלאג „בית יעקב" זאל קענען גיכער ארויסגעבן די ווייטערע חלקים פאר די העכערע לערן-יארן.

צענטראלע ארגאנין פון דער בית-יעקב-באוועגונג און חשובע פערזענלעכקייטן וועגן די נייע ביכער „יידיש לשון"

צו דער לערערשאפט אין די בית-יעקב-שולן!

א פריילעכע בשורה איז פאר אונדז געווען דאס ארויסגיין פון די נייע שול-ביכער פארן יידיש-לימוד אין די בית-יעקב שולן „יידיש לשון".

שוין די נעמען פון די מחברים אליין, די אומדערמידלעכע בויער פון דער ב"י ליטעראטור ווי א"ג פרידנזאן, נטע בערלינער, אליעזר שינדלער א. א. זענען א גענוגנדע גאראנטיע פארן ליטעראריש-פעדאגאגישן חשיבות פון די דאזיקע אויסגאבן.

מיר רופן דעריבער אלע לערערנס די דאזיקע ביכער איינצופירן אין די ב"י שולן און דורך זיי זענען מיר זיכער, אז דער יידיש-לימוד וועט בע"ה זיין פול מיט הצלחה.

צענטר. וועלט-ארגאניזאציע
„בית יעקב"
יו"ר: דר. ש. דייטשלענדער.
סעקר.: ש. שיינפעלד.

אלול תרצ"ב.

צו אלע חשובע לערערנס אין די בית-יעקב-שולן

צום נייען שול-יאר האבן מיר אויפגענומען מיט גרויס שמחה די בשורה פון דעם נייען לערן-בוך אויף „יידיש לשון", וואס איז ארויסגעגאנגען דורכן פארלאג „בית יעקב" אין לאדזש.

דאס בוך „יידיש לשון", וואס איז צוזאמענגעשטעלט געווארן דורך די לאנגיעריקע שעפער און בויער פון אונדזער קינדער ליטעראטור די ה"ה: אליעזר שינדלער, נטע בערלינער און א. ג. פרידנזאן עפנט א נייע תקופה אינים יידיש-אונטערריכט אין דער בית-יעקב-שול.

„יידיש לשון" באנט אויס א געזונטן פעדאגאגישן וועג אויפן לימוד פון יידיש אין אונדזער שול און עס איז אייער הייליקער חוב, דאס בוך אבליגאטאריש איינצופירן און איר וועט בעז"ה דערפון זעען א סימן ברכה אין אייער הייליקער ארבעט, צו דערציען א דור יידישע טעכטער, וואס וועט זיין שטאלץ אויף יידיש צוליב יידישקייט!

עקזעקוטיווע פון דער צענטר. שול-ארג.
„בית יעקב"
קראקע-ווארשע.

דר. נתן בירנבוים שרייבט:

דער ערשטער באנד „יידיש לשון" א לייען-ביכל פאר א"ב, ד"ה א ביכל. וואס דארפן לייגן יסודות פון יידישקייט, און איך געפון, אז לויט זיין מעטאדע און לויט דעם תוכן זיינים קען עס זיי לייגן. דעם רעדאקטאר און זיינע מיטארבעטער קומט א גרויסער שכוח.

די פאר שורות האט דר. בירנבוים געשריבן נאכן ארויסגיין פון ערשטן באנד. אויפן צווייטן באנד וועלן מיר אי"ה געבן באזונדער.

ווארימע באגריסונגען פון דער לערערשאפט צום ארויסגיין פון די נייע לייען-ביכער „יידיש לשון"

מיר באקומען כסדרדיקע באגריסונגען פון לערערנס צום ארויסגיין פון די נייע ביכער פארן יידיש-לימוד „יידיש לשון". עס ווערט אין די בריוו אויסגידרוקט פול אנערקענונג אונדזער ארבעט און אלע געבן זייער התחייבות, צום נייען זמן איינצופירן נאר דאס בוך „יידיש לשון". אין א גרויסן טייל פון די בריוו, ווערט אויך אויסגידרוקט דער פארלאנג, אז עס זאלן באלד דערשיינען די ווייטערע חלקים, וואס עס ווערט פון אונדז מיט אייליקע שריט שוין געטון. פון קומענדיקן נומער אן וועלן מיר פארעפנטלעכן די אלע בריוו.

פון אונדזער באַוועגונג

באַראַטונג פון בנות־טוערנס און לערערנס אין לאָדזש

דינסטיק, דעם צווייטן טאָג חוהמ"ס 11 אַ זייגער פרי וועט פאָרקומען אין לאָדזש אין לאָקאַל פון ב"י (שרודמיעיסקע 32) אַ באַראַטונג פון בנות־טוערנס. אויף דער באַראַטונג וועט ה' פרידנזאָן אָפּגעבן אַ באַריכט פון דער אַרבעט אין פאַרגאַנגינעם יאָר צ"ב און פאָרשטעלן אַ פּלאַן פון דער נאָנטער אַרבעט. אין דער באַראַטונג איז אויך פאָראויסגעזען דאָס באַטייליקן זיך פון אַ פאָרשטייער פון דער ארץ־ישראל־צענטראַלע אין וואַרשע. אין דער באַראַטונג וועלן אָנטייל נעמען אַלע ב"י לערערנס, וואָס וואוינען אין לאָדזש און דעלעגאַטנס פון אָרגאַניזאַציעס פון דער לאָדזשער סביבה. די לאָדזשער וועלן קיין ספּעציעלע איינלאַדונגען נישט באַקומען.

וועגן די געזאַמלטע שריפטן פון שרה שענירער

די אַקציע, וואָס איז פּראָקלאַמירט געוואָרן צו שאַפן פרענומעראַנטן אויף די געזאַמלטע שריפטן פון שרה שענירער, האָט געפינען אַ וואַרימען אָפּקלאַנג צווישן בנות־חברות און געטרייע צום ב"י אידעאַל. אין חול־המועד סוכות וועט אומיטום די דאָזיקע וויכטיקע אַקציע פאַרענדיקט ווערן. די וואָס וועלן נישט האָבן פרענומערירט פריער־אויס, וועט זייער נאָמען נישט קענען זיין געדרוקט אינים דאָזיקן וויכטיקן בוך.

מיר מאַכן אויך אויפמערקזאַם די אַלע, וואָס האָבן שוין איינגעצאָלט, אַז תיכף נאָכן אַרויסגיין פון די שריפטן וועלן זיי באַקומען די זעלבע צוגעשיקט און דערמאָנען אונדז אין ספּעציעלע בריוו אין איבעריק.

תרומת־חברה נכבדה קאַרטן אויפן יאָר תרצ"ב

די אַלע וואָס האָבן געזאַמלט ת"ח אין פאַרגאַנגענעם יאָר דאַרפן אונדז אומבאַדינקט שרייבן זייערע גענויע נעמען. צוזאַמען מיט די ביכלעך וואָס וועלן אַרויסגעשיקט ווערן אויפן יאָר צ"ג וועלן מיטגעשיקט ווערן די קאַרטן.

הכנות צום הונדערטסטן נומער בית־יעקב־זשורנאַל

עס הייבן זיך אָן אין גיכן די הכנות צום הונדערטסטן נומער ב"י זשורנאַל. אין שייכות דערמיט, וואָס גלייכצייטיק פאַלט אויס דער צען־יעריקער יובל פון בית־יעקב זשורנאַל, איז פאָראויסצוזעען פייערונגען אין יעדן אָרט. אַ ספּעציעלער קאָמיטעט ווערט געשאַפן אַדורכצופירן די פייערונגען. אין קאָמיטעט האָבן זיך דעקלאַרירט מיטצואַרבעטן חשובע עסקנים און עסקנות.

דער פאַרלאַג „בית יעקב" במשך דעם פאַרגאַנגענעם יאָר תרצ"ב

במשך דעם פערגאַנגינעם יאָר תרצ"ב איז דער פאַרלאַג „בית יעקב" אַ סך מיין טעטיקער ווי אין די אַלע פריערדיקע יאָרן. עס זענען דערשינען 13 העפטן, דערונטער 3 פאַרגרעסערטע נומערן און דער אַלמאַנאַך, בס"ה 360 גרויסע זייטן. 7 נומערן „קינדער גאָרטן" און 4 נומערן „פרישע בלימעלעך" 232 זייטן. דאָס בוך „די העלדין פון געטא" פון ש. ראטשטיין, 4 ביכלעך „קינדער־ביבליאָטעק" 80 זייטן, 2 חלקים פון לייען־בוך „יידיש לשון". 240 זייטן. בס"ה אַן־ערך פון 150 דרוק־בויגן. אויף אַזאַ שווער און קריטיש יאָר איז דער סך־הכל אַ גאָר נישט־קשהדיקער.

אויפן יאָר צ"ג איז שוין גרייט צום דרוק: „יידיש ווערטער־ביכל" פון ד"ר שלמה בירנבוים, „געזאַמלטע שריפטן" פון שרה שענירער, דריטער און פערדער חלק פון בוך „יידיש לשון" און נאָך פאַרשידענע וויכטיקע שול־ביכער, וועגן וואָס מיר וועלן בקרוב געבן ספּעציעלע מודעות.

פגישת חברות פון „בנות" אין אסטראָוויצע

כ"ח—כ"ט מנ"א איז פאָרגיקומען אין אסטראָווצע אַ גראַנדיעזע פגישה פון די בנות־אָרג. אין דער אסטראָווצער סביבה. אין דער פגישה האָבן זיך באַטייליקט 400 געסט און דעלעגאַטן פון די שטעט: אסטראָווצע, אָפּט, אָזשאַראָוו, קלימענטאָוו, סאַנדאָמיעזש, קאָפשיווניץ, וויערזשבניק, לאַגעוו, שידלאָווצע, ראַדאָם, טשמיעלעוו, שעננאַ, ליפּסק, איוואַנסק, טאַרלאָ, זאַווירצאַסט און קראַשניק. די איניציאַטאָרן פון דער פגישה לערערן פרל. טראַטנער האָט אַוועקגעלייגט אַ סך מי פאַרן דערפאָלג פון דעם צונויפקום.

באַגריסונגען האָבן געהאַלטן: אסטראָווצער בנות פרל. אייזנשטאַט, ב"י שילערנס — תלמידה שיין, יוגנט־גרופּע ביי בנות — פרל. אַדלער, בתיה־פאַרבאַנד — תלמידה פאַנצער, אגודת־ישראל — ה' פרענקעל, קהלה — ה' ליקאָן, האַנטווערקער־פאַריין — ה' וויינבערג, ב"י־קאָמיטעט — ה' קאָרנהויזער, אָרט. ראַטמענער־קלוב — ה' היינע, ב"י שידלאָווצע — פרל. האָראָוויטש, ב"י ראַדאָם — פרל. באַגוכוואַל, ב"י אָפּט — פרל. דיאַמענט, ב"י ליפּסק — פרל. קראַנענבלאַט, ב"י קלעמענטאָוו — פרל. באַרפינקל, ב"י שעננאַ — פרל. קירשנבוים, ב"י אָזשאַראָוו — פרל. בירענצווייג, ב"י לאַגאָוו — פרל. איצקאָוויטש. אין דער פגישה האָט אויך אָנטייל גענומען ה' פרידנזאָן, וועלכער האָט אַ לענגערן רעפעראַט. וועגן די אויפגאַבן פון בנות אגודת ישראל אין זיין רעפעראַט רעט דער רעדנער אַרום די שעדלעכע ווירקונג פון די פרייע ערציאונג און פרייע פרעסע און אַפּעלירט צו די פאַרזאַמלטע צו פלעגן די יידישע שפּראַך און קלערט אויף די וויכטיגקייט פון ישוב אין א"י. דאַן רעפערירט פרל. איטערמאַן (אסטראָווצע) אַ. ד. ט. „אונדזער אַרבעט אויפן פילאַנטראָפּישן געביט". עס געבן אָפּ טעטיגקייטס־באַריכטן פון די בנות־גרופּן אין זייערע שטעט: פרל. בעקערמאַן (אסטראָווצע), פרל. פינטשעווסקאַ (אָפּט), פרל. לערנער (קראַשניק), פרל. בירנצווייג (אָזשאַראָוו). עס האָבן אויך גערעדט די אָפּטער ב"י לערערן פרל. רייעווסקאַ און פרל. מאַרמאָר (וויערזשבניק) און אין דעבאַטע האָבן זיך באַטייליקט די ח"ח: טראַטנער, הערמאַן, זילבע־בערג, מינצבערג (אסטראָווצע), האָראָוויטש (שידלאָווצע), בלוט (קראַשניק), רייעווסקאַ (אָפּט), ש. הערשבערג (אָזשאַראָוו), ז. הערשבערג (לאַגאָוו), קירשענבוים (שעננאַ) און אנד. עס זענען אָנגענומען געוואָרן פאָלגנדע רעזאָלוציעס: 1) אינטענסיוו צו אַרבעטן פאַרן קרן־הישוב, 2) אונטערצושטיצן אַלע ב"י אויסגאַבן בכלל און צו פאַרטאָפּלען די צאָל ב"י זשורנאַלן אין אַלע שטעט בפרט צו פאַרשפּרייטן און לייענען די איינציקע אָרטאָדאָקסישע טאָג־צייטונג „דאָס יידישע טאָגבלאַט". צום ש"ס איז אויך געווען אַ באַנקעט ביי וואָס די חברות האָבן פאַרבראַכט ביז שפּעט אין דער נאַכט. אַן אויפריכטיקן דאַנק פאַרדינט אויך דער היגער ב"י־קאָמיטעט מיטן פּרעזעס ה' זילבערבערג בראָש, פאַר זייער מיטהילף צו דעם דערפאָלג פון דער פגישה, וועלכע האָט איבערגעלאָזט אויף דער אסטראָווצער יידישער באַפעלקערונג אַ שטאַרקן רושם.

טלושטש:

זייער אימפּאָזאַנט איז דאָ אויסגעפאַלן די חגיגה לכבודן סיום פון ספר בראשית, איינגעאָרדנט דורך שילע־נס פון 4־טן קורס בית־יעקב. ביי סערווירטע טישן און ביי דער אָנוועזנהייט פון גאַנצן ב י־פאָרוואַלטונג און געסט האָט זיך די חגיגה אָנגעהויבן. די שילערנס האָבן זעלטן שיין מסיים געווען דעם ספר בראשית און אויך געהאַלטן רעפעראַטן וועגן דעם גידאַנק פון סיום און התחלה אויף ספר שמות. נאָכן סיום האָבן ווידער די פאָרוו. מיטגלידער אַרומגערעדט דאָס ענין פון ב"י און אַפּעלירט צו די קינדער, זיי זאָלן זיך פעסטהאַלטן אין די ראַמען ב"י. אַ גרויסן רושם האָט אויך געמאַכט דאָס ספּעציעלע אָנטיילנעמען פון דער יאַדאָווער לערערן פרל. עלקאַ ראָטשטיין מיטן בנות און בתיה, פאַר וועלכן מיר דרוקן דאָ אויס דעם טיפסטן דאַנק. נאָכדעם ווי עס איז פאָרגעקומען אַ געשפּרעך צווישן 2 שילערינס „יצר טוב" און „יצר הרע" און פאַרשידענע דעקלאַמאַציעס, איז זיך דער עולם אונטער שיינע געזאַנגען שפּעט ביינאַכט אהיים געגאַנגען. אַ באַזונדערן דאַנק פאַרדינען, לערערן פרל. פּיאָנטשאַק פאַר איר מי ווי אויך די ג' פאַמיליע פערעל פאַר דעם קבלת פנים וואָס זי האָט געמאַכט לכבוד די געסט.

אַ בנות־מיטגלידערן.

קאָליש:

אַ דאַנק דער באַמיאונג פון אונדזער פאָרזיצענדערן פרוי פערלע האָט זיך איינגעגעבן דאָס איינאָרדנען אַ זומער־קאָלאָניע פאַר אונדזער בנות־שוועסטער און דאָרף עמילאַגאָוו נאָענט פון קאָזשמינעק. עס האָבן אויך צוגעהאָלפן ביים איינאָרדנען די קאָלאָניע דער מענער־ראַט ביי דער „בנות" אגודה עסקנים ווי אויך די פרוי מרים בערגמאַן און יהודית כ"ץ. מיר האָבן אָפּגעהאַלטן לעקציעס איבער דינים, יידישע געשיכטע מוסר ספרים, ביי וואָס די באַגייסטערונג איז געווען זייער גרויס און דאָס האַרמאָנישע צוזאַמענלעבן פון די חברות האָט דערגרייכט דעם וויטסגייענדסטן פונקט און וואָס ס'וועט לאַנג, לאַנג בלייבן בזכרון ביי יעדער חברה באַזונדער. מיר ווינטשן זיך נאָר, אַז די בנות־גרופּן פון אונדזער געגנט, זאָלן אונדזער ביישפּיל נאָכטון און אי"ה אויפס־יאָר אויך שאַפן אַזעלכע קאָלאָניעס. אויף דער קאָלאָניע זענען געווען בערך 60 חברות (כ"י).

אַ קאָלאָניסטקע.

טאַרנאָבזשעג:

ביי אַ גרויסע צאָל אָנוועזנדע האָט די היגע ב"י־שול אַדורכגעפירט די טראַדיציאָנעלע חמשה־עשר־באָב־פייערונג. די חגיגה האָט געעפנט לערערין אַרלעאַן מיט אַ שיינעם אינהאַלטס־רייכן רעפעראַט, אין וועלכן זי רעט אַרום די באַדייטונג פון טאָג פאַר דער יידישער טאָכטער. אויך האָט געהאַלטן אַ באַגייסטערטן רעפעראַט די ב"י־שילערין שיינדל יאָסט. עס האָבן נאָך גערעדט מעניגאַ ד'ומאַ די שילערנס: היגדע קליינמינץ און רחל שנאַל. די רעפעראַטן האָבן זייער אויסגענומען און באַשאַנקען געוואָרן פון די אָנוועזנדע מיט לאַנג דויערנדע אַפּלאָדיסמענטן. ס'איז אויך געווען אַ באַנקעט, וועלכער האָט זיך פאַרצויגן ביז שפּעט אין דער נאַכט. די ציוניסטישע באַאָרקע פון אונדזער שטאָט נישט קאָנענדיק צו זען די קינדערישע שמחה, האָבן געפּרוווט מיט פאַרשידענע תחבולות שטערן די חגיגה, אָבער דאָס האָט זיך זיי על אפם ועל חמתם נישט איינגעגעבן און די חגיגה איז אַראָפּ מיט גרעסטן דערפאָלג.

שחורי.

בעלכאַטאָוו:

חמשה עשר באב איז ביי אונז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ פייערלעכער אָוונט לכבוד דעם טראַדיציאָנעלן פרויען יום־טוב. דער דאָזיקער אָוונט איז אויך געווען פאַרבינדן מיט דעם „חנוכת הבית" לכבוד אונדזער נייען לאָקאַל ביי אַ פול געפּאַקטן עולם פון מיטגלידערנס און געסט עפנט די חגיגה פרל. בערענט און אַ גרעסערע צאָל חברות האַלטן גייסטרייכע רעפעראַטן. די רעפעראַטן האָבן אויף אונדז געמאַכט אַ רושם און מיר האָבן געפילט ווי אין אונדזערע הערצער פליסט אַ ריין וואַרימער שטראָם פון בטחון, אַז צוזאַמען מיטן נייען לאָקאַל הייבט זיך אָן אַ נייע אַרבייטס־תקופה פאַר דער אידעע פון „בנות אגודת ישראל", די ב"י קינדער האָבן דעקלאַמירט פאַרשידענע לידער און דער כאָר האָט געזונגען דעם בנות־הימן. זייער גוט האָט אויסגענומען דער רעפעראַט, מיט וועלכן ער האָט אונדז באַערט דער ח' גרינבלאַט. ביי אַ גהויבענער שטימונג זענען זיך די פאַרזאַמלטע פונאַנדערגעגאַנגען. מיר האָבן אויך איינגעאָרדנט נאָך דער חגיגה אַ פאַנטאָווע לאָטעריע, וועלכע האָט זיך גוט איינגעגעבן.

אַ שילערן פון 4־טן קורס בית יעקב.

בלוינע:

מוצש"ק ווילך האָט די היגע ב"י שול איינגעאָרדנט אַ פייערליכן יערליכן עקזאַמען, אויף וועלכע עס זענען געווען איינגעלאַדן די קהלה־פאָרשטייער און די עלטערן פון די שילערנס. די בחינה האָט זיך זייער גוט איינגעגעבן. די שילערנס האָבן טרעפליך און קלאָר געענטפערט אויף די זיי געשטעלטע פראַגן, און די פאַרזאַמלטע האָבן אויסגעדריקט זייער גרויס צופרידנהייט פון דער ב"י־דערציאונג, וואָס האָט זיי געגעבן אַזאַ שיינע מאָס יידיש וויסן, א. אַ. וו. צום שלוס האָלט אַ שילערן פון עלטסטן קורס אַ לענגערן רעפעראַט, אין וועלכן זי רעט אַרום די גאַנצע דורכגענומענע לערן־מאַטעריאַלן במשך דעם יאָר און דערמאָנט צוו. אנד. די געשטאַלטן פון אונדזערע אבות, אַלס אונדזערע לערער און וועג־ווייזער אין לעבנס־וועג און נאָכצוגיין אין זייערע הייליקע דרכים. צום סוף פון איר רעפעראַט דאַנקט זי די אָנוועזנדע פאַרן אינטערעסירן זיך מיט דער שול און ווינטשט אַ כתיבה וחתימה טובה!

דער עולם צוגייט זיך מיט גרויס צופרידנהייט.

אַ בלוינערן.

נייע רשימה פון ביליקע ביכער וואָס איר קאָנט באַקומען אין פאַרלאַג „בית יעקב" אין לאָדזש:

שול־ביכער און קינדער ליטעראַטור:

		פּרייז פאַרביליקט
1)	„יידיש לשון" (כרעסטאמאַטיע) ערשטער באַנד ג. בערלינער, א.	1.00 — 1.50
2)	„יידיש לשון" („) צווייטער באַנד שינדלער, ב. מינץ	2.00 — 2.50
3)	„יידישע נשמה" („) א. ג. פרידנזאָן.	1.50 — 2.00
4)	„יידיש לעבן" — אַרלעאַן און פרידמאַן	1.60 — 2.00
5)	יידישע געשיכטע פון דר. קאַטעק, 4 טיילן	8.00 — 10.00
(6	„ „ לויט דער מסורה, ערשטער באַנד	3.25 — 4.20
(7	„ „ בוימבערג, צווייטער באַנד	0.75 — 1.50
	„ „ „ דריטער באַנד	1.25 — 2.00
8)	„יהדות", צוויי טיילן	1.20 — 3.00
9)	„יידישקייט", צוויי טיילן	1.50 — 4.00
10)	קאָמפּלעט „קינדער־גאָרטן" תר"ץ (געבינדן)	3.00
(11	„ „ „ תרצ"א („)	3.00
(12	„ „ „ תרצ"ב („)	3.00
13)	„קריאת שמע און שמונה עשרה" אין יידיש — יואל אונגער	0.75 — 1.00

דערציילונגען:

14)	„די העלדין פון געטאָ" — ש. ראָטשטיין	2.50 — 5.00
15)	„געזאַמלטע דערציילונגען" — דר. לעמאַן	2.00 — 3.00
16)	ביאָגראַפיע פון דר. לעמאַן	1.20 — 2.00
17)	„פאָראויסגעזען" — „	1.50 — 3.00
18)	„מוטער און טאָכטער" — דר. לעמאַן	2.00 — 4.00
19)	„אַליקער קדושים" — ש. ביבער	2.00 — 3.00
20)	„כוואַליעס" — ש. ראָטשטיין	2.00 — 3.00
21)	„די צוואה" — דר. לעמאַן	1.25 — 2.50
22)	„צווישן גליק און אומגליק" — דר. לעמאַן	1.10 — 2.20
23)	דער 30־יעריקער קריג — „ „	2.00 — 3.00
24)	„אין פאַרצווייפלטע מאָמענטן" — „ „	2.00 — 3.00
25)	„דער יידישער אָפיציר"	1.00 — 2.00
26)	„דאָס גרויסע געווינס" — דר. ערמאַן	0.50 — 0.90
27)	„דאָרפישער שתדלן" — „	0.70 — 1.20
28)	„שומר ישראל שלאָפט נישט" — דר. ערמאַן	0.60 — 1.00

פּראָפּאַגאַנדע־שריפטן:

29)	„די אָרגאַניזירונג פון „בנות"	0.65 — 1.00
30)	„וואָס איז און וואָס וויל ב"י" — א. מ. ראַגאַווי	0.25 — 0.40
31)	„גאולה פון לשון" — דר. שלמה בירנבוים	0.25 — 0.40
32)	„שיקט אייערע קינדער אין די ב"י־שולן" — שרה שענירער	0.10 — 0.20
33)	פּראָפּאַגאַנדע־בראָשור אין פּויליש פון הרב לעווין	0.30 — 0.50
34)	„דער פאַרשווינדענער גן־עדן" — י. ל. אָרלעאַן	0.45 — 0.70
35)	גרויסער פּלאַקאַט: „פאַרשרייבט אייערע קינדער אין ב"י". 10 שטיק	4.50

פאַרשידענע ביכער:

36)	יידיש ווערטער־ביכל פון דר. שלמה בירנבוים	1.25 — 2.00
37)	„יידישקייט אין לשון" „ „ „	2.25 — 3.50
38)	„יובילעאום־בוך" — דר. בירנבוים, 200 זייטן	3.50 — 6.00
39)	„שפּורן פון משיח" — דר. י. ברויער	1.50 — 2.50
40)	„יידישע רעליגיע און יידישע נאַציע" — דר. פעסלער	0.60 — 1.00
41)	„פּעדאַגאָגישע אָפּהאַנדלונגען" — דר. ערמאַן	0.30 — 0.40
42)	„די פרוי און דאָס יידנטום" — דר. שמשון רפאל הירש	0.35 — 0.50
43)	„חמשה עשר באב" — ל. שיף	0.50 — 0.80
44)	„פּרקי אָבות" — א. מ. ראַגאַווי	0.50 — 1.00
45)	„רות" — שמואל נאַדלער	0.35 — 0.50
46)	קאָמפּלעט ב"י־זשורנאַל תרצ"א (געבינדן)	8.60 — 12.00
(47	„ „ „ תרצ"ב („)	10.00
48)	קאָמפּלעט: 15 פאַרשידענע נומערן ב"י, 10 פאַרשידענע ביכלעך	4.60

לייען־ביכלעך און דראַמעס צום פּרייז פון 25 גר. נעטאָ

אליעזר שינדלער: א) רעגנבויגן, ב) קינדער־מלכות, ג) ווען שטערנדלעך שיינען, ד) די רייכס־גרעפין פון קאָזעל, ה) יידישע געצעלטן, ו) צייטיקע פּירות, ז) צווישן נילוס און ירדן.

שרה שענירער: א) דער כוח פון הייליקן שבת, ב) יהודית, ג) חנה און אירע זיבן זין, ד) אסתר און אחשורוש, ה) דאָס קרוגעלע אייל.

אַכטונג: פון די נעטאָ פּרייזן גייט נישט אַראָפּ קיין שום ראַבאַט, חוץ ביי שול־ביכער וואָס ווערן געקויפט אין אַ גרעסערע צאָל עקז. די פּאָרטאָ באַטרעפט בערך 15 פּראָצענט פון באַטרעף. די קלענצטע באַשטעלונג איז פאַר איין גילדן.

אַדרעס פון פאַרלאַג:

Wydawnictwo „BAJS JAKOW", Łódź, Kilińskiego 44. P. K. O. 67.795.

אַ כתיבה וחתימה טובה ווינטשן מיר אונדזער גייסטיקער מוטער **פרוי שענירער** און אַלע פירערנס פון אונדזער באַוועגונג. אויך אונדזער איבערגעגעבענער לערערן און פירערן פרל. **קליין** ווינטשן מיר אַ כתיבה וחתימה טובה און אַ גליקליך געבענטשט יאָר. השי"ת זאָל געבן אין איר ווייטערדיקער אַרבעט הצלחה.

קשאַנאָוו — בנות אגודת ישראל.

לשנה טובה תכתבו! אַ כתיבה וחתימה טובה און אַ גליקלעך געבענטשט יאָר ווינטשן מיר אונדזערע גייסטיקע פירערנס: **שענירער, שיף, קאַנטאָר** (חיעלון), **ראָזנבלאַט** (פּאַלעניץ), **רובין, ראָזנבערג, אַדלער, מייעראָוויטש** (וואַרשע), **שפּירא** (פּיאָסעטשנאַ), **לענטשעווסקאַ** (זשעלעכאָוו), **לאַפּין, מיימין** (אָטוואָצק), ווי אויך אַלע בנות־פירערנס און בנות־שוועסטערן פון: פּאַלעניץ, וואַרשע, אָטוואָצק, פּיאָסעטשנע, זשעלעכאָוו.

רחל באַראַך, אסתר ליבערמאַן,
לאה פינקלשטיין, שרה פרידמאַן,
און דבורה סעדלעצקאַ.

אַ גליקלעך געבענטשט יאָר און אַ כתיבה וחתימה טובה ווינטשן מיר אונדזער גייסטיקער מוטער **פרוי שענירער** און אונדזער ח. לערערן און פירערן פרל. **חי' שרה גרינבערג.**

טורעק — בנות אגודת ישראל.

ברכת שנה טובה ומתוקה ועושר וכבוד ווינטש איך בית מחותני ר' **יעקב יוסף גרודעק** נ"י.

לאָדזש. — רבקה לייבעל.

אַ כתיבה וחתימה טובה, פיל גליק און צופרידנהייט, דערפאָלג אין דער גייסטיקער אַרבעט אונדזער ליבע לערערן פרל. **בלומע קליין** צום נייען יאָר ווינטשן

סאָסנאָוויעץ — בנות אגודת ישראל.

אַ כתיבה וחתימה טובה ווינטשן מיר אונדזער גייסטיקער מוטער פרוי **שרה שענירער** ווי אויך אַלע עסקנים ועסקנות פון בית יעקב.

שעראַדז — בנות אגודת ישראל.

אַ כתיבה וחתימה טובה ווינטשן מיר די ג. **פרוי שענירער.** זאָל דער זכות פון איר הייליקער אַרבעט ברענגען די גאולה דאָס נייע יאָר.

סאַמפּאָלנאַ — בית יעקב 3־טער און 4־טער קורס, לערערן ל. שניידער.

די האַרציקסטע גליק־ווינטשן צום נייען יאָר שיק איך איבער מיינע ליבע בנות־חברות די שוועסטערן **רבקהלע און שרהלע ראָזענבלאַט** (וואַרשע) ווי אויך דער ח. לערערן פרל. **חנה איינראַעליט.** (אסטראָוו־מאַז.)

מישיניעץ — שרה דאַמב.

אַ הערצלעכן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער געוועזענער לערערן פרל. **שרה אייכנבוים** (טאַרנאָפּאָל) צו איר פאַרלאָבונג מיט ה' **ו. לאַנדאַ** (קראָקע)

קראַשניק — בית־יעקב־פאָרוואַלטונג.

אַ האַרציקן מזל־טוב ווינטש איך מיין ליבער תלמידה אַצינד לערערן אין נוי־סאַנדז פרל. **שרה אייכנבוים** צו איר תנאים מיט ה' **לאַנדע.**

שרה שענירער.

מזל־טוב און פיל גליק ווינטשן מיר די געטרייע עסקנית פרל. **קיילאַ אַלעקסאַנדראָוויטש** (גריצע) צו איר תנאים מיט ה' **מענדל וועבער** (ביאַלע). זאָל אייער צוזאַמענבונד זיין אַ קשר של קיימא.

צענטראַלע „בנות" לאָדזש.

צוזאַמען מיט דעם קרענצן לשנה־טובה־וואונטש גיב איך דער חשובער און ליבער **פרוי שענירער** אויך מיין האַרציקסטע ברכה צום 15־יעריקן יובילעאום פון אונדזער בית־יעקב־באַוועגונג. זאָל השי"ת זי בענטשן ומעשה ידיה כוננה עליה ומעשה ידיה כוננהו.

לאָדזש — קרוסע שטערן.

פון טיפן הערצן ווינטשן מיר אַ כתיבה וחתימה טובה אונדזער גייסטיקער פירערן דער חשובער **פרוי שענירער** און דער ליבער לערערן **הערשבערג.** אויך ווינטשן מיר דאָס זעלבע אונדזער געוו. לערערן **לויפער.**

אָזשאַראָוו — בנות אגודת ישראל.

צום נייען יאָר ווינטשן מיר דער ח. **פרוי שענירער** אַ כתיבה וחתימה טובה און הצלחה אין איר ווייטערדיקער אַרבעט.

בנות אגודת ישראל — לאַגאָוו, ס. פרידפערטיג — קראַסנע, בנות אגודת ישראל — קאַליש, לערערן פּאָמעראַנץ, באַגי — ראַטשיאָנזש.

אַ גמר חתימה טובה און אַ גליקלעך געבענטשט יאָר דער שעפערן פון ב"י געדאַנק דער חשובער **פרוי שענירער** ווינטשט

יאַוואָרזשנאָ — באַגי לערערן חי' גאָלדפּאַרן.

אַ האַרציקן מזל־טוב ווינטש איך פרל. **פייגע קאָזאַק** צו איר חתונה מיט ה' **כתריאל ליפּינסקי.** גליק און צופרידנהייט זאָל ביי אייך זיין תמיד.

לאָדזש. — אסתר פרידנזאָן.

נחום אבלים

הנני משתתף בצערו של ידיד נפשי העסקן החרוץ נשיא הקהלה לעדת קליש הר' **יוסף משה העבער** נ"י למות עליו **אבין** ע"ה בעבודתו הצבוריות הפורי' ינוחם.

א. ג. פרידנזאָן.

אַ האַרציקן ברכהפולן מזל־טוב ווינטשן מיר איינע פון די ערשטע פּיאָנערנס פאַר אונדזער הייליקן אידעאַל **מלכה גיטל טייטלבוים** (קראָקע) צו איר חתונה מיט ה' **שלמה פּאַסס** נ"י. אין אייער הויז זאָל תמיד רוען די ברכה, וואָס דער אייבערשטער האָט געגעבן „בית יעקב".

רעדאַקציע „בית יעקב" לאָדזש.

מיר ווינטשן מזל־טוב די געטרייע עסקנות פאַרן בית־אידעאַל **רחל קעסלער** (קלעצק) צו איר חתונה מיט ה' **אברהם גאָלדשטיין** נ"י.

צענטראַלע „בנות" לאָדזש.

DER ISRAELIT

73 Jahrgang. Zentralorgan für das orth. Judentum. Erscheint wöchentlich. Expedition Frankfurt a/M., Rechneigrabenstr Nr. 7. Abonnementsgebühr in Polen: Zloty 7.—vierteljährlich im voraus zahlbar. Ueberweisungen auf Postscheckkonto Warschau № 190757 am Verlag DES ISRAELIT UND HERMON G. M. B. H.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.

ŁÓDŹ, październik 1932
B A J S J A K O W

פרייז 1 גילדן

Rok X zeszyt 94-95
Adres Redakcji: „BAJS JAKOW"
Łódź, Kilińskiego 44.
Telefon 109-77.

א כתיבה וחתימה טובה
און א גליקלעך גיבענטשט יאָר

ווינטשן מיר אלע אונדזערע עסקנות און לע-רערנס. זאָל השי"ת געבן, אז דאָס נייע יאָר זאָל זיין א שנת גאולה וישיעה.

צענטראַלע בנות אַגודת ישראל
לאָדזש, תשרי תרצ"ג אין פּוילן.

א הארציקן מזל-טוב ווינטשן מיר דער לערערן פרל' **שרה אייכנבוים** צו איר תנאים-שרייבן מיט ה. **לאַנדע** (קראָקע) — די ברכה וואָס רוט אין אייער אַרבּיט פאר ב"י זאָל השי"ת אויך געבן אין אייער צוקונפטיק לעבן.

רעדאַקציע בית-יעקב-זשורנאַל לאָדזש.

אזהרה!

מיר וואָרנען, קיין שום בית יעקב-לערערן נישט אַנצונעמען דעם פּאָסטן אין ראַדאָמסק, ווייל די ביז-יעצטיקע אַמטירנדע 2 לערערנס קומט א גרויסער חוב; כל-זמן דאָס וועט נישט דערליידיקט ווערן קאָן קיינער זיך נישט דערלויבן דעם דאָזיקן פּאָסטן אַנצונעמען.

בנות אגודת ישראל ראַדאָמסק.

צו דער חתונה פון מיין חברה בּ. **שיף** (חיעלון) ווינטש איך פיל גליק און אייביקע צופרידנהייט.

דעמבלין-חיעלון ס. ווידמאַן.

א הערצלעכן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער ח' פרעזעס פרל. **שרה האַלבערשטאַט** צו איר פארלאָבונג מיט ה' **יוסף גאַנצמאַן** (זאַקליקאָוו). גליק און צופרידנהייט זאָלן אייערע באַגלייטער זיין און איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אויפן יסוד פון תורה ודת.

זאַקליקאָוו לערערן ר. האַרן, בנות אגודת ישראל.

א הערצלעכן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער פי-רערן לערערן פרל. **שרה אייכנבוים** צו איר תנאים מיט ה' **לאַנדא** (קראָקע).

ניי-סאַנץ בנות אגודת ישראל.

א הערצלעכן מזל-טוב און א גליקלעכע צוקונפט ווינטשן מיר אונדזער ל. ניחעזינע לערערן און פירערן **שרה אייכנבוים** (סאַרנאַפּאָל) צו איר תנאים-שרייבן מיט ה' **לאַנדא** (קראָקע). זייט זוכה צו בויען אייער צוקונפט אין גייסט פון אונדזערע אידעאַלן.

לערערן שרה בלוס, בנות אגודת ישראל,
קראַשניק רבקה ווייספּרויט, שרה מעליזאַק.

צו דער פאַרלאָבונג פון פרל. **שרה אייכנבוים** מיט ה' **לאַנדא** ווינטשן א סך גליק:
ראַזנער ה., האַראָוויטש, טורקל, ח. קאַרן,
סאַרנאַפּאָל ב. זאַמאַרע, וועקסלער, אוני, דאַכנער.

א הערצלעכן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזערע פריינדנס, בנות-חברות, פרל. **אסתר דאַנצי-גער** מיט **סאַפּירשטיין** (פשיסיק) און פרל. **שרהלע הענדעל** מיט ה' **פּוטערמאַן** צו זייערע פאַרלאָבונגען. זאָל השי"ת אייער צוזאַמענבונד בענטשן מיט זיין פולער ברכה און מיט אייביקע האַרמאָניע.

דבורה גראַדוס, שוועסטערן אַשפּיז, שוועסטערן דאַנציגער און הדסה ביעזשינסקאַ.
ראַדאָם

א ברכה-פולן מזל-טוב ווינטשן מיר די שטאָלצע פּיאָנערן פון אונדזער אידעאַל, דאַצענטן פון קראָ-קעווער סעמינאַר פרל. **טייטלבוים** צו איר חתונה מיט ה' **שלמה פאַס**. אייער מזל זאָל שיינען ווי די זון אין מיטן טאָג.

קשאַנאָוו. בנות אגודת ישראל.

לנשואיכם מר **שלמה פס** עב"ג ש"ב מרת **מלכה גיטל טייטלבוים** אני שולח לכם ברכתי ברכת מז"ט וכוח"ט יחדו מותאמים, תבלו שנותיכם בטוב ובנעימים, ותזכו לשני שלחנות כל הימים.

סטשוב ש"ב אברהם יצחק פס.

א הערצלעכן מזל-טוב און פיל גליק ווינטשן מיר אונדזער ליבער און גיטרייער חברה פרל. **שרה געפּען** צו איר פאַרלאָבונג מיט ה' **יצחק קויפמאַן** דיין צוקונפט זאָל זיין א גליקלעכע און באַלויכטן מיט די שטראַלן פון אונדזערע אידעאַלן.

וואַרשע הינדע וויינבערג און טאַבע העדריך.

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער אמת-גיטרייער און איבערגעגעבענער חברה פרל. **שרה געפּעו** צו איר פאַרלאָבונג מיט ה' **יצחק קויפמאַן**. זאָל דיין עתיד לייכטן כשמש בצהרים.

וואַרשע פירערן און גרופּע.

א האַרציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער גיט-רייער חברה **אסתר ליכטענשטיין** צו איר פאַרלאָבונג מיט ה' **יעקב שלמה בולמאַן** זאָל אייער צונויפבונד זיין א קשר של קיימא.

בנות אגודת ישראל
אסטראָלענקא לערערן ש. העפּמאַן.

א הערצלעכן מזל-טוב ווינטשן מיר צו זייערע פאַרלאָבונגען: חברה **חנה סטאַראָווינסקאַ**, חברה **שיינדל אַקערמאַן**. גליק און צופרידנהייט זאָל אייער צוקונפטיקן לעבנס-וועג באַגלייטן.

בעלכאַטאָוו בנות אגודת ישראל.

צו דער תנאים פון פרל. **מרים טויבע** (ב"י-לע-רערן אין גאַרוואָלין) מיט ה' **שטיין** (גאַרוואָלין) ווינטשן מזל-טוב.

לערערן יהודית געלבוים
זד. וואָלא בא"י, בתי' און ב"י-שילערנס.

צו דער תנאים פון אונדזער ל. לערערן פרל. **טויבע** מיט ה' **שטיין** (גאַרוואָלין) ווינטשן מז"ט און א גליקלעכע צוקונפט.

שוועסטערן קריגער, שוועסטערן פירשטנבערג, שוועסטערן קנאַבלעוויטש, שוועסטערן ראָזנ-
זד. וואָלא בלאַט, שוועסטערן פאַלקע.

צו דער תנאים פון אונדזער ל. לערערן פרל. **מרים טויבע** מיט ה' **שטיין** (גאַרוואָלין) ווינטשן מיר דעם האַרציקסטן מזל-טוב. זייט זוכה צו בויען אייער עתיד אין גייסט פון אונדזערע אידעאַלן.

פערל שילית, חוה וויינגאַרטן, אסתר באַמאַץ, הענא באַמאַץ, פריידל מאָסלא און פעסל
זד. וואָלע איגעלבערג.

צו די תנאים פון אונדזער ל. לערערן פרל. **טויבע** מיט ה' **שטיין** און אונדזער חברה פרל. **מרים פאַלטשיק** מיט ה' **ערמאַן**. די האַר-ציקסטע מזל-טוב וואונטשן. זאָל השי"ת זייער עתיד בענטשן מיט דער פולער ברכה.

חי' קנאַבלעכיטש, רייזל שפּייזער, מאַטל וואַלקאָוויטש, רייזל טרויבע, דבורה יאַכימאָוויטש און טויבע
זד. וואָלא בריקמאַן.

צו די פאַרלאָבונגען פון אונדזערע חברות: פרל. **בלומע נוסבוים** מיט ה' **גרענצל** (זד. וואָלע), פרל. **מרים פאַלטשיק** מיט ה' **ערמאַן** (לאָדזש) פרל. **פערל ווייסקאָל** מיט ה' **מאָרגנשטערן** (זד.וואָלע) פרל. ל. **קליין** מיט ה' **וואַלקאָוויטש** (זד. וואָלע) און צו דער חתונה פון פרל. **רייזל ווייסקאָל** מיט ה' **לאַריע** (זד. וואָלע) ווינטשן מיר א סך גליק, צופרידנהייט און אייביקע האַרמאָניע.

בנות אגודת ישראל, לערערן געלבלום.
זד. וואָלא

לשנה טובה תכתבוו די נ. **פרוי שענירער** און אונדזערע לערערנס פרל. **געלבלום** און פרל. **טויבע**. צום נייען יאָר א כתיבה וחתימה טובה.

בנות אגודת ישראל
זד. וואָלע בתי', בית יעקב-שילערנס.

א כתיבה וחתימה טובה ווינטשן מיר אונדזער ליבער לערערן פרל. **שיינע הערשבערג** ווי אויך אונדזער גיוו. לערערן פרל. **גיטל ליפּער**.

בתי'-פאַרבאַנד שוטרות: שערמאַן חי', אַרענשטיין רייזל, און זילבערבערג
אָזשעכאָוו שרה.

מיינע ליבע עלטערן, חשובע מחותנים, פריינדנס און באַקאַנטע, פריינט און סימפּאַטיקער פון בית-יעקב ווינטש איך א **כתיבה וחתימה טובה**.

סאַרנאַפּאָל; ניי-סאַנץ. שרה אייכנבוים.

אונדזער באַליבטער גייסטיקער מוטער און אונער-מידלעכער קעמפערן פאַר דער ב"י-אידעע פרוי **שרה שענירער** ווינטשן מיר, אז דאָס אַנקומי-דיקע נייע יאָר זאָל זיין די קרוין פון איר 15-יעריי-קער שאַפונג און אין דעם סימבאָלישן יו"ט פון הכרת אלקות און מענטשן-פאַראייניקונג זאָל דערפילט ווערן איר און אונדזער איניקסטער וואונטש: „ומלאה כל הארץ דעה את ד'!"

לערערן פ. שטייער
קונצק בנות און V, VI קורס בית יעקב.

דער שעפערן פון בית-יעקב-גידאַנק פרוי **שרה שענירער** צום 15-יעריקן ב"י-יובילעאום ווינטשן פיל דערפאָלג, א גוט גיבענטשט יאָר און **א כתיבה וחתימה טובה**.

בית יעקב און בנות אגודת ישראל.
טשאַרטקאָוו

דער שעפערן פון דער בית יעקב-באַוועגונג, דער **פרוי שענירער** ווינטשן א כתיבה וחתימה טובה צום נייען יאָר.

בית יעקב-שולע, לערערן ק. שטראַך,
דזשאַלאָשיץ בנות אגודת ישראל.

א סך ברכות ווינטשן מיר דער נ. **פרוי שע-נירער** צום 15-יעריקן יובילעאום פון איר טע-טיקייט. זאָל איר השי"ת געבן כוח פאָרטצוזעצן איר הייליקער אַרבּיט. גלייכצייטיק ווינטשן מיר א כתיבה וחתימה טובה אלע אונדזערע אידעען-שוועסטערן און פריינט.

בנות אגודת ישראל,
אסטראָלענקא לערערן שרה העלפמאַן

א גיזונט צופרידן און גיבענטשט יאָר ווינטשן מיר אונדזער גייסטיקער מוטער פרוי **שענירער** און אונדזער ליבער לערערן און פירערן פרל. **הוה גאָלדבערג**, א כתיבה וחתימה טובה.

בנות אגודת ישראל, 3-טער קורס ב"י,
באָרזשנאָוו בתיה-פאַרבאַנד.

אויך מיר די לערערנס, גיטרייע שילערנס פון 5-טן קורס ווינטשן דאָס זעלבע.

א כתיבה וחתימה טובה ווינטש איך די נ. פרוי **שענירער**, מיינע גיחעזינע לערערנס, בנות-חברות, ב"י-קאַמיטעט, שילערנס ווי אויך פריינט און באַקאַנטע.

לאָדזש-סטאַפּניץ. לערערן מירל אלשטיין.

צום 15-יעריקן יובילעאום פון בית יעקב ווינטש איך פיל ברכה און הצלחה אין דער ווייטערדיקער אַרבּיט אונדזער ל. פירערן פרוי **שענירער** ווי אויך א כתיבה וחתימה טובה צום נייען יאָר.

קאַלוש (גאַל.) לערערן שיינדל בלעכער.

א כתיבה וחתימה טובה ווינטשן מיר דער ח' פרוי **שענירער**. השי"ת זאָל איר געבן פיל כוח און הצלחה אין איר ווייטערדיקער אַרבּיט.

בנות אגודת ישראל,
טשענסטאָכאָוו לערערן פלידערבוים.

אונדזער גייסטיקער מוטער פרוי **שענירער** און אונדזער ליבער לערערן **רבקה עלבוים** ווינטשן מיר צום נייען יאָר א כתיבה וחתימה טובה און דערפאָלג אין זייער ווייטערדיקער אַרבּיט.

ראַדזימין עלטסטער קורס בית-יעקב.

א ברכה-פולן מזל-טוב ווינטשן מיר צו דער חתונה פון אונדזער פריינדן **טויבע ראָזנקראַנץ** מיט ה' **א. וואָלמאַן** (נאַלין). איר זאָלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט אין גייסט פון תורה ומסורה אויף די בערג פון ציון און ירושלים.

ג. שעראַדזקאַ, פ. וויינשטיין, ש. מ. ריטשקע,
סלופּצע ר. באַרנשטיין, ג. מ. לאַטטע.

א כתיבה וחתימה טובה צום נייען יאָר דער באַ-שאַפערן פון ביתיעקב-גידאַנק, אונדזער ליבער גייסטיקער פירערן פרוי **שענירער**.

ווינטשט לערערן אסתר פוקס
בלוינע בית יעקב, בתיה פאַרבאַנד.

א כתיבה וחתימה טובה ווינטשן מיר אונדזער ליבער גייסטיקער מוטער פרוי **שענירער** און אונדזער ליבער לערערן פרל. **באַגוכוואַל**.

ראַדאָם בתיה-פאַרבאַנד.

א הערצלעכן מזל-טוב ווינטשן מיר די חברות: **רבקה מאַרקוס** צו איר פאַרלאָבונג, פרל. **לוס-טיקער** (קאַמינסק) צו איר חתונה. גליק און צופרידנהייט זאָל אייער נייען לעבנס-וועג באַ-גלייטן.

בנות אגודת ישראל לערערן בערנט.
בעלכאַטאָוו

צ'ם גרעניצן זיך פונים פאַרגאַנגינים מיטן צו-קונפטיקן יאָר, דער שמידערן פון אונדזער צו-קונפט אינים גייסט פון אונדזער דערהאַבינים עבר, דער גיטרייער פירערן פרל. **קאַרעק** א כתיבה וחתימה טובה, ווינטשט

ביאַלאָבזשעג. בנות אגידת ישראל.

ברכת מז"ט חמה ונלבבה למורת של „בית יעקב" **שרה אייכנבוים** לאירושה עם מר **יחזקאל לנדוי** מקרקה. עתידכם יהי' הצלחה.

ועד „בית יעקב"
צנזי-חדש.

א כתיבה וחתימה טובה און א גליקלעך גיבענטשט יאָר ווינטש איך אלע מיינע **שילערנס, לע-רערנס, בנות-פירערנס, בתיסטקיס** און **דעם גאַנצן כלל**.

טיף ערשיטערט דריקן מיר אויס מיטגיפיל און בייליד אונדזער באַליבטע מיטגלידערן **גיטל גוטערבוים** צוליבן פריצייטיקן, פלוצלינגן טויט פון איר שוועסטער

שאשע רבקה ע"ה

זאָל השי"ת דיך טרייסטן צוזאַמען מיט די אבלי ירושלים און אין דער גיטרייער אַרבּיט פאַרן הייליקן ב"י אידעאַל זאָלסטו א טרייסט גיפונין.

בתיה פאַרבאַנד ביי דער בית-יעקב-שול.
סטאַשעוו.

דעם טיפסטן מיטגיפיל דריקן מיר אויס חברטע **רחל וואַרשאַווסקא** צוליבן טויט פון איר שוועסטער **פריידל** ע"ה

בענדין. IV קלאַס ב"י שילערנס.

אַבאָנאַמענטס-פּרייז:
א יאָר (18 נומ.) 7 גילדן,
א $1/2$ יאָר (10 נומ.) 4 גילדן,
א $1/4$ יאָר (5 נומ.) 2 גילדן

אָנאָנסן-פּרייז:
א גאַנצע זייט 200 גילדן,
א האַלבע זייט 100 גילדן,
א פערטל זייט 50 גילדן,
אַן-אַכטל זייט 25 גילדן.

דער אַבאָנאַם. מוז גיצאָלט ווערן פרי ערשיס
געלט שיקן P. K. O. 67.795
א גראַטולאַציע-אָנאָנס ביז 20 ווערטער 3 ג.
געלט פאַר אָנאָנסן פריערשיס!

גיזעצט ביי מ. ראָזנשטיין, פּיעטרקאָוו, פּל. טריבונאַלסקי 4.

Red. i wyd. Luzer Frydenzon.

Druk. J. Diament Łódź, Kilińskiego 50.